

Geacht en veracht, genezer en beul. Scherprechters van het Overkwartier van Gelre, 1582 – 1811

Peter G.H Vullings

‘Men mach segghen watmen wil, kijnts het is een eerlijck Officy, het is een diender van Godt en de heylighe Justicy’.¹ Zo gaf de spinster Trijn Snaps haar oordeel over de scherprechter. Deze ene zin beschrijft de positie van de scherprechter. Aan de ene kant een bron van vrees en bijgeloof bij het gewone volk, aan de andere kant een ambtenaar in dienst van een overheid.

In deze bijdrage worden een aantal facetten van het scherprechtersambt belicht. Daarbij wordt getracht om de situatie in het Overkwartier te vergelijken met situaties in andere geografische gebieden. Afgesloten wordt met een uitgebreide chronologische lijst van scherprechters in dienst van het Hof van Gelre te Roermond gedurende de periode 1582 tot 1811.

Het ambt van scherprechter

De huidige perceptie van een scherprechter of beul (in Latijnse termen ‘licitor’ of ‘carnifex’) is overwegend negatief. Het zijn gewetenloze mensen, bruten en sadisten. Het zal ongetwijfeld zo zijn dat er ook van dit soort types als scherprechter hebben rondgelopen. Echter bovenstaande negatieve beeldvorming is eerst langzaam ontstaan sinds de 2e helft van de 18e eeuw. De tijd van de Verlichting waarin men tot afschaffing kwam van de tortuur en veelal overging naar gevangenisstraffen in plaats van lijf- en doodstraffen. Voor deze tijd werd de scherprechter niet gezien als een kwelgrage barbaar. De scherprechter vervulde een functie in het justitiële apparaat van die tijd en deze functie was in de maatschappij geaccepteerd. Neemt niet weg dat die maatschappij een wat ambivalente verhouding had met de scherprechter. Tenslotte overtrad hij één van Gods geboden, gij zult niet doden. Hij voerde de straffen opgelegd door de rechtbank uit. Hij was daarmee een mensenschender, een taak die lang niet iedereen ambieerde en men in het verlengde zag van een vilder. Men had respect voor hem en tegelijkertijd vond men zijn handelingen tegennatuurlijk. De scherprechter zou gerangschikt moeten worden onder de ‘oneerlijke’ beroepen. Een verzameling beroepen waarvan de beoefenaren op een aantal aspecten in hun rechten beperkt zouden zijn. Het Gelderse Land- en Stadrecht geeft in het kader van mogelijke redenen tot onterving van kinderen een opsomming van lieden die naar de maatstaven van die tijd een ‘oneerlick’ leven leiden. Genoemd worden een ‘hoerenweerd,



Nielderpoort, Hamstraat, Veldstraat, Schoolstraat. Het woongebied van de Roermondse scherprechters (Herman Janssen, 1671, met dank aan www.historieroermond.nl).

guychel oft camerspeelders, landtloepers, schermers ofte sweertdansers, ende andere dergelijcke.² De scherprechter en ook de vilder wordt in dit rijtje niet genoemd. Zover bekend heeft de overheid in het Overkwartier nooit de stempel 'oneerlijk' gedrukt op zijn scherprechters. Wel gebeurde dit door het volk. Maar ook alleen dan als men verwickeld was in een conflict met de scherprechter. De scherprechter ervoer het als een grove belediging als hij beul of 'henker' genoemd werd.

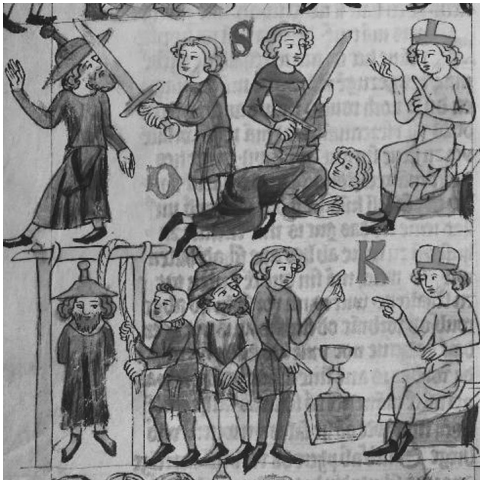
Het ambt van scherprechter is in de Nederlandse geschiedschrijving nog nauwelijks aan bod gekomen. Er bestaat een vrij beperkt aantal publicaties die scherprechtersgeslachten beschrijven.³ Een uitgebreide studie naar het verschijnsel van scherprechter in Nederland is mij niet bekend. Voor een studie naar het ambt van scherprechter moet dan toch gezocht worden in het buitenland. De in 1979 gepubliceerde dissertatie van Gisela Wilbertz is hier een goed voorbeeld van. Zij behandelt de scherprechter en de vilder in het Hochstift Osnabrück.⁴ Jutta Nowosadtko publiceerde in 1994 een studie naar het scherprechters- en vildersambt in Beieren.⁵ En Petra Pechaček deed een zelfde studie in de Landgrafschaft Hessen-Kassel.⁶

De boekwerken bevatten uitgebreide literatuurlijsten met diverse, vaak oudere, publicaties betreffende dit onderwerp. Het merendeel heeft betrekking op het Duitse grondgebied.

Over het scherprechterambt in het Overkwartier van Gelre zijn geen publicaties gevonden. Het ambt wordt over het algemeen gemeden in de geschriften. Wordt het ambt al genoemd dan is het meestal in negatieve zin. Ook in publicaties die overheidsinstellingen in het Overkwartier behandelen wordt het ambt niet uitvoerig beschreven. Ondanks het feit dat de scherprechter wel degelijk een overheidsambt uitoefende en benoemd werd door kanselier en raad van het Hof van Gelre in naam van de koning.

Ontstaan van het scherprechterambt

Terechtstellingen vonden al plaats in de Oudheid en mogelijk ook daarvoor. De vraag is wie deze executies voltrok en sinds wanneer er sprake is van een beroepsmatige scherprechter. Nog in de hoge middeleeuwen vonden executies plaats die voltrokken werden door de benadeelden of een persoon aangewezen door het gericht, zijnde de gerichtsbode of een (voor de klus geworven) scherprechter, of in uitzonderlijke gevallen een lid van dat gericht. In het laatste geval zijn voorbeelden bekend van executies voltrokken door de jongste schepen of de jongste raadsheer.⁷ In de Sachsen Spiegel (1224/31) voltrekt de 'vronen bode' (gerichtsbode) de terechtstellingen.⁸ In ieder geval was er nauwelijks sprake van executies voltrokken door daarin geoefende lieden. Het ontstaan van het scherprechterambt hangt nauw samen met de verandering in de criminele rechtspraak. Deze verandering vond plaats in de 13e/14e eeuw. De oudere vorm, op Germaans recht geba-



Voorstellingen van terechtstellingen door de 'vronen bode' uit de Wolfenbütteler Sachsenspiegel uit de laatste helft van de 14e eeuw.

seerde rechtsspraak, was de accusatoire rechtsspraak. Hierbij moest de benadeelde of familieleden van de benadeelde een klacht indienen om het tot een rechtszaak te laten komen. Het waren de partijen zelf die bewijs en tegenbewijs dienden te leveren. De overheid had een passieve rol en was uiteindelijk alleen nodig om een oordeel te vellen. Het is dan ook denkbaar dat die zelfde overheid het tot executie brengen van het vonnis overliet aan de in het gelijk gestelde partij. In de late middeleeuwen trok de overheid het rechtspreken in criminele zaken steeds meer naar zich toe. Dit proces bracht de zogenaamde inquisitoire rechtsspraak naar voren. Het was voortaan de overheid die actief diende over te gaan tot vervolging van criminele delicten. De overheid trad als klagende partij op en nam ook de bewijslast over. Een bekentenis werd een absolute voorwaarde om tot een veroordeling over te kunnen gaan in een criminele zaak. Een gevolg hiervan was de toepassing van de folter als ultiem pressiemiddel tijdens de verhoren. In de Noordelijke Nederlanden kan het gebruik van een pijnbank aangetoond worden in de tweede helft van de 14e eeuw. Voor de Zuidelijke Nederlanden kan dit aanmerkelijk vroeger. Voor Vlaanderen kan het toepassen van de tortuur al rond het midden van de 13e eeuw worden aangetoond. Paus Innocentius IV gaf in 1252, toen hij zijn goedkeur gaf over de toepassing van tortuur bij ketterprocessen, aan dat de tortuur bij wereldlijke strafzaken toen al gebruikelijk was.⁹

In de ambtmansrekeningen van het kwartier van Nijmegen vinden pas begin 15e eeuw vermeldingen van de pijnbank plaats.¹⁰ De hertog van Gelre delegerde de vervolging van criminele delicten naar de drosten en schouten.

Nu het de taak was van de overheid om criminelen voor het gerecht te brengen, kwam de uitvoering van het vonnis logischer wijze ook te liggen bij die overheid. De wens om over iemand te kunnen beschikken die deze executies vakkundig kon uitvoeren zal met deze ontwikkeling gelijke tred gehouden hebben. Hiermee ontstond de scherprechter die een dienstverband had met de overheid. Deze ontwikkeling vond eerst plaats in de steden. In Gelre beschikten steden als Zutphen, Arnhem en Nijmegen al in een vroeg stadium over een eigen scherprechter. Steden in het Overkwartier beschikten vreemd genoeg niet over een eigen scherprechter. Zij moesten een beroep doen op scherprechters uit de omringende steden als Maastricht, Nijmegen, Arnhem, Gulik, 's-Hertogenbosch en Kleef. Pas na de

oprichting van het Hof van Gelre te Arnhem ontstond het ambt van scherprechter voor het hertogdom Gelre en graafschap Zutphen. Of de graven en hertogen van Gelre en Zutphen vóór 1543 een scherprechter in dienst hadden zou nader onderzocht moeten worden. Vooralsnog is er slechts één commissie bekend van een scherprechter aangesteld door hertog Karel van Egmond in 1520.¹¹ Wel zijn er ook betalingen te vinden aan scherprechters uit de landsheerlijke kas. Zoals een ‘alde schild’ aan ‘de stocker’ die de doodstraf voltrok over Steven van Erke die Jacob Heyman had dood geslagen. Deze ‘stocker’ kreeg bovendien een maandgeld van twee gulden.¹² Het platteland deed vóór het ontstaan van het ambt van scherprechter in dienst van het Hof een beroep op de stedelijke scherprechters en daarna in eerste instantie op de scherprechter van het Hof.

Sociale positie, de ‘levis notae macula’

Over de positie van de scherprechter in de maatschappij bestaan verschillende denkbeelden. Van een verachtelijk te mijden, ook in rechten gediscrimineerd, persoon tot een persoon met een respectabele status. Studies naar de scherprechters in het Hochstift Osnabrück wijzen op het laatste, terwijl studies in Beieren en in Oostenrijk meer naar de eerste opvatting neigen. Een studie naar randgroepen in de stad Keulen in de Late Middeleeuwen en de vroege Nieuwe Tijd laat zien dat de wijze waarop men naar de scherprechtersfunctie keek in de tijd veranderde. In de Middeleeuwen leidde het uitvoeren van een terechtstelling niet per definitie tot ‘oneerlijkheid’, in later tijden wel. In zeer oude tijden had



Voorstelling van een terechtstelling (*Fasciculus temporum*, 1474).

de doodstraf nog een sacraal karakter, waarbij de dood van de misdadiger moest dienen als zoenoffer voor de beledigde godheid. Misdadiger en voltrekker van de executie maakten daarbij deel uit van dit numineuze gebeuren. Met het verdwijnen van de heidense cultuur verschoof de tot dan toe overheersende vrees naar angst, afschuw en ontzetting. De scherprechter werd een bloeddorstig, diabolisch en te mijden figuur. Hij behoorde vervolgens tot een heterogene groep van personen die als ‘oneerlijken’ werden aangeduid, de ‘levis notae macula’, de bezoedelden. Ze werden over één kam geschoren met vilders, speellieden, herders, landlopers, zigeuners, onwettig geboren en etc. Maar ook bijvoor-

beeld barbiers, tollenaars en molenaars hadden de ‘geur van oneerlijkheid’ aan zich hangen.¹³

De ‘eerlijkheid’ was in de Middeleeuwen en vroege Nieuwe Tijd een belangrijk gegeven. Het speelde een rol bij het kunnen uitoefenen van openbare functies, het lid kunnen zijn van een gilde en bij het sluiten van huwelijken. Het begrip ‘oneerlijk’ duidt dan op een in meer of mindere mate sociaal maatschappelijk isolement. Het betekende niet dat een ‘oneerlijk’ persoon per definitie rechteloos of armlastig was. Zij die met vuil, straf en de dood te maken hadden werden gezien als de ‘oneerlijksten’. Tot deze groep behoorden de scherprechters en de vilders. De laatsten stonden nog wat lager in de rangorde van ‘oneerlijkheid’ als de scherprechter. Al in de Romeinse Tijd werd de ‘*carnifex*’ (de scherprechter voor de onvrijen) als ‘oneerlijk’ gezien. Dit in tegenstelling tot de ‘*lictor*’ (scherprechter voor de vrijen). In de Middeleeuwen werd de uitvoerder van een terechtstelling, als het een benadeelde, een gerichtsbode of lid van het gericht betrof, niet als ‘oneerlijk’ beschouwd. Pas in de late Middeleeuwen met de opkomst van de beroepsmatige scherprechter werd het uitvoeren van een executie als een ‘oneerlijke’ handeling gezien. Vermoedelijk zijn deze eerste scherprechters geworven uit de gelederen der lijfeigenen, gepardonneerde criminelen of andere reeds als ‘oneerlijk’ beschouwde personen. Dit gegeven zal dan zeker hebben bijgedragen aan de ‘oneerlijkheid’ van het ambt van scherprechter.¹⁴

Wilbertz noemt als kenmerken van het ‘oneerlijk’ zijn van de scherprechter en zijn familie: het vogelvrij zijn (ze konden na een mislukte terechtstelling door het volk worden gedood), het niet kunnen krijgen van burgerrechten of een erefunctie, geen toegang tot de gilden, het moeten wonen op een bepaalde plaats in de stad, het niet kunnen optreden als getuige, het niet kunnen optreden als voogd, het zonder meer aanvechtbaar zijn van een testament of schenking ten gunste van hem, discriminatie op religieus vlak (geen religieuze functie kunnen krijgen, niet of als laatste deelnemen aan de communie, een speciale zitplaats in de kerk), het moeten dragen van herkenbare kleding.¹⁵ Voor het Hochstift worden bovenstaande kenmerken door Wilbertz ontkracht of als niet aantoonbaar aanwezig omschreven.

Nowosadtko noemt als kenmerken bovendien nog dat het aanraken van scherprechters gereedschap kon leiden tot ‘oneerlijkheid’ van betrokkene. Ook noemt ze nog het feit dat scherprechters uit herbergen geweerd zouden worden of dat ze een speciale zitplaats en serviesgoed zouden krijgen. Door haar wordt niet de vogelvrijheid van de scherprechter genoemd.¹⁶

Pechaček benadert dit vanuit de gezichtspunten van de wereldlijke overheid, de geestelijke overheid en de maatschappij. De wereldlijke overheid waardeerde de scherprechter nog het meest. Hij werd door de overheid beschermd en over het algemeen welwillend behandeld. De kerk wees hem wel een bijzondere status toe vanwege het karakter van het beroep. De scherprechter kreeg een aparte plaats in de kerk en moest soms ook als laatste

ter communie gaan. De kerkelijke ritën (zoals doop, trouw en begraaf) werden hem echter niet geweigerd. Het meest problematisch was nog de omgang met de maatschappij. Leden van een scherprechtërsfamilie mochten niet trouwen met gildeleden. Men probeerde de scherprechter herkenbaar te maken met speciale kledij. Men moest aan de rand of zelfs buiten de stad wonen. Ze kregen de vuile klussen zoals het reinigen van gevangënissen, het schoonmaken van straten en cloaken. In herbergen kreeg de scherprechter een aparte behandeling. Men kon niet als getuige of als voogd optreden. En ook het burger worden van een stad was hen niet toegestaan.¹⁷

De mate van ‘oneerlijkheid’ van de scherprechter lijkt ook nog samen te hangen met het gegeven of de scherprechter ook zelf als vildersmeester optrad. In het Hochstift hield de scherprechter zich niet met het vildersambt bezig. Hij was wel beheerder van het ambt in een bepaald gebied, maar liet het werk doen door een ondergeschikte of hij verpachtte het ambt. Een dergelijk systeem schijnt Pruisen in de 18e eeuw ook voor het Pruisisch Overkwartier gedacht te hebben.

In Beieren waren de scherprechtërs- en vildersambten veel enger met elkaar verbonden. In Hessen-Kassel was de scherprechter ook altijd vildersmeester. Betreffende de scherprechtërs van het Overkwartier zijn er geen aanwijzingen die een functionele band aangeven tussen het scherprechtërs- en vildersambt.

Of de bovengenoemde kenmerken van ‘oneerlijkheid’ zich ook hebben voorgedaan bij de scherprechtërs van het Overkwartier wordt in het navolgende onderwerpsgevijs besproken. Over het algemeen zijn er vrij weinig bronnen overgeleverd om over al deze facetten een gedegen uitspraak te kunnen doen. Alleen betreffende de facetten vogelvrijheid, burgerschap, lid worden van een gilde, de woonplaats, behandeling door de kerk en de kleding kunnen bepaalde uitspraken gedaan worden. Alle andere facetten zijn in ieder geval niet aantoonbaar aanwezig.

Vogelvrij

Wilbertz schrijft voor het Hochstift Osnabrück dat het zeker niet toegestaan was om een scherprechter te doden na een slecht uitgevoerde executie. De overheid ging tot vervolging over indien het in haar mogelijkheden lag.¹⁸ Ook voor Beieren geldt dat een scherprechter in geen geval vogelvrij was.¹⁹ Het doden van een scherprechter in het Overkwartier komt slechts éénmaal duidelijk naar voren. In 1603 werd de scherprechter Daniel Snijder tijdens het voltrekken van een executie in Geldern door soldaten dood geslagen. In dit geval was het nog maar de vraag of de overheid had durven optreden gezien de massale aanwezigheid van militairen in de stad. De overheid sprak wel van een zeer betreurenswaardige gebeurtenis en men was doende met het onderzoek naar de daders. Men was bovendien bereid om de weduwe, onder voorwaarden, de scherprechtercommissie te laten behouden. Het is Sivré die van mr. Daniel een prutser maakt die de terechtstelling

in Geldern niet goed zou hebben uitgevoerd.²⁰ Uit de originele bronnen blijkt dit laatste evenwel niet.

Een ander mogelijk geval betreft de scherprechter mr. Hans Jurgen Gijs. Hij is vermoord omstreeks maart 1710. Wat de toedracht voor de moord was, is echter niet bekend. Bovendien is de scherprechter niet gedood direct na het laten mislukken van een executie. Voor het Overkwartier mogen we ervan uitgaan dat de overheid dergelijke volksgerichten niet goedkeurde.

Burger van een stad

Wilbertz constateert voor het Hochstift Osnabrück dat het wel degelijk mogelijk was voor scherprechters om als burger toegelaten te worden in een stad. Aan de andere kant waren scherprechters meestal geen burger. Als voordeel bracht dat voor hen mee dat ze dan ook niet hoefden te voldoen aan burgerplichten zoals belasting betalen. Dit gold overigens ook voor andere stads- of landsheerlijke ambtenaren.²¹ In Beieren en Hessen-Kassel was het alleen bij hoge uitzondering dat een scherprechter het burgerschap verwierf.²²

Geen van de scherprechters heeft het burgerschap van de stad Roermond verworven. Ook zijn er geen aanwijzingen dat een scherprechter een poging daartoe ondernomen heeft.²³ De mogelijkheid bestaat ook hier dat zij die status ook niet nastreefden. De voordelen wogen mogelijk niet op tegen de nadelen. In 1610 deed de scherprechter mr. Hans Joncblout bij de magistraat een verzoek om bier te mogen vertappen en om af en toe een vat te mogen aanslaan zonder hierover accijns te hoeven betalen. De magistraat gaat hiermee akkoord, maar waarschuwt hem geen fraude te plegen en zich goed te verstaan met de burens.²⁴ Zijn opvolger, mr. Hans van Werdthausen, vraagt in 1617 dezelfde rechten als zijn voorganger en krijgt deze ook. De magistraat erkent zijn vrijstelling van betalen van accijns (!), alleen betreffende het tappen van bier moet hij net als alle andere biertappers accijns betalen. Hij krijgt echter het recht, zoals zijn voorganger, om één vat per maand accijnsvrij aan te slaan.²⁵ Misschien dat deze privileges niet mogelijk waren indien hij burger van de stad Roermond was.

Toelating tot de gilden

Zowel voor het Hochstift, Hessen-Kassel als Beieren wordt bevestigd dat het voor scherprechters of hun familieleden een groot probleem en meestal zelfs onmogelijk was om toegelaten te worden in een gilde. Pechaček heeft het zelfs over een regelrechte hysterie van de zijde der gilden als het om contacten met 'oneerlijken' ging.²⁶ Betreffende het Overkwartier vinden we in een rekest ten behoeve van de scherprechter Döring uit 1779 deze problematiek terug. Het Hof van Gelre schrijft in dit rekest onomwonden dat de gildemeesters in de stad Roermond de toelating van de scherprechter in het gilde zullen dwars-

bomen: *'les maitres lui refuseraient indubitablement son admission'*. Bovendien stelt het Hof dat de 'oneerlijkheid' van de scherprechter ook zijn kinderen het uitzicht op een 'eerlijk' beroep ontnemt: *'ce prejudé prive ses enfans de gagner leur vie soit par du travail, soit par du service quelconque'*.²⁷ Verder vinden we in de bewaard gebleven archiefstukken voornamelijk een weerspiegeling van een strijd tussen de chirurgijns en de scherprechters.

In 1659 spande de scholtis van Roermond een proces aan tegen de chirurgen de Fort en Wolf wegens grove nalatigheid betreffende een mislukte trepanatie.²⁸ In hun verweerschrift beklagen beide chirurgen zich over de hevige concurrentie hen aangedaan door de scherprechter: *'Ende terstont alser iet te verdienen is wordt den scherprichter geroepen, ende een eerlick meester de conste verstaende die moet te rugge staen, soo dat het geschaepen is datte meesters ten lesten noch sullen moeten honger lijden, ende gaen bedelen'*. In dit citaat valt de tegenstelling tussen een scherprechter en een eerlijk meester op. De chirurgen impliceren hiermee de oneerlijkheid van de scherprechter. Hadden de burgers van Roermond enerzijds hun reserveringen ten opzichte van de scherprechter, anderzijds stonden ze kennelijk wel vlot bij hem op de stoep als er een lichamelijk probleem was.

In 1671 veroorzaakte deze concurrentie een fikse ruzie tussen de Weerter chirurg meester Hendrick Oefters en meester Hendrick Breuckers, een zoon van de Roermondse scherprechter Herman Breuckers.²⁹ Hendrick Breuckers zou al geruime tijd patiënten hebben afgepikt van Oefters. Dit zat de chirurg zo dwars dat hij kennelijk diens bloed wel kon drinken. Tijdens een nachtelijke scheldpartij voor Breuckers deur noemde de chirurg zijn opponent *'eenen henker'* en dat *'hij hem soude leeren copen affslaen, ende leeren stroppen maeken'*. Hendrick Breuckers bedreef kennelijk de chirurgie maar wordt in de stukken nergens chirurg genoemd. Het is ook tekenend dat de chirurg Oefters vol minachting is over de afkomst van Breuckers.

De keurmeesters van het chirurgijns-gilde te Venlo beklagden zich in 1676 bij de magistraat van de stad dat vreemdelingen het chirurgijns-vak uitoefenden in de stad. De magistraat had in het verleden bevolen dat alleen zij het vak mochten uitoefenen die het examen hadden doorstaan en lid waren van het gilde. De keurmeesters maakten in hun bezwaarschrift echter een uitzondering voor Johan Bruecker, de zoon van de scherprechter Herman Bruecker te Roermond.³⁰ Hij mocht kennelijk wel de chirurgie bedrijven in Venlo terwijl hij geen lid was van het gilde. Hij komt niet voor in de jaarrekeningen van het gilde waarin de leden jaarlijks worden opgesomd. In 1682 schreven de Roermondse chirurgijns aan de magistraat een brief om de benoeming op 5 maart van dat jaar door die magistraat van Jan Breuckers tot chirurgijn in de stad Roermond terug te draaien. De Roermondse chirurgijns waren het met deze gang van zaken niet eens. De magistraat had bij ordonnantie van 13 juni 1680 beloofd dat de chirurgijns zaken de chirurgijns aangaande onderling mochten regelen (tot een oprichting van een gilde van chirurgijns is het echter niet gekomen). De chirurgijns schreven in het rekest dat de magistraat *'soo het schijnt bij abuijs, voer chirurgijn geadmitteert den soone van wijlen den scherprichter Herman Breuckers,*

*t'welck alsoe streckt nijet alleen tegens de politicque regeringe van alle ampten, maer oock tot naerdeel van t'gemeijne beste, mits de rem(onstran)ten. liever hebben eensaementlick dese statt ende alles te quitteren, als onder hunne confrerie te hebben eenen persoone naer alle rechten, weesende infaem, ende denwelcken tot Venlo ende andere plaetsen nijet en heeft connen worden geadmitteert daer men nochtans vermeijnt dat de confrerien deser hoofstadt, ende onderdaenen derselver hoof magistrature van geene argere conditien en behooren te sijn, als andere mindere steeden, om nijet te seggen dat de kinderen vande rem(onstran)ten. nijemers tot hunne fortune ofte conditie en sullen connen kommen, indijen men sulcke persoonen onder hun soude moeten lijden, maer van alle kanten in duijtslandt ende andere provincien worden verdreven ende veriaeght.*³¹

Jan Breuckers werd blijkbaar niet gepikt als chirurgijn door zijn beroepsgenoten vanwege zijn afkomst. De magistraat besloot vervolgens op 23 april 1682 zeer diplomatiek dat de toekenning van de titel chirurgijn voor Jan Breuckers wordt teruggenomen, maar dat hij wel het vak mag uitoefenen. Misschien dat iets dergelijks zich ook heeft voorgedaan te Venlo. Uit deze stukken blijkt wel dat leden van een scherprechtersfamilie geweerd konden worden uit de gilden.

Ligging van de woning

De ligging van scherprechtershuizen in het Hochstift is dusdanig verschillend dat niet gezegd kan worden dat er bepaalde regels golden betreffende hun huisvesting.³² In Hessen-Kassel zijn hun woningen wel meestal aan de rand of zelfs buiten de stad te vinden. Maar dit heeft waarschijnlijk veel meer te maken met het feit dat de scherprechter in de meeste gevallen ook het vildersambt uitoefende. Alleen al uit hygiënische overwegingen is het dan niet wenselijk om een dergelijk bedrijf in het midden van de stad te hebben.³³ In het Overkwartier hadden de scherprechters geen vilderstaken en kunnen daarom ook met hun woning in de stad verwacht worden. Dat dit ook zo is blijkt uit de diverse bewaard gebleven stukken betreffende transporten van onroerend goed door scherprechters.

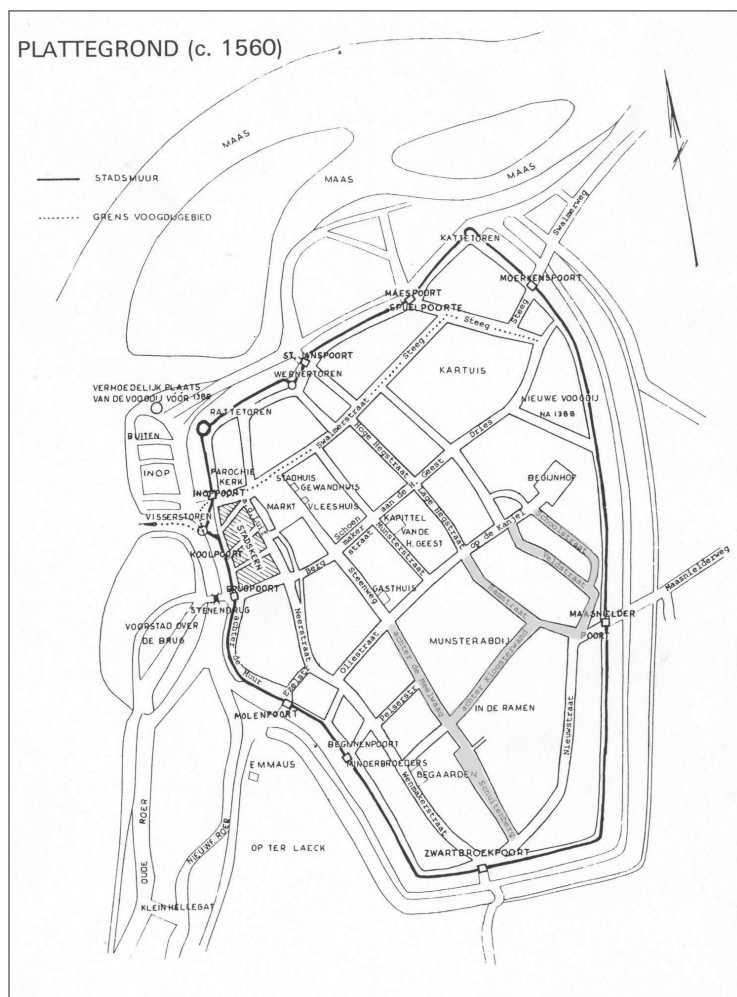
In 1582 kreeg de eerste scherprechter nog een woning toegewezen door de stad Roermond. De woning maakte deel uit van het salaris in natura. Al in 1590 wordt dit bestanddeel van het salaris, samen met nog een aantal betalingen in natura, omgezet in een geldbedrag.

In 1607 vond er voor het hoofdgerecht van Roermond een proces wegens belediging plaats waaruit de woonplaats binnen de stad van de scherprechter blijkt. De klager Silvernagel vindt namelijk dat de gedaagde Todesco niet in zijn buurt thuis hoort, maar op de Schuitenberg naast de scherprechter, waar hij toen kennelijk woonde.³⁴

Problemen rond de vestigingsplaats van de scherprechter deden zich nauwelijks voor. Als het al gebeurde dan waren het de omwonenden die een probleem hadden en niet de overheid.

In 1617 deed zich een geschil voor tussen de bewoners bij de 'meelwage' (gelegen bij het

Woongebied van de 16e en 17e eeuwse Roermondse scherprechters (zie grijze straten in kaart van J. Passage uit G. Venner, *Hoofdgerecht Roermond in PSHAL* 122).



huidige Munsterplein te Roermond) en de scherprechter mr. Hans van Werdthausen. De scherprechter had kennelijk rechten op een huis in die buurt en wilde zich daar eventueel vestigen. De burenen hebben zich hier tegen verzet. De magistraat besloot in het voordeel van de scherprechter met dien verstande dat de burenen de vestiging van de scherprechter zouden accepteren of hem schadeloos zouden stellen oftewel hem zouden afkopen.³⁵ In 1650 was Jacob Baeckhoven, paardenvilder, van zins om zich te gaan vestigen op de Schuitenbergh te Roermond. De bewoners, bang voor de aantasting van de goede naam van de buurt, kwamen hiertegen in het geweer. Baeckhoven verweerde zich onder andere met het volgende: 'Ende is daertegens notoir ende alle man kennelick dat op den scheutenbergh scherprichers voor desen gewoont hebben, ende noch op ganckbaire ende wel be-

woonde straeten hierbinnen woonachtich sijn, sonder oppositie off tegenspreken van iemanden.

Daer nochtans hun handtwerck, als bestaende in hangen ende wurgen, cappen ende branden van menschen het schromelicxste ende onnatuurlicxste is datter gevonden can worden.³⁶ Baeckhoven vond dat zijn toekomstige bureu niet moesten zeuren, vroeger hadden er tenslotte zelfs scherprechters gewoond en hun beroep was naar zijn mening nog erger dan dat van vilder.

De Roermondse scherprechters hebben voornamelijk onroerend goed bezeten in het zuidoostelijke kwartier van de stad (Veldstraat, Schoolstraat, Hamstraat, Schuitenberg en Zwartbroek). Aankoop en verkoop vonden plaats op de gebruikelijke wijze, niets dat er op wijst dat de scherprechter op dit vlak een aparte positie innam.

Behandeling door de kerk

Voor het Hochstift kan niet aangetoond worden dat scherprechters een aparte behandeling kregen door de kerk. Scherprechters hadden soms inderdaad een aparte plaats in de kerk. Maar dit was dan vergelijkbaar met plaatsen voor andere welgestelde burgers. De scherprechter moest in dat geval dan ook jaarlijks een bepaald bedrag betalen. In Hessen-Kassel kan wel bewezen worden dat de scherprechter een speciale behandeling of een speciale plaats kon krijgen. De kerkelijke riten werden hen echter nooit geweigerd. In feite werd ook van de scherprechter verwacht dat hij een goed kerkganger en een vroom mens was.³⁷ In 1706 stelt de weduwe van scherprechter Willem Winckels, Elisabeth van Lerop, een testament op ten gunste van hun dan 23 jarige dochter Anna Christina. Met het klooster *'der Religieuzen penitenten'* te Roermond is overeen gekomen dat de dochter na haar dood daar zal worden gehuisvest en verzorgd.³⁸ Nergens in het testament blijkt dat de afstamming van de dochter enige speciale voorwaarden met zich mee bracht vanuit de geestelijkheid. Ook vindt men in de kerkregisters de dopen, huwelijken en overlijdens van de scherprechters terug zonder opmerkingen die zouden kunnen wijzen op een aparte behandeling.

De kleding

Een ander kenmerk van een aparte positie binnen de maatschappij zou zijn kleding moeten zijn. Scherprechters zouden moeten voldoen aan bepaalde kledingvoorschriften. Voorschriften hebben op dit vlak kennelijk wel bestaan. Het was schijnbaar gebruikelijk dat de scherprechter verscheen in een speciale mantel als hij in functie was.³⁹ Van de wat meer welgestelde scherprechters is bekend dat zij en hun familieleden in dure kledij gekleed gingen zoals zijde, brokaat, atlas, fluweel en bont met de daarbij behorende gouden en zilveren juwelen. De scherprechter kleepte zich bijvoorbeeld in de stijl van een goed geklede landsknecht.⁴⁰ Kledingvoorschriften zijn in ieder geval niet bekend uit archief-

stukken betrekking hebbende op de Roermondse scherprechter. De eerste scherprechter kreeg weliswaar jaarlijks een nieuwe mantel, maar of dit nu een voorgescreven kledingstuk was?

De landrentmeester Arnt Pieck betaalde begin 15e eeuw aan 'Meister Willem den stocker' voor een 'rock' 34 gulden voor 6 ellen zwarte stof en 20 gulden voor 6 ellen witte stof.⁴¹ De scherprechter van het Hof van Gelre te Arnhem kreeg jaarlijks vier goltgulden aan kleedgeld. De scherprechter mr. Hans van Bijlevelt had in 1569 een enigszins merkwaardige vraag over zijn kleding. Hij wist niet meer welke kleur zijn kleding diende te hebben. Het Hof antwoordde hem dat de kleur hetzelfde diende te zijn als voorheen (of dit voor hem een bevredigend antwoord was?).⁴² Kennelijk bestonden er wel voorschriften voor de kleur van de kleding van de Arnhemse scherprechter, maar gold dit mogelijk alleen als hij in functie was. Het gaat in dit geval dan om ambtskleding. Dit gebruik is mogelijk gecontinueerd met de scherprechter van het Hof te Roermond.

Uit Pruisen is betreffende de kleding wel een plakkaat bekend gedateerd op 24 juli 1738 en is ook in het Pruisisch Overkwartier gepubliceerd. In dit edict worden alle 'Scharfrichter, Büttel und dergleichen dazu gehöriges Gesindel' verplicht om zich in het grijs te kleden en zeker niet in het blauw of andere kleuren. Dit was geen nieuwe regel, maar omdat men zich kennelijk niet aan deze kledingvoorschriften hield werd zij nogmaals gepubliceerd. In 1766 werd het edict nog eens gepubliceerd omdat men zich er niet aan hield.⁴³

Sporadisch komen nog andere feiten aan het licht die duiden op een afwijkende rechtspositie of op een ambivalente houding van de bevolking tegenover de scherprechter. In 1612 beval de magistraat van Roermond dat de scherprechter mr. Hans Joncbloet zich voortaan niet meer mocht vertonen bij openbare verkopen uit nalatenschappen, ook mocht hij geen bod laten doen. De magistraat kwam niet uit eigen beweging met dit bevel maar eerst na een door derden ingediend verzoekschrift.⁴⁴ De reden van het verzoek is niet bekend. Vond men de aanwezigheid van de scherprechter bij dergelijke openbare verkopen ongepast of waren er financiële redenen? Nu was Hans Joncbloet niet iemand die met zich liet sollen, hij was betrokken bij minstens twee fors uit de hand gelopen kroegruzies. Aanleiding voor één van deze kroeggevechten was dat hem gezegd werd dat men niet graag met hem een pintje dronk. Was dat vanwege zijn beroep of was het vanwege zijn wellicht kwade afdronk. Joncbloet ging volgens getuigen inderdaad nogal agressief te keer tegen zijn opponenten.



Scharfrichter.

Scherprechter met zijn knechten
(16e eeuw)

De conclusie van voorgaande mag zijn dat van de kenmerken van ‘oneerlijkheid’ alleen die van de toelating tot de gilden duidelijk aanwezig is. De zienswijze van Pechaček kan ook toegepast worden op het Overkwartier. Het is niet de overheid die de scherprechter zijn etiket van ‘oneerlijkheid’ nadrukkelijk opplakt. Het is het publiek die dat doet of zoals het Hof van Gelre het in 1779 omschreef: *‘le préjugé de l’infamie que le public pretend attachée et inseparable de son office’*.⁴⁵

Hoe keek de scherprechter zelf tegen zijn beroep aan? Ongetwijfeld gedifferentieerd. Het zal niet zo zijn dat alle scherprechters bruten en sadisten waren zoals ze in het verleden en ook nu nog vaker zijn omschreven. Betreffende de Roermondse scherprechters is er slechts een uitlating bekend die een tipje van deze sluier oplicht. De scherprechter Christoffel Döring had in 1762 een geschil met de drost van het ambt Montfort Peter van Ulfft. Het geschil betrof een aantal door de scherprichter verrichtte diensten die de drost niet wilde betalen. Döring vond het een schandaal *‘dat eenen scherprichter op dusdanige manier werde voldaan; dat aan hem Suppliant zijn officie immers niet en behoort schadelijk te wesen, hetwelk met soo groote mortificatie en onlust geexerceert moet worden’*.⁴⁶

Opleiding

De scherprechters vormden een gildeachtige groep. Als een leerling-scherprechter zijn ‘examen’ had gehaald dan werd hij ook ‘meester’ genoemd. De leerlingen waren veelal zonen en leden van aanverwante scherprechterfamilies en werden vanaf jonge leeftijd in het vak opgeleid. Waaruit het examen bestond en hoe dat dan precies werd afgenomen is slechts ten dele bekend. Het meesterstuk schijnt te hebben bestaan uit een op correcte wijze uitgevoerde onthoofding met het zwaard.⁴⁷ De bedoeling was dat de veroordeelde met één slag van het zwaard werd onthoofd. Een niet gemakkelijke klus gezien de benodigde kracht en de nauwkeurigheid van de slag. De leerling oefende op honden, varkens, kalveren en ook grotere veldvruchten. De opleiding begon al vroeg en een leerling kon al op zijn zestiende zijn meesterstuk leveren. Paulus Adolph Claessen was achttien jaar toen hij zijn aanstelling als scherprechter in het Overkwartier verkreeg.

De leerling zal gedurende zijn opleiding veelal de scherprechter hebben geassisteerd bij pijnigingen en executies van vonnissen om zodoende via de praktijk het vak te leren. Hij diende te kunnen inschatten hoe ver hij kon gaan tijdens een tortuur en of het slachtoffer de tortuur gezien zijn fysieke gesteldheid wel zou kunnen doorstaan. Hij diende voldoende kennis te hebben van het menselijk lichaam om eventuele ontworpen ledematen te kunnen terugzetten en om wonden te kunnen verzorgen en verbinden. De scherprechter bepaalde wanneer de leerling klaar was voor zijn meesterstuk. Was het zover, dan kon de leerling dit demonstreren bij de eerst volgende executie met het zwaard.⁴⁸

Zo schrijft Tillenborgh, scherprechter te Aken, dat Otto Christophorus Döring, sollici-

terende voor het scherprechtersambt te Roermond, inmiddels voldoende kennis en ervaring heeft opgedaan om zelfstandig het ambt te kunnen uitoefenen:⁴⁹

‘Ich zu end unterschriebener geschwohrener nachrichter der kaijserlicher Freijer Reichs stadt Achen Attestire und beurkunde krafft dieses, das otto Christophorus Doring der zeit, als ich vor etwa dreij at vier jahren in denen Landen von Hertzogenraede, und Valckenbourg die vielfältige schwere Executionen verrichtet, mir assistiret, und dabei sein Ambt dergestalt wohl gethan habe, auch solches also wohl verstehe, das selbsten in standt, und capabel seije den nachrichters dienst zu verrichten. Urkundt meiner eijgenhändiger unterschrifft so geschehen Aachen den 25e septembris 1747.

Nicolaes Tillenborgh, nachrichter tot achen’

Ick ondergeschreeven de Clarere en attestere mit
 desen dat mijn Broeder otto Christophel Döring Capabel
 ist, om de functie van scherprechter te bedienen als
 waer het soude mogen wessen, ende in het totuere
 en met het swert om te gaen, als andere executien
 te doen veel weystaet, en den selven deereyse rijzen
 daer toe geimploijert heyt, soo veel in die staet als
 oock aif land van luik, als oock in het graffschap
 van namur. attesterende doovers daet hij sich al tijt
 wel geconportert heeft ten tijde hij bij mij gewoont
 heeft, offerende dese mijne declaratie en attestatie
 voor alle richters en hooven met rede te bevestigen
 gegeven in luik den 20 september, d 1747
 Johann Georg Döring nachrichter
 in luik ont graffschap namur

Aanbevelingsbrief voor Christophorus Döring van zijn broer Johan Georgius Döring, scherprechter te Luik en Namen (1747).

Solliciteren

Scherprechters die gesolliciteerd hebben voor het ambt in het Overkwartier konden hun geschiktheid aantonen middels aanbevelingsbrieven van scherprechters waarbij ze in de leer zijn geweest of via een getuigschrift van hun vorige werkgever. In april 1617 laat de scherprechter mr. Hans Jonckbloet een getuigschrift opmaken door de stad Roermond waarin zijn goede gedrag en zijn vaardigheid als scherprechter wordt betuigd.⁵⁰

Het komt ook vaker voor dat de weduwe van een overleden scherprechter in functie alle moeite doet om de commissie (lees: het daarmee gemoeide salaris) te kunnen behouden. Zo verzocht de weduwe van mr. Daniel Snijder in 1603 het Hof om haar enige tijd te gunnen om een vervanger voor haar man te vinden.⁵¹ Zij komt vrij snel daarna met de scherprechter mr. Jacob Rose van Soest, op de proppen. Zo ook diende de weduwe van mr. Hans van Weerdthuysen, Elsen, op 4 februari 1621 een verzoek in bij het Hof om de commissie voorlopig te mogen behouden.⁵² Al op 15 maart accordeert het Hof een rekest van mr. Michiel van Gelder om de nieuwe scherprechter te mogen worden. Mr. Michiel onderbouwt zijn verzoek met het feit dat de functie vacant gehouden zou worden tot de weduwe hertrouwd zou zijn, dat hij inmiddels is getrouwd met de weduwe en daarom verzoekt om te worden benoemd in de functie.⁵³ Op 25 juli 1626 overlijdt ook deze scherprechter en de weduwe Elsen dient met succes wederom een verzoek in bij het Hof om gedurende het rouwjaar de gage te mogen behouden met de belofte dat zij in die periode voor een geschikte scherprechter zal zorgen als er een benodigd zou zijn.⁵⁴ Zij vindt ene Hans Caelman bereid om indien nodig de functie van scherprechter uit te voeren. Reeds voor het einde van het rouwjaar wordt een definitieve scherprechter, mr. Herman Breuckers, benoemd. Zijn commissie gaat in per 16 januari 1627 en hij gaat akkoord met het feit dat zijn salaris tot 25 juli, einde van het rouwjaar, betaald zal worden aan de weduwe Elsen.⁵⁵

In mei 1747 voelt de aan tering lijdende scherprechter mr. Hendrick Tijlmans dat zijn einde naderende is. Hij richt een verzoekschrift aan het Hof waarin hij goedkeuring vraagt om zich te laten vervangen door zijn zwager de Maastrichter scherprechter Joannes Hamel. Bovendien heeft hij met hem afgesproken dat deze zijn vrouw en zes kinderen zal onderhouden.⁵⁶ Op 16 mei, vier dagen na de begrafenis van Tijlmans, richt de weduwe, samen met Joannes Hamel, een verzoek aan het Hof om Hamel te laten benoemen in de functie van scherprechter. Hamel zal de functie uitoefenen tot dat haar bijna drie jarig zontje Philippus Jacobus Tijlmans de functie zal kunnen uitoefenen. Bovendien geeft zij aan dat zij al twee en een half jaar lang (!) geen salaris heeft ontvangen voor de uitoefening van de functie door haar man zaliger.

Op 13 mei (een dag na de begrafenis) is echter ook een sollicitatie binnen gekomen bij het Hof van Christoffel Döring. Het Hof komt ditmaal niet tot een snelle beslissing. In de loop van september overlegt Döring diverse verklaringen van andere scherprechters

waaruit zijn geschiktheid voor de functie moet blijken. Zijn broer Johann Georg Döring, scherprechter te Luik en het graafschap Namen, verklaart dat Christoffel hem vaker heeft geassisteerd en dat hij het pijnigen, het hanteren van het zwaard en het doen van andere executies goed beheerst. Nicolaes Tillenborgh, scherprechter te Aken, verklaart dat Christoffel hem drie à vier jaar geleden regelmatig geassisteerd heeft bij de vele zware executies in de *'Landen von Hertzogenraede, und Valckenbourg'*, wellicht doelt hij hier op de vele executies van 'Bokkerijders' in de jaren 1743 en 1744. Tenslotte verklaart Joannes Hamel, scherprechter te Maastricht, dat Christoffel gedurende circa vijf jaar bij hem gewoond heeft en hem geassisteerd heeft bij diverse executies zowel binnen de stad Maastricht als ten dienste van de kriegsraad te Venlo en Namen. Bovendien schrijft hij dat Christoffel voldoende kennis heeft betreffende de *'Cure en geneeskunst soo ontrent de getortureerde, als andere gequetsde en verminckte personen'*. Met al deze referenten staat Christoffel in een bepaalde familierelatie. Het Hof gunt uiteindelijk op 27 november 1747 de commissie aan Christoffel Döring. De commissie is zodoende uiteindelijk toch in de familie gebleven. Voor de weduwe Tijlmans is ongetwijfeld een oplossing gevonden binnen de grote scherprechtersfamilie, zij overlijdt uiteindelijk in 1789 te Maastricht.

Uitvoering van de justitiële taak

De geldende regels betreffende het pijnigen van verdachten staat beschreven in het Gelderse Land- en Stadsrecht (GLS). Het aanwezig zijn bij de tortuur van minimaal twee schepenen was verplicht. Deze schepenen dienden er op toe te zien dat de gepijnigde geen blijvend letsel zou oplopen. Ook bepaalden zij zwaarte en duur van de pijniging, afhankelijk van de aard van het misdrijf en de lichamelijke gesteldheid van het slachtoffer.⁵⁷ De scherprechter van zijn kant diende er voor te zorgen dat hij niet lichter en niet zwaarder pijnigde als door de schepenen aangegeven. Hij diende daarna ook in staat te zijn om wonden



Een onthoofding door de scherprechter (Jan Luyken, circa 1700).

te verbinden en ontworpen ledematen terug te zetten. Deze richtlijnen zijn tot het einde van het Ancien Regime niet aangepast. Behalve in het Pruisisch Overkwartier, daar werd een op 15 oktober 1725 uitgegeven edict van de koning gepubliceerd aangaande het pijnigen van verdachten. Het Hof van Gelre had aan de Pruisische overheid te kennen gege-

ven dat het geldende GLS niet voldoende aanwijzingen gaf omtrent de uitvoering van de tortuur. In het edict bepaalde koning Friedrich Wilhelm dat de tortuur voortaan uitsluitend mocht bestaan uit drie onderdelen: de mondelinge dreiging met de tortuur waarbij de scherprechter zijn gereedschap mocht tonen en doen alsof hij de verdachte daarmee wilde pijnigen, vervolgens de daadwerkelijke territie waarbij de scherprechter de verdachte ontkleedde, vastbond en de martelwerktuigen mocht aanbrengen maar nog niet in werking zetten en ten slotte de echte tortuur. Deze tortuur bestond uit drie graden: eerst het gebruik van de duimschroeven, vervolgens de ‘*Spaansche stevelen*’ of beenschroeven en tenslotte de rekbank met als extra mogelijkheid het werpen van gloeiend pek of brandend zwavel bij zeer zware misdrijven. De scherprechter werd verteld tot welke graad gepijnigd mocht worden en werd hierbij gewaarschuwd vooral niet te ver te gaan, maar ook niet te licht. Hij mocht de tortuur niet alleen laten uitvoeren door zijn knechten, maar moest te allen tijde toezicht houden dat alle handelingen correct verliepen zonder blijvende schade aan te richten aan het lichaam van de gepijnigde. Ook moest de scherprechter kunnen inschatten of de verdachte de goedgekeurde graad van tortuur wel aan zou kunnen gezien zijn lichamelijke gesteldheid. Hier werd duidelijk een beroep gedaan op het vakmanschap van de scherprechter. Bij het verwijtbaar in gebreke blijven kon hij streng gestraft worden.⁵⁸

Op 3 juni 1740 bepaalde Friedrich II middels een edict dat de tortuur alleen nog mocht worden toegepast bij criminele zaken betreffende moord op meerdere mensen, landverraad en zware majesteitsschennis.⁵⁹ In de periode 1754/1756 volgde de totale afschaffing van de tortuur. In 1743 werd bovendien bepaald dat alleen voor zware diefstallen nog met de galg mocht worden gestraft. Eind 1749 werd bepaald dat bij radbraken en verbranden de veroordeelde van te voren door de scherprechter, onmerkbaar voor de toeschouwers, moest worden gewurgd.⁶⁰

In het Staats en Oostenrijks Overkwartier vond op hoog niveau ook een discussie plaats omtrent de wenselijkheid om de tortuur af te schaffen.

De centrale regering te Brussel vroeg in 1766 aan het Hof van Gelre te Roermond advies in deze materie. De momboor was fervent voorstander van handhaving van de tortuur, terwijl kanselier en raden juist een andere mening waren toegedaan. Zij hadden hun bedenkingen bij de toepassing van de tortuur, hoewel ze het wel toepasbaar achtten op een reeds veroordeelde misdadiger om zodoende informatie te kunnen winnen over eventuele medeplichtigen. Kanselier en raden waren ook voorstander van een approbatierecht voor het Hof zoals ook in Pruisen in 1727 was ingevoerd. In 1771 werden deze standpunten nog eens herhaald maar het kwam niet tot de afschaffing van de tortuur of tot een hervorming van het strafrecht. Eerst op 3 april 1787 kwam het tot een hervorming van de rechterlijke organisatie en afschaffing van de tortuur middels een edict van de verlichte vorst Jozef II. Onder hoge druk moest hij dit voornemen echter weer op 14 mei 1787 terugdraaien.

Ook het Hof van Gelre te Venlo voor het Staats gedeelte van het Overkwartier kwam in 1762 met voorstellen tot verbetering van de rechterlijke organisatie waaronder het voorstel om het approbatierecht voor het Hof in te voeren. De Staten-Generaal der Verenigde Nederlanden hebben deze voorstellen echter niet overgenomen.⁶¹

Het heeft tot de verovering van het Staats en Oostenrijks Overkwartier door de Franse revolutionairen geduurd voordat de tortuur in 1796 werd afgeschaft. Het hertogdom Gulik was onderleiding van de hertog zelf al in 1776 overgegaan tot afschaffing van de pijnbank.

Het pijnlijke verhoor vond op het platteland plaats daar waar de verdachte werd vastgehouden. Dit kon bij de drost zijn, de plaatselijke heer van een heerlijkheid, maar ook in het dorp waar de verdachte was gearresteerd. In Sevenum werden verdachten soms opgesloten bij de gerichtsbode, in Helden is een geval bekend waarbij de verdachten werden opgesloten in de plaatselijke school. De tortuur vond waarschijnlijk ter plekke plaats.

In het GLS staat omschreven welke straffen misdadigers konden verwachten. Vrouwenverkrachters konden op het zwaard rekenen, op zware diefstal stond de strop, roofmoord werd met het rad bestraft en brandstichting met de brandstapel. Op zware meeneed stond het doorboren van de tong met een ijzeren staaf of het afkappen van de eerste twee vingers.⁶² Uit de praktijk blijkt dat gewelddadige beroving vaak werd gestraft met het zwaard.

Lichtere vergrijpen, zoals kleine diefstalen en landloperij, konden met brandmerken en geseling worden gestraft. Verminkende straffen als handen afkappen, oren of tongen afsnijden en ogen uitsteken lijken niet of nauwelijks te zijn uitgevoerd door de Roermondse scherprechters. Vonnissen werden nog wel 'aangekleed' met spiegelende attributen die iets vertelden over de aard van de misdaad. Brandstichters werden soms het gezicht geblaakt, aan rad of galg werden soms knuppels gehangen, in een Heldens geval werd naast de veroordeelde ook nog een bijenkorf gehangen.

De scherprechter voltrok deze vonnissen meestal samen met zijn knecht. In onrustige tijden reisde hij onder begeleiding van een konvooi van gewapende lieden (soldaten, schutters) naar stad of dorp. Op de dag van executie werd de veroordeelde onder begeleiding van de plaatselijke schutterij vervoerd naar de justitieplaats. Van de steden Venlo en Roermond is bekend dat de galg daags te voren werd opgericht en vervolgens na gebruik weer werd opgeborgen.

Voor Roermond vinden we het te volgen protocol terug in de Donderdaagsche Protocolen van de magistraat. In 1687 diende, daags voor de executie van Geurt den Spinner, de halfman '*vant Münster tot Muggenbroeck*' 's morgens het 'gericht' oftewel de galg in de stad op te halen. Deze dienst moest op toerbeurt door alle pachthoven van Roer en Muggenbroeck worden uitgevoerd. Hij moest deze dan vervoeren naar de justitieplaats de '*Kitzenbergh*' nabij de Kapel in't Sant. De inwoners van Roer waren verplicht om de galg op te richten.

Op de dag van executie dienden de ‘*Burger Capiteyns*’ om acht uur ’s morgens met hun compagnieën op de Markt te verschijnen. In 1687 dienden drie van de zes compagnieën mee de stad uit te trekken naar de justitieplaats. De andere drie bleven in de stad achter om daar te patrouilleren om een oogje in het zeil te houden. De halfman ‘*van d’armen tot Muggenbroeck*’ diende op hetzelfde tijdstip te verschijnen op de Markt met twee karren en paarden voor het vervoer van de veroordeelde naar de justitieplaats.

De halfmannen en inwoners van Roer konden een forse geldstraf van 25 goltgulden tegemoet zien als ze weigerden mee te werken. Portiers, nachtwakers en veldschutten waren verplicht om die van Roer te helpen bij het oprichten van de galg. Deden ze dat niet dan liepen ze risico hun functie te verliezen. Bij een executie rond 13 juli 1724 werden de keuters omtrent de ‘*Capel int Sandt*’ verplicht om de ladder van het ‘*gericht*’ te bewaren van vrijdags na zonsondergang tot zaterdags bij zonsopgang.

Bij een executie in juli 1783 blijkt dat bovenstaande nog steeds gehandhaafd werd. De compagnieën dienden te verschijnen zonder vendel. Van de toen acht compagnieën mochten er twee in de stad achterblijven. De kapiteins mochten onderling loten wie mee moesten en wie in de stad mochten blijven. De executie vond toen plaats op de ‘*Bonenbergh ontrent den Rourder wegh*’.⁶³

In Venlo waren kennelijk de leden van het akkermansgilde verplicht om de galg op te richten buiten de stad vlakbij het huis Stalberg. De galg schijnt opgeslagen te zijn geweest in de Vleeshal van de stad.⁶⁴

Hoe de voorbereidingen in de dorpen verliepen is onduidelijk. Sporadisch worden er kostenposten in de rekeningen gevonden van dorp of drost waarin huisluiden betaald worden voor karrediensten, leveren van hout voor een brandstapel, of het timmeren en optuigen van een galg.

Nadat het vonnis voltrokken was nam de scherprechter nog deel aan een maaltijd voor alle gerichtsliden zijnde schepenen, gerichtsbode, drost, scholtis en gerichtsschrijver.

Gage voor het scherprechtersambt

Vóór het ontstaan van het Hof van Gelre en de scherprechter in dienst van dit Hof, hadden de scherprechters afspraken met de heer of locale overheid die hen in dienst had. In oudere tijden werden wellicht afspraken gemaakt over de betaling per voorkomend geval, later kwamen de scherprechters meer permanent in dienst.

In de stadsrekeningen van Arnhem komt bijvoorbeeld in 1429/1430 een betaling voor betreffende de kleding van de Arnhemse scherprechter: ‘*meister Jans des Scherpenrichters rock*’. In de stadsrekeningen uit deze periode komen verder geen betalingen voor die zouden duiden op een regulier door de stad te betalen loon.

In 1520 wordt mr. Koirt aangesteld als scherprechter in dienst van de hertog. Hij krijgt

jaarlijks zestig golden guldens betaald uit de Arnhemse tol bij Lobith. Acht golden guldens hiervan zijn bedoeld voor zijn kleding. Bovendien krijgt hij een goldgulden betaald voor elke terechtstelling.⁶⁵

De Nijmeegse scherprechter mr. Hans van Dueren krijgt in 1544 ‘*van elck gericht*’ betaald drie goldgulden en ‘*van elcke persoen to versueck*’ een goldgulden. Bovendien krijgt hij voor elke dag te moeten vertoeven buiten de stad Nijmegen een goldgulden betaald voor kost en tering. Zijn knecht krijgt een snaphaan per dag.⁶⁶

Een commissie voor de Nijmeegse scherprechter mr. Thonis Kloiffkoen van Stade uit 1558 is wat meer gedetailleerd over de beloning. Het bovenstaande uit 1544 is geldig voor diensten te verrichten buiten de stad Nijmegen. Binnen de stad mag de scherprechter een betaling verwachten van vijftien stuivers ‘*van elcker gericht*’. Voor een tortuur krijgt hij dan ‘*Il pont cleiner penningen*’. Bovendien krijgt hij een vast salaris van 22 stuivers en de accijns voor drie tonnen bier per week. Tenslotte krijgt hij ook nog betalingen die niet in geld uitgedrukt worden zoals jaarlijks kleding, zaken die op de markt worden verkocht zoals turf, een woning en eenmalig een bed met lakens.⁶⁷

Uit de aanstelling van de Maastrichtse scherprechter mr. Michael Jongen in 1597 blijkt dat de scherprechter een salaris ontving van drie daalders per veertien dagen en jaarlijks twaalf gulden kleedgeld (voor de aanschaf van bovenkleding). Hij kreeg bovendien nog van stadswegen een woning toegewezen, had hij recht op drie karren kolen en hout en bovendien nog andere ‘*emolumenten oft profijten*’. Dit laatste is mogelijk het recht op inkomende eieren en werd in 1580 bij de aanstelling van mr. Hans gespecificeerd als een ei uit een korf en twee eieren uit een grotere hoeveelheid. Er wordt niet gesproken over een betaling per verrichting van een executie of een tortuur.⁶⁸

In zowel Nijmegen als Maastricht, maar ook in diverse andere steden, is er sprake van een betaling in geld en een betaling in natura. In de loop der tijd zullen deze betalingen in natura steeds vaker vervangen worden door een betaling in geld.

Keizer Karel V maakte in een brief van 19 augustus 1550 aan het Hof van Gelre bekend onder welke condities een scherprechter moest worden aangenomen.⁶⁹ De aan te stellen scherprechter zou een jaarwedde van 52 ponden van veertig grooten per stuk krijgen en jaarlijks ‘*een cleet van vier goltguldens*’. Verder bestond zijn variabele salaris uit een vergoeding voor een volle justitie (een doodstraf) van 1½ goltgulden, voor een halve justitie (een lijfstraf) kreeg hij halfgeld en voor een tortuur twaalf stuivers. Bovendien mocht hij, indien hij op bevel van het Hof zich buiten de stad Arnhem diende te begeven, twaalf stuivers per dag rekenen. Er wordt niet gesproken over betalingen in natura. Echter in de commissie voor mr. Jurrien van Cleeff uit 1590 is in de marge geschreven dat de scherprechter ook nog ‘*ses karren torffs*’ krijgt.⁷⁰ Is deze toevoeging in deze commissie vervolgens weer doorgehaald, in die van zijn opvolger mr. Albert Otten uit 1623 wordt deze betaling weer vermeld. In de marge staat namelijk vermeld dat mr. Albert Otten ook nog jaarlijks zal ontvangen acht karren ‘*bastart torffs*’ zoals ook mr. Jurrien van

Cleeff voorheen steeds heeft ontvangen. Deze karren turf uit te keren door degenen die dit gewoon zijn te doen. Kennelijk heeft de voorgaande scherprechter dit recht toch ook genoten.⁷¹ Wellicht zijn deze betalingen in natura nog gewoonterechten uit vervlogen tijden. Deze worden niet als zodanig in het schrijven van de keizer benoemd, maar zijn ter plaatse wel bekend bij magistraat en natuurlijk de scherprechter die daar ongetwijfeld een beroep op zal doen.

De condities door keizer Karel V opgesteld worden in de loop der jaren wel wat aangepast. Tijdens de periode dat mr. Aerndt Janss van Nyemegen scherprechter was, is het basissalaris opgetrokken naar veertig stuivers per week, een verdubbeling ten opzichte van 1550.⁷² Het vacatiegeld was in 1570 al opgetrokken van twaalf stuivers naar twintig stuivers per dag.⁷³

Na de afsplitsing van het Overkwartier van de drie Nederkwartieren werd in Roermond een koningsgezind Hof van Gelre opgericht. Parallel aan de inrichting van het Hof te Arnhem zal ook te Roermond een scherprechter moeten worden benoemd. Per 26 mei 1582 wordt mr. Hans benoemd als scherprechter voor het vorstendom Gelre. In de resoluties van de magistraat van Roermond staat vermeld wat de condities zijn betreffende de betalingen.⁷⁴

Hij krijgt door de koning betaald jaarlijks vijftig daalders van dertig stuivers per stuk en jaarlijks een nieuwe mantel. Verder krijgt hij voor het voltrekken van een doodvonnis twee daalders, voor het uitvoeren van een lijfstraf één daalder, voor een tortuur een halve daalder. Deze bedragen gelden voor diensten uitgevoerd binnen de stad, buiten de stad geldt een dubbel tarief en krijgt hij bovendien één daalder per dag. Verder zal de stad hem voorzien van een woning met een bed en toebehoor, en jaarlijks een lading kolen. Betreffende de goederen die op de markt van Roermond komen, mag hij zich, afhankelijk van de grootte van de kar, één of twee schansen hout toe eigenen. Hetzelfde geldt voor de eieren; grote korf twee eieren, kleine korf één ei.

Zijn collega in Arnhem kreeg kennelijk een flink hoger vast jaarsalaris. Echter mr. Hans had wat hogere tarieven in het variabele deel van zijn inkomen.

In 1590 werd de commissie voor de Roermondse scherprechter mr. Hans herzien.⁷⁵ Voortaan kreeg hij jaarlijks 150 Carolus gulden van veertig grooten per stuk. Dit was al een verdubbeling van het voorgaande contract. Gemakkelijker werd het er niet op. Deze 150 gulden werden door drie partijen betaald: vijftig gulden uit de domeinen van de koning, vijftig gulden door de magistraat te Roermond uit de licenten van de koning aldaar en vijftig gulden door de magistraat te Venlo uit de licenten van de koning aldaar. Bovendien kreeg mr. Hans nog jaarlijks dertig Carolus gulden van de magistraat te Roermond en Venlo, elk voor de helft, uit de inkomsten van beide steden. Dit laatste bedrag was bestemd ter afkoop van de betalingen in natura. Met name werden genoemd de gratis huisvesting, twee vrachten kolen, het recht op binnen komende marktgoederen zoals eieren, appels, hout en dergelijke. De jaarlijkse nieuwe mantel wordt niet meer ge-

noemd. De variabele beloning voor executies en tortuur bleven gehandhaafd op het tarief geldende voor buiten de stad Roermond. Het onderscheid binnen of buiten de stad werd dus niet meer gemaakt. Zijn vacatiegeld werd opgetrokken van dertig stuivers naar twee daalders per dag. Met deze herziening was de scherprechter van Roermond beter betaald dan die van Arnhem en Maastricht. Dit ondanks dat de gage voor de Arnhemse scherprechter in 1590 was verhoogd naar zestien Carolus gulden van twintig stuivers per maand en het vacatiegeld van twintig naar dertig stuivers per dag.⁷⁶

De Roermondse scherprechter mr. Hans moest nu van diverse bronnen zijn geld ontvangen. En dit ging waarschijnlijk niet altijd goed. De Roermondse magistraat betaalde in 1592 een bedrag van vijftig gulden uit de licenten te water. Het bedrag was geroyeerd in een vorige (verloren) rekening en werd nu weer opgevoerd. Ook een bedrag te betalen aan de scherprechter en de provoost van ruim 178 gulden was in de vorige (verloren) rekening eerst geroyeerd en kwam nu weer terug.⁷⁷ De magistraat van Venlo deed alsof ze het niet begrepen had en betaalde in 1591 en 1592 netjes vijftien gulden in plaats van vijftig gulden uit de licenten te water.⁷⁸ Terwijl de stadsrekeningen over die jaren geen afdracht aan de scherprechter laat zien. Alleen in 1590 vond er een betaling van vijftien gulden plaats vanuit de inkomsten van de stad. Hoe dit alles in de praktijk verder met de scherprechter werd opgelost is onbekend. Pas vanaf 1598 komt er meer structuur in de betalingen. In de rekening van de landrentmeester van dat jaar komen betalingen voor van achterstallig salaris uit 1588 en 1589!⁷⁹ Bovendien krijgt de scherprechter voortaan honderd gulden per half jaar.⁸⁰ In een bewaard gebleven afschrift van de commissie voor mr. Jacob Rose komen deze nieuwe condities naar voren.⁸¹ Voortaan ontvangt de scherprechter 200 gulden per jaar uit de domeinen van de koning en nog eens dertig gulden van de magistraat te Roermond en Venlo. De variabele betalingen blijven gelijk. Deze salariëring blijft gelijk tot 1716, als de nieuwe scherprechter mr. Paulus Adolph Claessen aangenomen wordt. Door de opdeling van het Overkwartier behoren Venlo en Roermond niet meer tot één en dezelfde overheid. Hierdoor vervalt de vijftien gulden te betalen door de stad Venlo. Dit bedrag is ook nooit meer terug gekomen in de commissie, ondanks het feit dat Venlo vanaf 1721 wel weer dit bedrag begon af te dragen aan de Roermondse scherprechter.

De scherprechter was gehouden om zijn declaratie, die hij na een executie of tortuur indiende bij de scholtis, drost of Hof van Gelre, nader te specificeren. Deze declaraties had men als bewijs nodig bij het afhoren van de rekeningen door de rekenkamer. Dit deed de scherprechter kennelijk niet altijd goed en dat gaf soms aanleiding tot commentaar van de rekenkamer op de hoogte van deze declaraties. Het lijkt erop dat het declaratiegedrag van de scherprechter in de loop der tijd wijzigde. Hij ging zijn uitgevoerde werk in meer handelingen onderverdelen en aan elke handeling kwam een prijskaartje te hangen. Ook gebruikte gereedschappen werden steeds opnieuw in rekening gebracht.

Zo werd op 1 februari 1666 ene Noel Janssen na te zijn gepijnigd veroordeeld tot een schavotstraf voor het raadhuis van Roermond. Hij diende gekleed in zijn '*pannen instancorps ende calotte, waarmede hij de luijdens heeft geabuseert*' van elf tot half twaalf 's morgens ten toon gesteld te worden. Daarna door de scherprechter geseseld en gebrandmerkt, om tenslotte gekleed '*int habijt van eenen pijpen rock*' door de scherprechter uit de stad geleid te worden.⁸² Voor deze klus declareerde mr. Herman Breuckers vervolgens:⁸³

- Voor de tortuur een gulden tien stuivers
- Voor de geseling en het brandmerk zes gulden
- Voor het uitleiden uit de stad drie gulden
- Geseling, brandmerk en uitleiden (verbannen) worden ieder gezien als een aparte halve justitie. Voor elke halve justitie staat in de commissie drie gulden gegeven. Voor een pijniging mocht hij conform commissie dertig stuivers vragen.

Voor een zelfde executie in 1773 bracht mr. Christoffel Döring het volgende in rekening:⁸⁴

- Voor het binden van de veroordeelde op het stadhuis een gulden tien stuivers
- Het voorbereiden van de paal met krammen en nagels en het touw een gulden tien stuivers
- Het binden van de veroordeelde aan de paal een gulden tien stuivers
- Voor het geselen drie gulden
- Voor het brandmerken drie gulden
- Voor het maken van de roede een gulden tien stuivers
- Voor de strop om de hals van de veroordeelde te leggen drie gulden

Daarnaast voerde hij nog kosten op voor vervoer en verblijf te Venlo. Hij bracht onder andere het vastbinden van de veroordeelde apart in rekening. Bracht de scherprechter in 1666 nog negen gulden in rekening voor de executie van het vonnis. In 1773 werd er al vijftien gulden gedeclareerd.

Op 21 februari 1687 declareerde mr. Willem Winckels voor het ophangen van Geurt Jansen te Roermond:⁸⁵

- Voor de executie met de strop zes gulden
- Voor het bevestigen aan de ketting drie gulden
- Voor de strop twee gulden vier stuivers

De volle justitie (doodstraf) bracht de scherprechter volgens commissie zes gulden op. Het achteraf bevestigen van het lijk met een ketting aan de galg werd gezien als een bijkomende onterende straf (halve justitie) en daarom in rekening gebracht voor drie gulden. De strop kostte de scherprechter kennelijk het forse bedrag van twee gulden en vier stuivers.

Ook in 1773 voor een gelijke executie bracht mr. Christoffel Döring het volgende in rekening:⁸⁶

- Voor de executie met de strop zes gulden
- Voor het binden van de veroordeelde op het stadhuis een gulden tien stuivers
- Voor het binden van de ledematen een gulden tien stuivers
- Voor de ketting drie gulden
- Voor het bevestigen aan de ketting drie gulden
- Voor nagels, krammen, hamer en spitsboor drie gulden
- Voor de strop een gulden tien stuivers

De kosten waren gestegen van ruim elf gulden in 1687 naar 19½ gulden in 1773.

Mr. Claessen spant waarschijnlijk wel de kroon betreffende het opstellen van zijn rekeningen. In een rekening uit 1717 betreffende de tortuur en executie van Louis Zegers te Roermond splitst hij de tortuur op in diverse handelingen en rekt voor iedere handeling de volle prijs voor een tortuur. Daarnaast brengt hij de materialen en de medische verzorging van de gepijnigde in rekening. Voor het afnemen van het lichaam van de galg rekt hij ook een prijs als ware het een volle justitie:⁸⁷

- Voor het ontbloten en vastbinden van de gevangene op de stoel een gulden tien stuivers
- Voor het aanbrengen van twee teenlinten à dertig stuivers ieder drie gulden⁸⁸
- Voor het aanbrengen van de duimschroeven een gulden tien stuivers
- Voor het aanbrengen van het ‘hooren zeel’ een gulden tien stuivers
- Voor het aanbrengen van de Spaanse stevelen een gulden tien stuivers
- Voor het bezorgen van het tortuursgereedschap en ijzeren nagels en andere benodigheden om de stoel vast te zetten twee gulden tien stuivers
- Voor de geleverde touwen een gulden tien stuivers
- Voor het verbinden van de gevangene op drie plaatsen een gulden tien stuivers

Op 27 juli vond de executie door ophanging plaats, daarvoor gerekend:

- Voor het ter dood brengen met de strop zes gulden
- Voor de strop een gulden tien stuivers
- Voor de ketting drie gulden
- Voor de nagels, krammen, hamer en spitsboor drie gulden
- Voor overige benodigde touwen zoals het binden van de gevangene een gulden tien stuivers
- Voor het afnemen van het lichaam van de galg zes gulden

Ook in Pruisen vond er kennelijk een ongewenste prijsopdrijving plaats. Om hier paal en perk aan te stellen werd in naam van de koning op 29 april 1768 een ‘*Regulativ-rescript we-*

gen derer Gebühren, derer Scharfrichter und deren Knechte' opgesteld en gepubliceerd in onder andere het Pruisisch Overkwartier.⁸⁹ De scherprechter mocht voortaan alleen nog de werkelijke kostprijs van de verbruiksmaterialen berekenen. Voor gereedschappen en materialen die vaker gebruikt konden worden (zoals zwaard, rad en brandmerk), mocht hij alleen een bedrag in rekening brengen voor slijtage (afschrijving). Een volle justitie mocht vijf Reichsthaler⁹⁰ (Rthlr) kosten, de knecht kreeg twaalf Groschen (Gr). Het lichaam van de geëxecuteerde begraven of op het rad leggen bracht nog eens een Rthlr op. Een werkelijke tortuur kostte drie Rthlr (de knecht kreeg twaalf Gr) en een verbanning twee Rthlr (de knecht kreeg acht Gr). Moest de scherprechter buiten de stad reizen dan kreeg hij de kosten vergoed voor het reizen met twee paarden en bovendien acht Gr per dag betaald (knecht vier Gr).

Vanaf de 18e eeuw ontstonden er andere inzichten betreffende het toepassen van tortuur en lijf- en/of doodstraffen. Naarmate die eeuw vorderde werden de overheden steeds terughoudender met de toepassing ervan met Pruisen voorop. Een ontwikkeling die negatieve gevolgen had voor het inkomen van de scherprechter omdat een belangrijk deel hiervan variabel was. De scherprechter kreeg immers naast een vast inkomen een betaling voor elke verrichtte dienst.

De scherprechters probeerden de negatieve inkomensontwikkeling het hoofd te bieden door enerzijds hogere rekeningen te schrijven en anderzijds hun werkgebied te vergroten. De scherprechter Döring sloot bijvoorbeeld in 1757 een contract met de *'geassocieerde landen van Thorn, Weert, Neederweert, Wessems ende Kessenich'* en het graafschap Horn. Het contract had een looptijd van twaalf jaar voor een vast bedrag van 250 gulden Luiks per jaar.⁹¹ Of het contract nog een verlenging heeft gehad is niet bekend maar in 1779 klaagde mr. Döring dat hij nauwelijks kon rondkomen van zijn inkomen. Als een van de redenen gaf hij aan dat er al sinds 1772 geen executies meer hadden plaats gevonden in het Overkwartier of in de omliggende gebieden waar hij zijn diensten ook aanbood.⁹² Zijn dieptepunt heeft hij waarschijnlijk bereikt als hij op 16 september 1791 een verzoek doet aan de magistraat van Roermond om vooruitbetaling van een jaar salaris omdat zijn huis gedeeltelijk is ingevallen.⁹³

Bijverdiensten in de geneeskunde

Een van de belangrijkste bijverdiensten waarmee de scherprechter zich voorzag van extra inkomsten waren zijn diensten op het gebied van de geneeskunde zoals de chirurgie en het ledenzetten. Deze geneeskundige bijverdiensten konden zelfs oplopen tot 50% van de totale inkomsten van de scherprechter.⁹⁴ Van de scherprechter mocht men verwachten dat hij een redelijk goede kennis had van het menselijk lichaam. Deze kennis gebruikte hij niet alleen voor de uitoefening van zijn ambt als scherprechter, hij wist deze kennis

ook nog te verzilveren in het dagelijkse leven. Hij kwam hiermee regelmatig in conflict met zijn concurrenten, de chirurgijns.

Van Andel geeft aan dat in de strijd om de gunst van het publiek de scherprechter het won van de 'reguliere' chirurgijnen uit die tijd.⁹⁵ Hij vergelijkt deze situatie met de kwakzalvers en wonderdokters die ook in deze tijd nog mogen rekenen op gunsten uit het publiek. Mensen die een eigenaardige voorliefde hebben voor buitenissig en minderwaardig gedoe, aldus van Andel. Hij slaat hier de plank echter volkomen mis. Het is maar de vraag wie er kundiger was in de 18e eeuw en vroeger, de scherprechter of de chirurg. De strijd tussen beide groepen was wel degelijk een felle concurrentiestrijd om de gunst van de klant die de chirurgijns uiteindelijk wonnen. In de loop van de 18e eeuw werden de regels aangaande het mogen uitoefenen van het vak door de overheid aangescherpt naar modernere maatstaven. De medische wetenschap ontwikkelde zich verder en zo ook de medische opleiding. Op dit punt hebben de scherprechters voornamelijk afgehaakt. Ze zijn niet meegegaan in deze ontwikkeling waarna het hen na verloop van tijd onmogelijk werd gemaakt om het vak nog te mogen uitoefenen. Zo werd het de scherprechters in Pruisen in 1713 en definitief in 1725 verboden om medische handelingen te verrichten. In 1744 draaide Friedrich II deze maatregel gedeeltelijk terug door het de scherprechters toe te staan om arm- en beenbreuken, open wonden en gezwollen te behandelen, mits men van tevoren een erkend examen hadden afgelegd.⁹⁶ In de Oostenrijkse Nederlanden werden ordonnanties uitgegeven in 1732 en 1772 waarin een verbod werd afgekondigd op de uitoefening van de geneeskunst door een ieder die geen erkend examen had afgelegd. In 1779 volgde nog een uitdrukkelijk verbod op de consultatie van kwakzalvers. In al deze Oostenrijkse ordonnanties werd niet specifiek over de scherprechter gesproken.⁹⁷

Wel bleven ze nog tot in de 19e eeuw meedraaien in het grijze circuit.

Voornamelijk in de 17e eeuw begon de strijd tussen chirurgijns en scherprechters zich af te tekenen. In een akte van 9 maart 1597 ten behoeve van scherprechter mr. Pytter Symons staat nog geschreven dat het zijn recht is *'na older gewoonte alle fracturen en dislocatiën, tsij daer openinge bij is, ofte niet, te mogen cureeren binnen de stadt Leeuwarden ende de iurisdictie van dien'*.

Op 8 maart 1620 te Nijmegen deponeerde mr. Jacob Nellis, chirurgijn, een klacht tegen de scherprechter van deze stad. De scherprechter had gezegd dat Nellis vet uit het lichaam van een veroordeelde had laten snijden en dit thuis had laten bezorgen. De scherprechter zou zo geld verliezen in de vorm van verkoop van *'beulszalf'* of *'armezondaarsvet'*. Nellis kon echter aantonen dat hij het vet had gekregen via het chirurgijns-gilde die toestemming hadden gekregen om het lichaam te openen.

De scherprechter was namelijk ook leverancier van o.a. mensenbloed, mensenvet en andere menselijke onderdelen. Mensenvet werd als zalf bij allerlei kwalen toegepast, maar was bijzonder goed bij pijn in de rug en genezing van littekens. Als inwendig 'geneesmiddel' werd het gegeven bij tuberculose, gezwollen en algemene verzwakking.

In 1650 gaven de Leeuwarder chirurgijns aan ‘*dat nooit scherprechters nochte haere kinderen in ’t chirurgynsgilde dezer stede zijn g’admitteert geweest*’. Eraan toevoegend ‘*want het staet buyten tegenspreecken vast, dat het Chirurgynsgilde ende elck lid ofte Mr. van dien is considerabel ende de functie dies in achtginge, daer ter contrarie ’t ScherpRechters ampt (salve iustitia reverentia) soodanich wort gevilipendeert, dat veele eerlycke lieden haer offenseren, om met een persoon, voorn. ampt bekledende, te converseren*’. Ook het Leidse gilde maakte in 1641 bezwaar tegen het aannemen van een scherprechterszoon als leerling.

In 1676 in Dordrecht woedde de strijd tussen het chirurgijns-gilde en de scherprechter Benedictus Killemaer. Het gilde had met succes een verbod op de activiteiten van de scherprechter in hun stad verkregen.

In 1682 had Hans Hendrick van Gelder, scherprechter te Utrecht, het aan de stok met het Goudse gilde. Het gilde eiste dat er een chirurg aanwezig was bij ieder consult van van Gelder aan een patiënt en dat hij bovendien 10% van de opbrengst afdroeg aan het gilde. Van Gelder verzocht de Goudse magistraat om hier een einde aan te maken. De magistraat willigde zijn verzoek in mits hij twee zilveren ducats jaarlijks betaalde aan het gilde.

Zoals al beschreven vond ook in het Overkwartier een felle concurrentiestrijd plaats tussen de gevestigde chirurgen in de steden en de scherprechters(zonen). De chirurgijns in de steden Venlo en Roermond wisten met succes de toetreding van Jan Breuckers, zoon van mr. Herman Breuckers, tot hun beroepsgroep te verhinderen. Ze kregen het echter niet zover dat het hem ook verboden werd om de chirurgie uit te oefenen

Ook de opvolger van mr. Herman Breuckers, mr. Willem Winckels, had als bijverdienste de chirurgie. In 1693 was hij betrokken als ‘*scherprichter ende chyruurgijn van Rurumunde*’, samen met doctor Scheelen, bij de behandeling van een rugwond die frater Thomas Piesaeers ten gevolge van een ‘*swaer accident*’ had opgelopen. De behandeling te Roermond was niet echt succesvol verlopen. De van Tongeren afkomstige frater moest zich tenslotte in Tongeren nogmaals onder behandeling stellen van ‘*meister Cosman Tomleur ende sijne twee soenen*’.⁹⁸ In 1696 werd Winckels beschuldigd van slechte behandeling en nalatigheid bij twee slachtoffers van geweld.⁹⁹ De twee, Christoffel Janssen en Peter Geurts, werden op 21 januari van dat jaar door soldaten zwaar mishandeld en verwond aan onder andere het hoofd. Beiden overleden enkele weken na het voorval ondanks de behandelingen door Winckels. Chirurgen hebben nader onderzoek gedaan op de slachtoffers en vonden dat er sprake moest zijn van slechte behandeling van de wonden. Er wordt ook nog te berde gebracht dat Winckels niet zo lang daarvoor nog een slachtoffer moet hebben gemaakt met zijn ‘medische’ praktijken, het slachtoffer zou heimelijk begraven zijn. Winckels wordt uiteindelijk door het Hof tot een geldelijke boete veroordeeld. Hem wordt niet verboden om de chirurgie verder te bedrijven.

De scherprechter Paulus Adolph Claessen werd in 1726 in een aanbevelingsbrief van

de stad Roermond geprezen voor zijn medische activiteiten. Over Claessen wordt vermeld dat hij *'differente remarquable curen heeft gedaen, tot genoeg van veele die door hem, in hunne quaelen sijn worden geholpen ende geneesen'*.¹⁰⁰

Ook de scholtis van Venray, waar Claessen in 1727 woonachtig was, was zeer te spreken over zijn kundigheid in de chirurgie. De scholtis schreef over hem dat hij als *'chirurgijn sijne functie heeft gedaen seer loffelick gelijk noch heden aen eenen armen inwoonders kindt heeft betondt'*.¹⁰¹

In de processtukken aangaande een proces van de apotheker Boursij te Roermond tegen mr. Claessens in 1725 bevinden zich afschriften uit het kasboek van de genoemde apotheker. Dit geeft ons enig inzicht in de activiteiten van de scherprechter als chirurgijn.¹⁰²

Behalve grotere hoeveelheden brandewijn en mirre komen er ook stoffen in het afschrift voor die een aanwijzing geven betreffende de door de scherprechter behandelde kwalen:¹⁰³

Sal volat olees: vermoedelijk een of andere vorm van vlugzout.

Al petra: petroleum, dit werd toegepast bij hoofdluis.

Pulvis ialap: onderaardse stengel van Mexicaanse plant, gebruikt als purgeermiddel.

Lapis calaminar: galmeisteen/smitsoniet, een zinkerts, de adstringerende werking van zinkzouten werken als verkoelend middel bij jeuk

Elix ppt paracel: wat hiermee bedoeld wordt is niet geheel duidelijk, echter dankzij Paracelsus (1493 – 1541) werden toentertijd veel loodzouten aan diverse kruidenmengsels toegevoegd ter bestrijding van diverse ziekten zoals onder andere jicht; zwellingen van de huid behandelde hij met een kwik houdend smeersel; wonden en zweren behandelde hij met lood houdende smeersels en vanaf ongeveer 1529 raadde Paracelsus kwikzilver aan bij de bestrijding van syfilis.

Diascor fracast: Girolamo Fracastoro (1478 – 1553) is de beschrijver van de syfilis, waarschijnlijk een middel ter bestrijding daarvan, diascor werd ook gebruikt bij rode loop.

Blijwit: loodwit, een grote hoeveelheid van tien pond in één bestelling, de scherprechter handelde waarschijnlijk in loodzalven die in het algemeen bij huidafwijkingen gebruikt werden.

Mercur sublimat, mercurij crudij: kwikchloride, ongezuiverd kwik: de scherprechter kon smeerkuren met kwikzalf tegen syfilis geven met gebruik van sublimaat en mercurij crudij.

Vitri antimon: antimonium, het werd vaak toegepast als braakwijnsteen, wordt al 4000 jaar gebruikt tegen lepra, pest, vergiftiging, malaria en borstkwalen. Lodewijk XIV zou er mee van tyfus genezen zijn als jongeling.

Behalve deze stoffen gebruikte mr. Claessens nog hagel (lood, een bestelling van 6¼ pond), groene thee, vitriol albij (witte vitriool) roob iunipar (jeneverbes-gel), aqua rosar

(rozewater), camphor (kamfer), spirt vin alkoho (wijngeest, spiritus), aqua foenicul (venkelwater) en sal armoriac (salmoniak?). Daarnaast komen nog diverse benamingen voor die onbekend zijn.

Gezien de veelheid aan materialen kan men veronderstellen dat mr. Claessens een uitgebreide praktijk had langs zijn functie van scherprechter.

Joannes Hamel, scherprechter te Maastricht, vond het in 1747 nodig om in het getuigschrift voor Christophorus Döring, de nieuw aan te stellen scherprechter te Roermond, positieve uitspraken te doen over diens kwaliteiten op het gebied van de *'Cure en geneeskunst'*.¹⁰⁴

In 1766 werd het J.G. Heldt, *'soon van den meester der Hooge werken te Gulik, en Medicina practicus, en chirurgus'*, door de Venlose magistraat verboden om zijn vak als chirurgijn in de stad nog uit te oefenen. Hij had het aan de stok gekregen met het Venlose chirurgijngilde die hem omschreef als iemand die probeerde om *'de goede luyden het gelt uyt den sack te strijcken'*.¹⁰⁵

Andere bijverdiensten

De Münchener scherprechters en hun familieleden hebben als extra bijverdienste de verkoop van attributen gekend waar het gemene volk een bepaalde magische werking van verwachtte. Zo leverde in 1535 mr. Jakob een strop en een stuk van een bij het uitspreken van een doodvonnis gebroken richterstaf. Dit zou een remedie moeten zijn voor een hoedenmaker die alsmaar geplaagd werd door diefstal van hoeden. In 1600 kreeg mr. Johan Georg Abriel een waarschuwing wegens verkoop door zijn dochter van bijgelovige artikelen en het doen van waarzeggerij.¹⁰⁶ Dit soort van bijverdiensten zijn voor de Roermondse scherprechters niet bekend. Ook andere bijverdiensten zijn nauwelijks bekend. Van mr. Hans Joncbloet en zijn opvolger mr. Hans van Weerdthuysen is bekend dat ze mogelijk bier deden tappen.

Scherprechters konden ook taken hebben in de vilderij. Uit publicaties van de Pruisische overheid in het Pruisische Overkwartier betreffende besmettelijke veeziektes en verpachtingen van het scherprechtersambt is bekend dat scherprechters een rol hadden in de vilderijen. Voor de scherprechters in dienst van het Hof van Gelre in het Overkwartier kan een verband tussen hen en het vildersambt echter niet aangetoond worden. Ook konden scherprechters bijverdiensten hebben in het schoonmaken van gevangnissen en straatriolen in de steden. Ook dit is niet aantoonbaar voor het Overkwartier. In Roermond had men voor deze taak andere personen aangesteld. In Venlo wordt deze 'stadsreiner' in de stadsrekeningen de 'goldgrever' genoemd.

Scherprechters in het Overkwartier vóór 1582

Het Overkwartier beschikte voor 1582 niet over een eigen scherprechter. Deze is pas geïnstalleerd na de scheiding van het Overkwartier van de drie Nederkwartieren. Het koningsgezind gebleven Overkwartier kreeg een eigen Hof van Gelre met Rekenkamer in Roermond. Niet lang daarna kwam men tot de conclusie dat het ook beter zou zijn om een eigen scherprechter te hebben. Voorheen was het Hof gevestigd in Arnhem en was 's Konings scherprechter ook gevestigd in Arnhem. Het Hof te Arnhem was in 1543 opgericht, maar het heeft nog tot 1551 geduurd voor de eerste scherprechter in dienst van het Hof werd benoemd.

Deze scherprechter te Arnhem bleef na de scheiding gehandhaafd maar zijn werkterrein was beperkt tot de drie Nederkwartieren.¹⁰⁷

Het was in de periode voor 1550 kennelijk niet zo dat scholtis of drost in het Overkwartier verplicht waren om de Arnhemse scherprechter in te zetten. In de 15e eeuw werd in Roermond voornamelijk een beroep gedaan op de scherprechter van Gulik en Maastricht en een enkele maal op die van Arnhem en Nijmegen. In 1447 werd te Roermond de scherprechter van Venlo aan het werk gezet, echter Venlo bezat in die tijd geen scherprechter. De tekst moet geïnterpreteerd worden als dat de scherprechter in Venlo werd opgehaald, zijn werkelijke standplaats was wellicht Nijmegen of Arnhem.¹⁰⁸

Van de 15e tot het begin van de 16e eeuw kwamen de scherprechters die ingezet werden in het drostambt Kessel nog uit Arnhem, Nijmegen, Gulik of Kleef. Na 1543 kwamen ze bijna uitsluitend uit Arnhem of Nijmegen. De drost stuurde vanaf 1543 zijn verzoek om een scherprechter in alle gevallen op naar '*Cantzler und Raeden*' te Arnhem. Deze gaf toestemming aan de scherprechter om de stad te verlaten voor de uitoefening van zijn ambt elders. Indien deze niet beschikbaar was dan had de Nijmeegse scherprechter kennelijk de voorkeur:

- 1435 Zaterdags na Pinksteren werd te Maasbree een 'wijff gericht'. De vrouw was drie weken ter Horst gevangen gehouden en dat kostte de drost van het ambt Kessel drie gulden. De 'stocker' (scherprechter) kreeg voor zijn werk en benodigde materialen drie gulden zeven kromstaarten en drie groten.¹⁰⁹
- 1456 'Meister Johan den scerpe richter' van Arnhem was in juli/augustus 37 dagen ter Horst in zake van Heynken Bystervelt en Johan Duyse van Oestrum. Het kostte de drost twee braspenning per dag oftewel vier gulden en 32½ kromstaart.¹¹⁰
- 1457 De drost stuurde in januari een bode naar de borggraaf van Nijmegen met het verzoek om de scherprechter te sturen, maar deze kon kennelijk niet komen. De verdachte Peter Kremer moest hierdoor 28 dagen ter Horst wor-

- den onderhouden à twee stuivers per dag, totaal twee rijnse guldens 41 kromstaarten en drie groten. De drost vond vervolgens een ‘scarprichter’ te Gelre en heeft hem mee naar ter Horst genomen. De scherprechter verbleef twee nachten en verrichtte de executie. Hij kreeg als loon vier Arnhemse guldens en tien vlemsch. Een bode bracht hem vervolgens naar Maastricht. De drost kocht te Venlo drie stukken hout voor zes stuiver voor de bouw van de galg. De timmerman kreeg twee vlemsch betaald.¹¹¹
- 1457 De scherprechter van Nijmegen is in mei ter Horst geweest voor de onder-vraging van een ‘knecht’. De scherprechter was vijf dagen ter Horst en dat kostte de drost vijftien stuiver. Hij kreeg een Rijnse gulden als loon.¹¹²
- 1459 In november deed de drost tweemaal een beroep op de scherprechter van Kleef. De ‘scharprichter’ verbleef beide malen vijf dagen ter Horst en kreeg in totaal als loon drie Rijnse guldens.¹¹³
- 1516 – 1517 De ‘Meijster van Cleve’ had in de periode van deze rekening twee klussen te klaren. In het eerste geval werd hij geroepen om een voetknecht, Jan van Zevenhem genaamd, pijnlijk te verhoren. Deze Jan kon niet tot de gewenste bekentenissen worden gebracht en kwam vrij. Vervolgens werd een vrouw uit Venray, Trijnen Pijpen, beschuldigd van toverij. Ook hier was de Kleefse scherprechter niet succesvol. De drost liet vervolgens twee scherprechters uit Gulik komen die de vrouw wel tot een bekentenis wisten te brengen. Bovendien beschuldigde ze nog een tweetal vrouwen. De vrouwen werden tenslotte ter dood veroordeeld. De Gulikse scherprechters verdienden in totaal tien goltgulden.¹¹⁴
- 1547 De drost van het ambt Kessel liet in 1547 een tweetal landsknechten pijnlijk verhoren en vervolgens onthoofden door ‘Mr. Hans scerprichter der stadt Nyemegen’. De Nijmeegse scherprechter kreeg per landsknecht voor het pijnigen elf stuiver en voor de executie drie goltgulden oftewel vier gulden en 2½ stuiver.¹¹⁵
- 1559 De ‘scherprichter Hans Stubell’ van Arnhem heeft te Sevenum een zekere Heinck Syemks van Gruytraey pijnlijk verhoord. De man bekende diefstal en werd kennelijk ook nog gezocht voor moord en brandstichting. Hij werd aan een staak verbrand. Voor het pijnigen kreeg Stubell twaalf stuiver en voor de executie twee gulden en twee stuivers.¹¹⁶
- 1562 ‘Meister Thomas Scherprichter der stadt Nyemegen’ heeft te Venray een landsknecht, genaamd Hensken Coenen van Tongheren, met het zwaard onthoofd. Meister Thomas kreeg voor vacatie, driemaal pijnigen en de executie in totaal veertien gulden en twee stuivers betaald.¹¹⁷
- 1565-1566 ‘Meister Hans Scherprichter Co.Ma^t. to Arnhem’ heeft te Kessel ene Johan Harenpost uit die plaats gepijnigd en ter dood gebracht. De commissie van

Meister Hans was als volgt: een volle justitie leverde 1½ gulden op (gulden van 28 stuivers elk), een halve justitie bracht half geld op, om 'te stoeken' (folteren) leverde twaalf stuivers op, voor zijn verblijf buiten de stad diende twintig stuivers per dag te worden betaald.¹¹⁸

- 1566-1567 De scherprechter van Arnhem wist ondanks tweemaal pijnigen de te Kessel gearresteerde Johan Kuper, geboren te Wachtendonk, niet tot een bekentenis te brengen. De man kwam uiteindelijk vrij. De scherprechter kreeg voor de pijnigingen 24 stuivers.¹¹⁹
- 1569 Te Broekhuizenvorst werd een landsknecht genaamd Hubert van Hoiff van Mastricht aangehouden wegens gewelddadigheden. De drost kon de scherprechter van Arnhem niet krijgen (die was te Tiel) en die van Nijmegen vroeg te veel geld. Toevallig was er een scherprechter (niet vermeld waar deze vandaan kwam) in Roermond aangekomen die op dat moment niets te doen had. Voor twee gulden en vijf stuivers heeft hij Hubert tweemaal gepijnigd en vervolgens geëxecuteerd.¹²⁰
- 571/1572 De scherprechter van Nijmegen heeft in deze periode twee mannen gepijnigd en opgehangen. Jan van Lochum, wegens kerkdiefstal in het Land van Luik, te Venray en Derick van Poell, wegens diefstal te Kessel, in Baarlo. Hij kreeg betaald voor vacatie, tortuur en executie zeven gulden respectievelijk negen gulden.¹²¹
- 1576 Jan die Bose van Helden had iemand vermoord en werd vervolgens door de scherprechter van Nijmegen pijnlijk verhoord. Hij bekende uiteindelijk meerdere moorden. Jan die Bose werd door schepenen van Kessel en Helden ter dood veroordeeld en levend geradbraakt. De scherprechter ontving volgens de drost als loon zeventien gulden en twaalf stuiver. De rekenkamer was het hier kennelijk niet mee eens en corrigeerde de rekening naar een bedrag van twaalf gulden.¹²²

Het lijkt erop dat de keuze van scherprechter in de periode van het zelfstandige hertogdom Gelre minder aan regels gebonden was dan in de Habsburgse periode.

Na de afscheiding in 1580 van de Nederkwartieren was het niet meer mogelijk om een beroep te doen op de scherprechters van Arnhem of Nijmegen. Er zou weer gebruik gemaakt moeten worden, zoals vóór 1543, van scherprechters in de regio, bijvoorbeeld die van Maastricht. Deze situatie was mogelijk niet bevredigend. In ieder geval kwam men in 1582 tot een eerste benoeming van een scherprechter in dienst van de koning voor het Vorstendom Gelre met als standplaats Roermond, daar waar ook het nieuwe Hof van Gelre gevestigd was.

Scherprechters in het Overkwartier na 1582

Het Hof van Gelre te Roermond bleef in naam van een hogere overheid de benoemingen verrichten voor het scherprechtersambt tot het eind van het Ancien Regime.

De eerste benoeming van een scherprechter in het Overkwartier vond plaats op 26 mei 1582 te Roermond. Echter in het zelfde jaar vond er ook een benoeming plaats van een scherprechter te Venlo. Roermond was in die tijd koningsgezind, terwijl de steden Venlo, Geldern en Wachtendonk de zijde van de Unie hadden gekozen. Het Overkwartier was verdeeld en strijdtoneel voor beide partijen. Deze situatie met twee scherprechters heeft maximaal geduurd tot in 1586. Het jaar waarin Parma de stad Venlo met geweld terugbracht in het koningsgezinde kamp.

Na de verdeling van het Overkwartier in 1713 had alleen het Hof van Gelre te Roermond een scherprechter op de loonlijst staan. Het Staats en Pruisisch Overkwartier losten dit gemis kennelijk anders op.

Het Staats Hof van Gelre te Venlo had geen eigen scherprechter. Het Staats Overkwartier deed aantoonbaar een beroep op de scherprechter van Roermond. De stad Venlo bleef trouw de vijftien gulden Brabants per jaar afdragen aan de Roermondse scherprechter wat reeds gebruikelijk was voor de opdeling van het Overkwartier.

Ook het Pruisisch Hof van Gelre te Geldern had niet de beschikking over een eigen scherprechter. De Geldrischen Subsidiën Etats bevatten de betalingen aan de diverse ambtenaren en bedienden van het Hof. De genoemde ambtenaren en bedienden van het Hof zijn de Cantzler, vier Raden, een griffier, deurwaarder, twee boden en de momboor, geen scherprechter.¹²³

In het Pruisisch Overkwartier werd het ambt van scherprechter in het openbaar aan de meest biedende verpacht. De pachter van het ambt moest vervolgens een jaarlijkse pacht-som betalen. Hiertegenover stond dat hij ook de beheerder werd van de diverse vilderijen in dit landsdeel.¹²⁴ Op 6 mei 1740 werd vervolgens bekend gemaakt dat mr. Daniel Blum van Duisburg is aangesteld als scherprechter ten behoeve van het Pruisisch Overkwartier. In dezelfde bekendmaking worden bovendien de tarieven vermeld die de scherprechter zal mogen vragen voor zijn te verrichten diensten.¹²⁵ Op 4 juni 1746 vond de bekendmaking plaats dat de Kleefse scherprechter Henrich Görcke het scherprechtersambt in het Pruisisch Overkwartier voor zes jaar had gepacht. Verwezen werd nog naar de in 1740 vastgestelde tarieven.¹²⁶ Er zijn tot nog toe geen voorbeelden bekend van executies in het Pruisisch Overkwartier waarbij de scherprechter van Roermond was betrokken. Wel is er een geval bekend waarbij de scherprechter van Kleef werd ingezet. In juni 1758 werd de scherprechter van Kleef, Arnold Heinrich Görke, ingehuurd voor de tortuur en executie van Johan Wolf Dummeling en Johan Dummeling in Wachtendonk. De scherprechter ontving 159 gulden en de vilder Johan Peters uit Geldern ontving 54 gulden. De vilder zal de scherprechter geassisteerd hebben.¹²⁷

De bovengemelde scherprechters hadden hun vestigingsplaats niet in het Overkwartier. Ze woonden in Kleef en Duisburg en waren strikt genomen niet in dienst van het Pruisisch Hof van Gelre.

Meister Hans (26 mei 1582 – ? vóór kerstmis 1587)

In de *'Donderdaagsche Protocolen'* van de Roermondse magistraat staat opgetekend dat per 26 mei 1582 een overeenkomst is gesloten met de scherprechter mr. Hans.¹²⁸

Mr. Hans is aangenomen door de Kanselier om *'der Justitie hier und in dem furstendomb van Gelre thoe dienen'*. Er wordt een vast jaarsalaris afgesproken van vijftig daalders van dertig stuivers per stuk. Bovendien krijgt hij loon in natura. Jaarlijks krijgt hij een nieuwe mantel, wordt de huisvesting voor hem verzorgd en krijgt hij een jaarlijkse hoeveelheid kolen. Het variabele deel van de beloning bestaat uit een vergoeding voor zijn diensten en het recht op producten die op de markt gebracht worden.

De mantel, de vijftig daalders per jaar en de vergoedingen voor verrichte justitiële taken worden betaald door de koning.

Het verstrekken van salaris in natura was niet ongebruikelijk. Scherprechters te Maastricht en Arnhem beschikten over een zelfde soort emolumenten.

Over de eerste jaren van mr. Hans als scherprechter te Roermond is weinig te vinden in de bronnen. In de stadsrekeningen over de jaren 1582 tot 1584 komen driemaal betalingen voor aan hem. Eenmaal wordt hem een voorschot gegeven van twaalf gulden en zestien stuivers Brabants ter dekking van kosten die hij moest maken in verband met zijn benoeming (verhuiskosten?). De volgende twee betalingen werden gedaan in naam van de vorst. In de rekening van 1582/1583 vind een betaling plaats van dertig gulden Brabants aan de scherprechter van Maastricht en veertig gulden Brabants aan de scherprechter van Roermond. De volgende rekening vermeldt de betaling van dertig daalders voor dertig weken gage, betaald op bevel van het Hof van Gelre aan de scherprechter van Roermond.¹²⁹ In de daarop volgende rekening wordt geen betaling aan de scherprechter vermeld. De stad zou hem ook voorzien van een kar (*'voder'*) kolen, echter deze uitgave wordt niet gevonden in de stadsrekeningen.

Meister Johan Stuill (24 juni 1582 – ? vóór kerstmis 1587)

In de eerste helft van 1582 schreef de protestantse magistraat van Venlo een brief naar de scherprechter mr. Johan Stuill te Sinzig nabij Remagen, zuidelijk van Keulen. In deze niet bewaarde brief vroeg de magistraat aan mr. Johan om scherprechter te worden in Venlo. Mr. Johan schreef op 30 mei van dat jaar een brief terug waarin hij zijn wensen

duidelijk maakte betreffende het eventueel door hem in te vullen scherprechterambt.¹³⁰

‘Erenthaffte insonder gantzgunstige weise heren, Mein underthenige und willige diensten neben erpietungh alles gutten zuvor, Eynn schreiben heb ick van E.G. und w. entfangen und tot gutter maissen verstanden, doin mich derwegen dess anpresentierten ScherpRich- ters dienst gantz fruntlich bedancken vur eins, zum andern dae ick mij in alsulchen dienst begeben thett, so beger ick den heren ihn der Stadt Venlo und sunsten wa noittigh tot die- nen und nicht under Landtzknecht tot trecken keinerleij weisse (gemeindt?), indt dan sul- len weij van die heren gutten underhalt und feurungh bestaldt und zu gelacht werden, unnd daneben wie vur einen jairliken loin, Einhondert golt gulden, und wie einem diener gepurdt, ein kleidungk zu geben schuldigh sein, und gegeben werden, ind wess die hern hierinnen zu doin, odir nicht doin können, dar uff heben E.G. ind w. sich zu (bencken?) und mij ein schriftlich weder antwort zu schicken laissen, dass heb ick E.G. ind w. gutter meinungk nicht verhalten willen, und doin dieselbigen hiemit in gnedigen schutz Gottes ind in gluckselige reigerende walfardt ind lang gesundtheitt zu (gefristen? entfellen?) da- tum am 30e Majj Ao 82.’

De stad en de mr. Johan kwamen tot een overeenkomst en hij trad in dienst per 24 juni 1582. Behalve de stad diende ook de provoost te Venlo, Jonck Henrick, bij te dragen in de kosten van de scherprechter ‘*mr. Johan Stuill bestalen nachrichter*’. De provoost diende maandelijks een bedrag van tien gulden te betalen.¹³¹

In de Venlose stadsrekening betreffende het jaar 1582 komen drie posten met betalingeren voor aan ‘*Mester Jan den Scherprichter*’:¹³²

- een malder rogge betaald uit de opbrengsten van de stadsmolens.
- de stad levert op 4 juli 1582 aan ‘*den scherp oder nachrichter upter Tiegelport woenende*’ een bed voor negen gulden, op 9 november krijgt hij nog eens vijftien daler à dertig stuiver per stuk betaald, op 8 februari 1583 krijgt hij op bevel van de burgemeesters tien daler à dertig stuivers betaald ‘*vor sijn cleydong*’, op 8 augustus krijgt hij voor acht gulden en 2½ stuiver aan spek, voor twee gulden elf stuivers aan kaas, twintig pond boter voor twee gulden en tien stuivers, vervolgens nog een ‘*bedstaet*’ voor een gulden veertien stuivers, een wagen turf voor een gulden negen stuiver, aardewerk voor een waarde van elf stuivers en een paar lakens voor twee gulden.
- op 19 oktober worden twee tonnen bier betaald voor zes gulden en acht stuivers ‘*so der nachrichter upter Larport vor ind nae aldar gehalt hefft als die van krieckenbeck hem sijn gereck(?) affgenomen hadde*’.

Meister Johan is daarna waarschijnlijk betrokken bij de executie van een verrader namens Thomas. Op 29 december krijgt een zekere Hanss Jorien van Franckfordt twintig daalders betaald van de stad, omdat hij het verraad van Thomas aan het licht had gebracht. Mr. Jacob Bussemester maakte de vier kettingen waarmee de lichaamsdelen van de geëxecuteer-

de Thomas werden opgehangen. Op verraad stond vierendelen als doodstraf en de vier delen zullen waarschijnlijk wel bij de diverse stadspoorten zijn opgehangen.¹³³

In de rekening van 1583 krijgt de scherprechter van de stad op 14 september betaald negen gulden en zestien stuivers als loon en op 23 november zes gulden en tien stuivers voor een halfjaar kleedgeld.¹³⁴

Over het jaar 1584 zijn geen betalingen in de rekeningen gevonden. Pas weer in 1585 vind er een betaling plaats op 27 oktober van twintig daalder voor loon en tien daalder voor kleedgeld.¹³⁵

Hoe lang mr. Johan in dienst van de stad Venlo is gebleven is onbekend. Op 2 mei 1586 (tijdens de belegering van Venlo?) krijgt *'mester Hans den Scherp richter up der Thergelportten'* twaalf gulden betaald omdat *'er den huissman sein bein hefft genesen so hie uber der Maessen inder schansen gebroecken hadde'*.¹³⁶ De betaling is nog gebeurd tijdens de regering van de protestantse magistraat. Waarschijnlijk is deze mr. Hans niet identiek aan mr. Johan.

Meister Hans Diepenholt (kerstmis 1587 – 12 november 1600)

Eind 1587 vond er correspondentie plaats tussen Venlo en Roermond omtrent een te Venlo aanwezige scherprechter. De magistraat van Roermond schreef op 21 december 1587 aan die van Venlo dat het Hof van Gelre erg ingenomen was met de informatie over de scherprechter en dat men hem graag in dienst wilde nemen mits zijn looneisen niet te gek waren.¹³⁷ Vervolgens is de scherprechter aangenomen en is er een plan opgesteld hoe de kosten verdeeld moesten worden. De mededeling dat er een scherprechter was aangenomen en de voorgestelde verdeling van kosten is vervolgens per brief van 8 januari 1588 door het Hof verstuurd aan diverse belanghebbenden. De stad Erkelenz was het in ieder geval niet eens met de werkwijze. Men was niets gevraagd en men had nooit hoeven te betalen aan het onderhoud van een scherprechter. Kortom de stad weigerde haar quotum te betalen.¹³⁸ Er is op het financiële vlak wel meer aan de hand geweest wat mogelijk tot ontevredenheid van de scherprechter heeft geleid (zie ook het hoofdstuk betreffende de gage voor het scherprechtersambt). In 1590 komt het tot nieuwe afspraken tussen het Hof en mr. Hans.¹³⁹ Het Hof kwam tot de conclusie, dat het verstandiger is om mr. Hans als scherprechter te handhaven in plaats van steeds te moeten onderhandelen met een vreemde scherprechter als er justitie gedaan moet worden. Het is waarschijnlijk dat mr. Hans er de brui aan had willen geven. Hij heeft bij zijn nieuwe commissie als voorwaarden gesteld dat hij meteen zou kunnen vertrekken als hij niet werd betaald, de betalingen dienden te geschieden van maand tot maand en de achters-tallige betalingen moesten zo spoedig mogelijk worden ingelost. Zijn jaarlijks salaris

werd flink opgetrokken, maar de betalingen in natura kwamen te vervallen. Nog in 1598 vonden er betalingen plaats aan *'mr. hans diepholt scherprichter'* van achterstallig loon uit de jaren 1588 en 1589.¹⁴⁰

Het is onbekend waar deze scherprechter vandaan komt. Mogelijk betreft het hier de in 1586 reeds genoemde mr. Hans te Venlo. Op 12 oktober 1597 vind een doop plaats te Roermond van een zoon van *'mr. Hans Scherprichter'*. De moeder heet Catharina en de zoon wordt Hermannus genoemd.

In de *'Donderdaagsche protocollen'* staat op 15 juni 1600 ingeschreven dat *'mr. Hans der scherprichter'* met de magistraat is overeengekomen dat hij elke dag 's morgens de Koeschans op de Bonenberg zal inspecteren of daar geen *'vianden und vrybuteren'* vertoeven. Daarvoor krijgt hij een koe en de wei voor zijn paard. De wens van mr. Hans om ook nog een malder haver te krijgen, wordt niet op voorhand door de magistraat gehonoreerd.¹⁴¹

Mr. Hans Diepenholt is op 12 november 1600 overleden, zijn vrouw Enken Faes ontvangt nog een nabetaling voor 144 dagen salaris van haar overleden man.¹⁴²

Mr. Hans is uitvoerder van één van de schaarse gevallen van vierdeling in het Overkwartier van Gelre. In de rekening van de scholtis van Venlo komt een beschrijving voor van een *'verradelycken aenslach opter Stadt Venlo'* op 21 mei 1597. Peter Arntzen had zijn schip afgemeerd beneden de stad Venlo ter hoogte van de voormalige windmolen onder voorwendsel het schip te willen repareren. In de nacht van 21 mei heeft hij vervolgens *'ongefierlick vijfhondert mosquettiers vanden vyant mit einigen harer Ovrcheit'* in zijn schip gelaten en heeft vervolgens gewacht op de andere verrader. Deze verrader, Jan de Raet, had zijn kaagschuit geladen met *'omtrent vijftich, uitgenomene welgewaepender kriegsluyden'*, en kwam van onderen de Maas opgevaren naar de stad. Daar heeft hij zijn schip afgemeerd tussen de *'Maessportten'* en de *'Nyeportten'* aan de middelste trap. 's Morgens bij het open gaan van de poorten hebben deze soldaten met geweld zich een toegang tot de stad proberen te bemachtigen. Echter *'deur die hant gottes, valstant und dapperheit der burgers und soldaten der Stadt'* is deze poging mislukt en is de vijand moeten vluchten, inclusief de twee genoemde verraders. Van de gevangen genomen overvallers is er één *'levendich durch schepen gewijss und sententie, durch Mr Hanssen den Scherp Richter in vier quartieren gehouwen'*. Om *'den einen tho vierdelen und die quartieren op tho hangen'* kreeg mr. Hans twaalf gulden *'dobbele gerechtigheyt'* betaald.¹⁴³ Mr. Jacob Gabriell heeft de tafel gemaakt waarop het slachtoffer levend werd *'gequartiert'*.¹⁴⁴

Op 26 juni 1596 heeft de schout van Venlo een zekere Tryncken van Hinsbeck, die haar eigen kind vermoord zou hebben, gearresteerd. De schepenen van Venlo hebben haar uiteindelijk, na te zijn gepijnigd door mr. Hans, veroordeeld tot het *'in einen sack doin steken, und durch Mr. Hanssen in die Maiss doen erdrencken'*. De zak kostte de schout een gulden en tien stuivers. Voor het verdrinken van de vrouw kreeg mr. Hans zes gulden.¹⁴⁵

Meister Arnoldt de Jonge (22 november 1600 – 5 september 1602)

Als opvolger van mr. Hans wordt op 22 november 1600 mr. Arnoldt de Jonge benoemd. Hij krijgt de commissie onder dezelfde condities als zijn voorganger.¹⁴⁶

Op 18 april 1600 worden in Venlo door de schout twee soldaten aangehouden en gevangen gezet. Deze twee zijn Staats soldaat en gedeserteerd uit het door de vijand bezette Wachtendonck dat juist enkele maanden tevoren door de Staatsen op de Spanjaarden is veroverd. De schout had kennelijk enige vermoedens omtrent dit tweetal. Dit was blijkbaar voldoende om één van hen, een zekere Henryck van Busse, naar de pijnbank te verwijzen. Op 19 april werd er een bode naar Roermond gestuurd om de scherprechter mr. Arnolt te halen. Henryck van Busse bekende vervolgens schuldig te zijn aan niet genoemde misdrijven. Echter gezien de zes gulden die mr. Arnolt voor de executie van het vonnis kreeg en de aanwezigheid van een biechtvader, zal Henryck waarschijnlijk op 26 april de doodstraf hebben moeten ondergaan.

Mr. Arnolt kreeg in totaal betaald 28 gulden en tien stuivers voor zeven dagen vacatie, een pijniging en de executie. De andere verdachte, een Zwitser, werd onschuldig bevonden en werd op de dag van de executie van Henryck van Busse vrij gelaten.

In april 1600 is mr. Arnolt nog niet benoemd tot scherprechter van het vorstendom Gelre. Blijkbaar was hij al in Roermond ten tijde dat mr. Hans het ambt nog bekleedde. Waarom deed mr. Hans dit werk niet zelf? Was hij toen al ziekelijk en liet hij zich vervangen door zijn knecht of een vakbroeder? In ieder geval volgde de kwitantie van betaling aan mr. Arnolt eerst op 1 december 1600, net na de benoeming van mr. Arnolt.¹⁴⁷

In de eerste helft van 1601 heeft mr. Arnoldt een klein geschil met de rekenkamer. Hij is in die tijd een aantal malen met de auditeur Philip Valladolid naar Geldern geweest om daar justitie te doen. Hij heeft met de auditeur een bedrag afgesproken van 32 gulden voor zijn te leveren diensten. Om de een of andere reden heeft dit niet de goedkeuring kunnen wegdragen van de rekenkamer. Op 31 april 1601 beveelt de rekenkamer dat de scherprechter op dat bedrag dient te worden gekort.¹⁴⁸

Kennelijk boterde het niet goed tussen de scherprechter en zijn meerderen. Mr. Arnoldt wordt op 5 september 1602 *'affgedanct'* en het resterende bedrag aan salaris werd uitbetaald aan zijn vrouw Neesken door de deurwaarder van het Hof Jan van Asscheren.¹⁴⁹

In de periode dat mr. Arnoldt scherprechter was vond er een boekhoudkundige verandering plaats. Het salaris diende in het vervolg niet meer te worden betaald uit de opbrengsten van de domeinen maar uit de opbrengsten van de schattingen.

Meister Daniel Snijder (31 augustus 1602 – 15 maart 1603)

Een nieuwe scherprechter was schijnbaar snel gevonden. Op 31 augustus 1602 wordt mr. Daniel in zijn ambt benoemd. Ruim een half jaar later komt hij tragisch aan zijn einde tijdens het voltrekken van een executie in Geldern op 15 maart 1603.¹⁵⁰ Sivré wijdt in 1880 een artikel aan dit voorval in de Maasgouw. Mr. Daniel, afkomstig van Breijel, aldus Sivré, schijnt voor zijn eerste executie gevraagd te zijn door de auditeur Valladolid. Hij voerde deze executie met het zwaard dusdanig onhandig uit, dat omstaande militairen hem van het schavot hebben getrokken en hem hebben dood geslagen. De schuldingen zijn, zover na te gaan is, niet gestraft.¹⁵¹ De stukken die Sivré gezien heeft bevinden zich thans in het archief van het Hof van Gelre.¹⁵² Uit deze originele stukken komt echter naar voren dat mr. Daniel zeker geen onervaren scherprechter was; hij had al een loopbaan van twaalf jaar achter de rug als scherprechter ter zee en te land in dienst van de koning en de ‘Alteze’. Ook is hij niet afkomstig uit Breijel zoals Sivré meende, maar uit ‘Brjÿl’. Zijn weduwe dient op 22 maart 1603 een verzoek in bij het Hof van Gelre om de eigendommen van haar man terug te kunnen krijgen. Over het voorval te Geldern schrijft ze dat haar man een misdadiger te Geldern had moeten executeren, maar dat dit is mislukt. Vervolgens is haar man ‘*als ein rasender doller hundert zu tode gesteiniget, ermordet und umb dass leben gebracht worden*’. Zijn kleren ter waarde van vijftig gulden zijn verdwenen. Zo ook een mantel welke kennelijk geen eigendom van hem was. Tenslotte had mr. Daniel volgens de weduwe nog vijftig gulden op zak die hem betaald waren door de landrentmeester. Ook dit geld met beurs en al is verdwenen. Reeds op 24 maart schrijft Lambert de Croisilles, gouverneur van de stad Geldern, een brief terug: hij schrijft dat het ‘*tumult op eenen anderen voet aengefangen was*’ en dat ‘*men onsen heere behoort te dancken dat de sake noch so gerustelicken bleeven is*’. Niettemin zal de schuldige van de moord naar behoren worden gestraft. Onderzoek in deze zaak is reeds gaande maar heeft nog niets opgeleverd. Verder schrijft hij dat men de weduwe, toen ze in Geldern was, verteld had dat men niet wist waar de kleren van mr. Daniel gebleven waren. Ook wist men niets af van enig geld dat in die kleren zou hebben gezeten. Wel wist men dat de kleren door een ‘*sottinne*’ zijn uitgetrokken, maar waar deze ze vervolgens gelaten heeft is onbekend. Verder schrijft hij dat niemand het lijk vervolgens wilde aanraken. Toen op zeker moment de honden het lijk begonnen aan te vreten heeft men een aantal burgers gedwongen om het lijk ter aarde te bestellen.

Mr. Daniel liet een zwangere vrouw met een kind van vier jaar oud na. De weduwe Christina deed een verzoek aan het Hof om het scherprechtersambt voorlopig te mogen onderhouden om zodoende toch van een inkomen voorzien te zijn. Het Hof ging hiermee akkoord op voorwaarde dat zij een geschikte scherprechter kon vinden die dus maar een gedeelte van het honorarium zou krijgen. De scholtis van Roermond, Gerhard Heister, voorzag haar op 16 april van een brief waarin de reden van haar reis stond vermeld. Zij

slaagde erin om de scherprechter Jacob Rose niet alleen te interesseren voor de scherprechterspost in Roermond maar ook voor een huwelijk met haar.

De nieuwe scherprechter kreeg van het Hof een tijdelijke aanstelling vanaf 1 mei 1603. De weduwe ontving de daarbij behorende gages tot 30 oktober 1603.

De stad Geldern had in 1603 een zware militaire aanwezigheid en met deze militairen ontstonden regelmatig problemen. Een reden voor de stadhouder Herman van den Bergh om op 1 juni van dat jaar voor een tweede scherprechter te vragen die dan in Geldern zou moeten wonen. Het Hof antwoord op 3 juni 1603 dat het van oudsher gebruikelijk is om de scherprechter daar te huisvesten waar het Hof zich bevind. Indien nu te Geldern ook een scherprechter ten behoeve van het garnizoen aldaar zou moeten resideren, dan moet er een andere benoemt worden. Hierin ziet het Hof voor zichzelf geen taak. De aanvraag is uiteindelijk niet gehonoreerd.

Meister Jacob Rose van Soest (1 mei 1603 – 3 september 1604)

In de commissie voor Jacob Rose, gedateerd 2 mei 1603, staat nu ook officieel omschreven dat de scherprechter jaarlijks 200 gulden zal ontvangen van de landrentmeester en dertig gulden van de steden Venlo en Roermond.

Jacob 'Derckss' Rose van Soest was een zoon van Diederich Rose, scherprechter te Soest in Duitsland. Hij was assistent-scherprechter te Arnhem van 1596 – 1600 en vervolgens scherprechter te Nijmegen tot zijn benoeming te Roermond. Hij trouwde in 1603 met de scherprechtersweduwe Christina. Mr. Jacob kreeg in eerste instantie een aanstelling voor een half jaar ingaande per 1 mei 1603, deze werd gecontinueerd per 1 november 1603.

De weduwe had geen geluk want ook haar tweede man kwam weer vroegtijdig te overlijden op 3 september 1604.¹⁵³

Van de commissie van scherprechter voor mr. Jacob is een afschrift bewaard gebleven.¹⁵⁴ Vorm en inhoud van deze tekst is voor alle komende scherprechtercommissies nagenoeg gelijk gebleven tot 1794.

Handtekening Jacob Rose (1603)

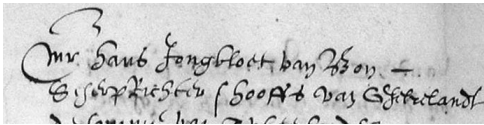
Meister Velten van Ysenach (1 januari 1605 – 31 december 1607)

De vijfde ‘*Scherprichter s’hooffs van Ghelderlandt*’ werd op 1 januari 1605 benoemd.¹⁵⁵ Meister Velten van Ysenach is in totaal drie jaar in dienst geweest. Op 31 december 1607 is betaling verschuldigd van 200 gulden Brabants voor een jaar wedde. Dit is 220 gulden in lopend courant geld. Betaald is reeds een bedrag van 210 gulden en zestien stuivers volgens kwitanties van mr. Velten en zijn huisvrouw en in de vorm van betalingen aan verscheidene crediteuren van mr. Velten op ordonnantie van het Hof. Er is verder geen aanwijzing omtrent het vertrek van de scherprechter, ook wordt niet vermeld of het resterende bedrag van negen gulden en vier stuivers daadwerkelijk is uitgekeerd.¹⁵⁶

Mr. ‘*Felten scherrichter*’ en Apollonia zijn vrouw hebben op 29 november 1607 een zoon Christophorus ten doop gedragen in de St. Christoffelkerk te Roermond.

In maart 1606 vond te Weert de terechtstelling plaats van Thoenis Lanen. De man had gedurende de tortuur bekend diverse moorden, brandstichtingen, berovingen en afpersingen op zijn geweten te hebben. Het vonnis luidde levend radbraken en vervolgens op het rad zetten. Maar mr. Velten sloeg hem, na op het rad gezet te zijn, per ongeluk met het zwaard het hoofd af. Het hoofd wierp hij vervolgens in een kuil onder het rad.¹⁵⁷

Meister Hans Joncbloet van Bon (4 februari 1608 – 8 april 1617)



Uit de rekening van de landrentmeester van 1616.

Meister Hans heeft zijn commissie als opvolger van ‘mr. Felten van Isenach’ gekregen op 26 januari 1608. De dienstbetrekking ging van start vanaf 4 februari van dat jaar, zodoende kreeg hij in augustus 1608 zijn eerste betaling over een half jaar wedde.¹⁵⁸

Mr. Hans Joncbloet schijnt scherprechter te zijn geweest in Arnhem rond 1600.¹⁵⁹ Zijn herkomst wordt nergens genoemd, maar mogelijk is dit de regio Bonn. Hij was getrouwd met Geertruid en hij heeft in Roermond vier kinderen ten doop gedragen.¹⁶⁰

De betaling door de landrentmeester geschiedde sinds 1601 uit de opbrengsten van de schattingen. In 1610 werd dit door de rekenkamer teruggedraaid naar de oude situatie. De scherprechter kreeg zijn salaris weer uit de opbrengsten van de domeinen.

‘*Mr hans Jongbloet van Bon scherprichter s’hooffs van Ghelrelandt*’ is in dienst gebleven tot 8 april 1617, de dag van zijn vrijwillig genomen ontslag.¹⁶¹

Mr. Hans is kennelijk geen makkelijk persoon geweest gezien het voorkomen van hem

in de gerechtsarchieven betreffende criminele zaken. De eerste maal betrof het een doodslag in 1610 op een zekere Dierick Thilmans. Hans Joncbloet doet zijn verhaal in een aanvraag tot remissie. Hij verteld dat Dierick bij hem is komen zitten aan tafel in een drinkgelag genaamd '*bijden Pijper der stad Ruremunde*'. Hans had het gezelschap van Dierick liever niet want hij wist dat het een ongemakkelijk figuur is als er drank in spel zou komen. Dierick bleef echter zitten en dronk menig biertje. Hij begon mr. Hans lastig te vallen met een '*lichtveerdige vrowe persoen*', waarna beiden woorden met elkaar kregen. Dierick scholt hem uit voor een '*dieffs ende schelms henker*' en dat hij zelf ook een dief en een schelm was. Mr. Hans legde hem vervolgens uit dat hij een dienaar van de justitie was '*om over de misdadige personen justitie te doen*' en zeker geen dief of schelm. Dierick moest maar eens goed naar zichzelf kijken, want iedereen in de stad wist toch dat hij '*onvrije personen die uuijten lande van Guilijck*' kwamen verraadde. Daarop sloeg Dierick Hans met een bierpul op het hoofd. Hans viel neer en trok om zich tegen verder geweld te verdedigen zijn rapier. Hiermee gaf hij Dierick een ongelukkige steek, waarna de man overleden was. Mr. Hans heeft daarna de benen genomen, bang voor de '*rigueur der justitie*'. Na enige tijd is hij teruggekomen om remissie te vragen. Hij had echter niet verwacht dat hij in het gevang van Roermond zou worden opgesloten. Hiervan zegt hij dat het '*eenen gevanckinisse wesende zeer cout ende onbequaem ende daermen geenssins en can vier stoken sonder dij gevangens daer inne sittende ter doot toe van roock te verdempen. Welcke gevanckenisse hij suplt nijet langer en can verdraegen zoo hij t'andere tijden zeer swaerlijck gewondt is geweest ende dij zelve wonde qualijck is gecurreert ende daerdeur eenen smerte ende pijnne inden gevanckenisse is lijdende zulx dat hij noch eten noch drincken en can*'.¹⁶²

De te betalen boete werd op 27 november 1610 gesteld op 36 gulden voor de doodslag op '*Dirick Tilmans gnt. Hoetsken*'. Bijna een jaar later, op 25 november 1611, heeft mr. Hans zijn boete betaald inclusief zes gulden zegelrecht voor zijn remissiebrief.¹⁶³

Hans Joncbloet komt er goed vanaf en deze affaire had ook geen traceerbare gevolgen voor zijn commissie als scherpredichter.

Het tweede geval deed zich voor in 1615, weer tijdens kroegbezoek van mr. Hans. Het bewaarde processtuk bestaat uit getuigenverklaringen en geven een mooie impressie van het voorval.¹⁶⁴ Het gebeurde tijdens vastenavond in het huis van Thoenis, waar de naburen van de '*Nielerpoorts put*' hun bier aan het drinken waren. Hans van Lennep verteld dat op zeker moment mr. Hans de Scherpredichter is binnen gekomen, is gaan zitten en vroeg '*ofter nyemandt en were diet hem brochte*'. Er werd hem een pot bier gebracht dat mr. Hans leegdronk en op tafel zette waarna hij weer vroeg '*en is hyer geen byer*'. Waar op Willem Bollerts hem antwoordde: '*Mr Hans die luyden en drincken nyet gern mit euch ende ghij sijt beschoncken*'. Mr. Hans nam daarop een kan ter hand en sloeg Willem Bollerts daarmee in het gezicht en verwondde hem deerslijk. Hierna zei mr. Hans tot hem '*biss du goet genouch omt t wordt toe doen*'. Mr. Hans ging de straat op, trok zijn mes, en riep '*compt uuyt du schelm*'. Willems huisvrouw dreigde mr. Hans vervolgens met een aanklacht bij de schol-

tis, waarop mr. Hans haar uitschold voor een tovenaars en dat hij dit ook nog wel wilde bewijzen.

De vrouw zei vervolgens dat hij dat dan maar moest doen en een aanklacht bij de scholtis moest indienen. Mr. Hans zei vervolgens: *'ick hebbe den kramp van den scholtis ende hebbe mit der bedeler nyet te doen, hij is mij noch wel 400 of 500 gl schuldich'*. Vervolgens haalde mr. Hans zijn paard en reed *'te peerde sittende met het Richters sweert ende 2 pistolen'* langs de straten, op zoek naar Willem Bollerts, dreigende hem die avond nog het leven te nemen.

Het gebeurde werd bevestigd door diverse personen en vastgelegd op 4 maart 1615.

Trijnen Schepers, de vrouw van Willem Bollerts, verteld dat nadat zij mr. Hans had gedreigd met de scholtis, dat deze haar meerdere malen voor een tovenaars had uitgescholden. Hij zou gezegd hebben *'du moet noch gebrandt worden'* en *'ich sal u noch mit mijnen eygene handen verbranden'* en meer van dergelijke woorden.

Mr. Hans voert in zijn verweerschrift aan dat hij niet graag verwickeld wil worden in een proces tegen de scholtis. Hij ontkent nadrukkelijk de scholtis *'geiniurieert'* te hebben.

Vervolgens hoopt hij dat Willem Bollerts zijn aanklacht niet tegen hem zal doorzetten. Doet hij dat toch dan zal hij zich tegen de aanklacht verdedigen. Mr. Hans is verder bereid om de boete te betalen die hij schuldig zal zijn wegens het verwonden van Willem Bollerts. Vervolgens verzoekt hij het hoedgerecht om de scholtis opdracht te geven af te zien van deze criminele procedure. Wat uiteindelijk het vonnis is geworden van het hoedgerecht is niet bekend, echter mr. Hans is ook na dit incident gehandhaafd in zijn functie.

Mr. Hans was in het bezit van enig onroerend goed in de stad Roermond. Op 8 mei 1612 kocht hij een huis gelegen aan de 'kreielsgraeff' tegen de stadswal voor een bedrag van 121 gulden.¹⁶⁵ Op 20 februari 1614 verkopen mr. Hans Jonckbloet en zijn vrouw Geertruydt een huis gelegen aan de 'Creiels graeve' voor 185 gulden aan Tulman van Herckenbosch en Enken van Helden. Waarschijnlijk het zelfde huis als dat wat in 1612 werd gekocht.¹⁶⁶

Op 13 september 1616 verkoopt het echtpaar de helft van een huis gelegen op de Schuittenberg 'inden winckel naer die raemeyster' en de lijftocht van de andere helft voor honderd gulden aan Corst van Bruggen en zijn vrouw Trijnis.¹⁶⁷

Op de dag van zijn ontslag, 8 april 1617, verkoopt het echtpaar Jonckbloet nog een huis, gelegen aan de Nielderpoort tussen Lenart Deuffens en Heynken van Niel Coeldraeger, voor 350 gulden aan dezelfde Lenart Deuffens en zijn vrouw Billicken.¹⁶⁸

Gedurende de periode dat mr. Hans het scherprechtersambt uitoefende vonden in het Overkwartier de grote heksenvervolgingen plaats met als hoogtepunt de massale heksenprocessen in Roermond van 1613 – 1614. Dit moet financieel gezien een bijzonder lucratieve periode geweest zijn voor de scherprechter. In deze periode verplaatste de woning van de scherprechter van de Schuittenberg naar omgeving Nielderpoort.

Enkele ‘wapenfeiten’ van mr. Hans zijn onder andere de executie van Jan van Vulken te Beesel op 17 februari 1609. Hij werd op 8 februari door inwoners van Beesel aangehouden en vervolgens op transport gesteld naar Montfort om daar te worden verhoord en gepijnigd. De misdadiger werd geradbraakt, vervolgens op het rad gezet en onthoofd. Het hoofd werd op een ijzeren pin gezet boven het rad. Ook in 1609 was mr. Hans betrokken bij de heksenprocessen te Echt. Voor het verhoor en de executie van de heks te Montfort moest in 1610 de scherprechter van Maastricht gehaald worden omdat mr. Hans niet beschikbaar was. Hij zat toen natuurlijk in de problemen vanwege zijn gepleegde doodslag op Dirick Tilmans.¹⁶⁹

Voor verrichte diensten in een zaak die de momboor van het Hof van Gelre in 1614 tegen Catharina van Eyck wegens toverij had aangespannen, ontving mr. Hans Jongbloet elf gulden en zeven schellingen.¹⁷⁰ Dit bedrag is opgebouwd uit drie gulden voor het tweemaal pijnigen van Catharina, zes gulden voor de executie van Catharina met vuur op 19 juli 1614 en twee gulden en zeven stuivers had hij voorgeschoten voor ijzeren kettin-gen en 1½ el ongebleekt linwaad.

In 1616 is op bevel van het Hof te Roermond een zekere Goertgen Segers gearresteerd te Baarlo door de drost van het ambt Kessel. Goertgen werd beschuldigd van sodomie. Hij werd door de schepenen van Baarlo naar de pijnbank verwezen waar hij kennis gemaakt zal hebben met mr. Hans Joncbloet. Echter kennelijk heeft dit niet overtuigend geholpen want de schepenen zijn vervolgens ter hoofdvaart gegaan naar Roermond. Het Hoofdgericht heeft uiteindelijk op 27 juni 1616 de vrijlating van Segers bevolen nadat deze ‘*orphede*’ gedaan zal hebben.¹⁷¹ Met dit laatste wordt een eed bedoeld waarin de verdachte zweert zich op niemand te zullen wreken wegens het geen hem is aangedaan tijdens de criminele procedure.

Op 8 april 1617 nam mr. Hans vrijwillig ontslag met de bedoeling zich ergens anders te gaan vestigen. Op zijn verzoek werd hem een certificaat van goed gedrag uitgereikt door de stad Roermond waarin geschreven staat dat hij ‘*dat scherprichter ampt in disen furstendom ende omliggende landen, wie sich sulcx gebeurt mit den sweerde, strop oft corde vuyr ende raebraecken, oyck pijnigen geexerceert ende gedaen heeft, ende sunst sich gequeten ende gedraegen heeft alst alst behoirt*’.¹⁷² Hij werd vrijwel onmiddellijk opgevolgd door de nieuwe scherprechter mr. Hans van Weerdthuysen.

In september 1629 vond te Flamersheim (gelegen tussen Euskirchen en Rheinbach) een proces plaats tegen de van hekserij verdachte vrouwen Els Misseler en Appolonia Peltzer. Zij werden gefolterd en tenslotte op 1 oktober van hetzelfde jaar geexecuteerd. De hierbij betrokken scherprechter was ene Meister Hans Jungbloet uit Arloff (zuidelijk van Euskirchen gelegen).¹⁷³ Zeer waarschijnlijk de voormalige Roermondse scherprechter Hans Joncbloet van Bon.

Meister Hans van Weerdthuysen (15 april 1617 – 1620)

Waar deze mr. Hans vandaan komt is onbekend. Misschien dat hij al enige tijd in dienst was als scherprechtersknecht bij de vorige scherprechter. In augustus 1609 hebben ‘Mr. Hans Jonckbloet scherprichter ende sijnen knecht hans’ gelogeed in een herberg te Weert, tijdens de criminele procedure tegen Peter van Deventer en Jordan van Huisberge.¹⁷⁴

Mr. Hans van Weerdthuysen kreeg zijn commissie als scherprechter op 15 april 1617. Kort daarna had hij het aan de stok met een aantal inwoners van Roermond. Mr. Hans was kennelijk van zins zich te gaan vestigen ‘omtrent de meelwage’ nabij het huidige Munsterplein. De burenen zagen dit niet echt zitten. De magistraat besloot echter op 18 mei dat deze burenen of mr. Hans zouden schadeloos stellen of dat ze zijn vestiging aldaar zouden accepteren.¹⁷⁵

Vervolgens, kort na zijn benoeming, erkend de magistraat op 27 juli zijn vrijheid van accijns voor zijn huishouding. Hij mag bovendien, net als zijn voorganger, per maand een aam bier vertappen zonder tappersaccijns te hoeven betalen.¹⁷⁶

Mr. Hans is in het laatste kwartaal van het jaar 1620 komen te overlijden. Hij was al gedurende het laatste anderhalf jaar ‘mit eene kranckheit heymgesocht’ en op 25 september 1620 was hij ‘cranck ende bedtlegerich’. Hij geeft aan dat tengevolge van zijn ziekte hij al zijn gereede middelen heeft moeten verkopen om in het levensonderhoud te kunnen voorzien. Inmiddels had hij ook nog schulden opgebouwd, waaronder een schuld van 155 gulden achterstand op de betaling van zijn huis. Hij liet vastleggen dat zijn vrouw Elsken het huis gelegen aan de Nielderpoort tussen ‘den golden Cloot’ en ‘Heynken der Coeldreger’ mag verkopen. Dit huis was hetzelfde huis of heeft vlakbij het huis gelegen dat mr. Hans Jonckbloet in 1617 verkocht. Met de opbrengst moesten de schulden worden betaald en het resterende bedrag moest ten goede komen van hun beider dochter Alitgen.¹⁷⁷

Het huis, gelegen aan de Nielderpoort tussen ‘den gulden Cloot’ en ‘Heynken van Naels’, werd uiteindelijk op 22 december 1622 verkocht voor een bedrag van 400 gulden, 200 gulden was bedoeld voor de delging van de schulden en de andere 200 gulden kwamen ten goede van de dochter.^{178 179}

Te Erkelenz vond op 27 juni 1618 de executie plaats van drie straatschenders. De vrouw van mr. Hans van Wirthausen vergezelde haar man op deze dienstreis. Mogelijk dat ze ook actief deelnam aan (de voorbereidingen van) de executie.¹⁸⁰

Op 1 oktober 1618 werd op de jaarmarkt te Wanssum een zekere Johan de Four gearresteerd en op het huis ter Horst bij de drost opgesloten. Hij werd ervan verdacht dat hij ‘eenen huijsman van Beeck sijnen buijdel uuijt de boxssen soude getrocken hebben’. De Four werd vervolgens ‘ter scherper examinatie’ verwezen. De scherprechter mr. Hans werd ’s nachts vanuit Roermond gehaald en naar Horst gebracht. De scherprechter heeft betaald gekregen 22 gulden en tien stuivers voor zijn vacatie en de verrichtte pijnigingen. Kennelijk is De Four meerdere malen gepijnigd, maar was mr. Hans niet in staat om hem tot een be-

kentenis te brengen. Op 16 oktober volgt uiteindelijk vrijspraak echter nadat De Four ‘*orphede*’ heeft gedaan.¹⁸¹

De weduwe Elsken heeft de commissie van scherprechter na de dood van haar man weten te behouden. Hiertoe had zij een rekest ingediend bij het Hof van Gelre die op 4 februari 1621 haar goedkeuring hierop gaf.¹⁸² Ondertussen is ze in staat geweest om een vervanger voor haar man te vinden en is ze ook nog met hem getrouwd.

Meister Michiel van Gelder (15 maart 1621 – 25 juli 1626)

Deze vervanger, mr. Michiel van Gelder, richt vervolgens een verzoek tot het Hof om benoemd te mogen worden in het ambt van scherprechter. Geschreven wordt dat hij inmiddels is getrouwd met de weduwe van de overleden scherprechter mr. Hans van Weerdthuysen. Ook wordt vermeld dat de landrentmeester Grammaije de uitbetaling van salaris weigerde aan de weduwe omdat zij immers geen commissie had. Daarop heeft zij haar hiervoor gemelde verzoekschrift geschreven aan het Hof om voorlopig de commissie te mogen behouden tot zij hertrouwd zou zijn. Waarschijnlijk wist zij toen al wie de huwelijkskandidaat zou zijn. Mr. Michiel vraagt tenslotte de functie te mogen overnemen, wat hem op 15 maart 1621 door het Hof wordt vergund.¹⁸³

Opvallend is dat mr. Michiel zich heeft laten herdopen op 22 februari 1621 te Roermond. Mogelijk een voorwaarde om tot het ambt te worden toegelaten of heeft hij gedacht dat zijn geloofsovertuiging dan in ieder geval geen breekpunt meer kon zijn?¹⁸⁴

Michiel van Gelder is circa 1600 geboren als zoon van Hans van Gelder ‘van Emden’ en Aeltgen Jans. Hans was een zoon van Henrich van Gelder, de scherprechter van Emden. Hij trouwde voor de gereformeerde kerk te Emden op 26 november 1598 met Aeltgen. In de periode 1603 – 1615 was hij scherprechter te Nijmegen. Hij overleed aldaar februari/maart 1615. Aeltgen hertrouwde te Nijmegen op 10 november 1616 met Hans Mosel, vanaf 1616 de nieuwe scherprechter te Nijmegen.

Hans Hendrik van Gelder, scherprechter te Utrecht van 1643 – 1687 en destijds befaamd om zijn chirurgische praktijken, is een broer van Michiel. Hans Hendrik had een dochter Anna van Gelder getrouwd met Johann Henrich Schneider, scherprechter te Kampen. Johann Henrich was een zoon van Hans Jürgen Schneider, scherprechter voor de graafschappen Bentheim en Steinfurt, en Anna Margaretha Bröcker.¹⁸⁵

In december 1623 had mr. Michiel het aan de stok met Jan van Neer ‘*der heere scholtus dyener*’. Jan van Neer was kennelijk kleermaker. Hij had voor de broer van mr. Michiel een broek gemaakt voor een gulden en voor Elsken, de vrouw van mr. Michiel, een schort voor zeventien stuivers. Voor mr. Michiel zelf had hij diens broek versted voor drie stuivers, een hemd gemaakt voor vijf stuivers en een paar hosen (broekspijpen) voor zeven stuivers. Tot nog toe had hij ondanks aandringen nog geen geld ontvangen. De scherp-

rechter verweerde zich met het feit dat van Neer twee ‘dreijers douven’ van hem zou hebben weggevangen.¹⁸⁶ Deze duiven waren naar zijn zeggen van grote waarde en van Neer had die twee verkocht aan ene Hendrick van Elmpt. Pas nadat van Neer de duiven of de waarde daarvan heeft terug gegeven is de scherprechter bereid om zijn rekening te betalen.¹⁸⁷

Mr. Michiel is gedurende zijn ambt onder andere uitvoerder van het doodvonnis, uitgesproken door de schepenbank Kessel en Helden, over een vagebond genaamd Thonis Classen op 12 juli 1623.¹⁸⁸ Nog op 10 april 1626, circa drie maanden voor zijn dood, voerde hij te Aldenkerken de executie uit van zes misdadigers. Vier werden er met het zwaard geëxecuteerd en twee met de galg. Zijn vrouw Elsen vergezelde hem op deze dienstreis.¹⁸⁹

Op 25 juli 1626 is mr. Michiel komen te overlijden en werd Elsen voor de tweede maal weduwe. De stadhouder, graaf Hendrik van den Bergh, stond haar in een brief, gedateerd 5 september 1626 te Hulst, toe om gedurende het rouwjaar de commissie te behouden op voorwaarde dat zij een bekwaam iemand vinden kon die het ambt in die tijd voor haar waarnam.¹⁹⁰

Meister Herman Breuckers (16 januari 1627 – 26 november 1679)

De weduwe Elsen vond in de persoon van Hans Caelman een tijdelijke scherprechter voor het Overkwartier. Gedurende haar rouwjaar werd door het Hof een nieuwe scherprechter op 16 januari 1627 aangenomen. Voorwaarde was dat de nieuwe scherprechter zijn gage tot het einde van het rouwjaar, 25 juli 1627, zou afstaan aan Elsen. De nieuwe scherprechter, Herman Breuckers, ging hiermee akkoord en Hans Caelman deed per 16 januari vrijwillig afstand van zijn functie van waarnemend scherprechter.¹⁹¹

Mr. Herman Breuckers is de scherprechter die het ambt te Roermond het langst beïndend heeft. Maar liefst 52 jaar is hij in functie geweest. Waarschijnlijk is hij een lid van het grote scherprechtersgeslacht Bröcker uit de regio Osnabrück en Münster.

In 1632 werd het Overkwartier veroverd door een Staats offensief, alleen de stad Geldern bleef in Spaanse handen. Op 5 juni 1632 capituleerde Roermond voor de Staatsen. Rekenkamer en Hof van Gelre hadden inmiddels hun toevlucht gezocht naar Geldern. Mr. Herman bleef echter in Roermond en heeft zijn diensten vervolgens verricht voor de nieuwe Staatse overheid in het land.

Mr. Herman Breuckers heeft nog vijftig ponden voor de eerste drie maanden van 1632 salaris betaald gekregen. Verder is hij uiteraard niet meer betaald geworden door de Spaanse overheid omdat ‘*hij met het overgaen der Stadt Ruremundt sich aen stonts begeben heeft in dienst vande Staten der Rebelle Provintien*’.¹⁹²

Mr Herman, Scherprechter Overkwartier -
 vanden hove van Ghelrelandt, de somme
 van twee hondert ponden, Onder twee
 wederen vanden hede doper verdelinge
 als by sijn quictanc in 3 daer toe die mnde,
 sijn ontgheleerd dwt sijn de voors - 11. 5.

Uit de rekening van de landrentmeester van 1628.

Hoe en op welke wijze mr. Herman is betaald door de Staatse overheid is niet bekend. Bij latere scherprechters die een wisseling van de macht meemaakten bleef de eerder afgesloten commissie gewoon van kracht. In ieder geval bleef mr. Herman de jaarlijkse gage van vijftien gulden Brabants van de stad Venlo netjes ontvangen.¹⁹³

Gedurende het Staats Interregnum heeft zich de situatie voorgedaan dat er twee scherprechters voor het Overkwartier in functie waren. Eind 1634 werd door het Hof te Geldern een scherprechter benoemd als tegenhanger voor die van Roermond.

In 1637 vond de herovering plaats van het Overkwartier en op 3 september 1637 werd Roermond ingenomen. De te Geldern benoemde scherprechter was mee overgekomen naar Roermond met Hof en Rekenkamer. Mr. Herman heeft vervolgens met zijn concurrent onderhandeld en het ambt van hem afgekocht. Het Hof heeft op 23 december 1637 deze transactie vervolgens geratificeerd en 'hem gerestitueert int officie van scherprichter voors. bij hem inden jaere 1632 geimpetreert ende verclaert dat sijn ordinarisse gaigen wederom sullen beginnen loop te hebben metten 1 October 1637'.¹⁹⁴

Mr. Herman is driemaal getrouwd en heeft diverse kinderen te Roermond ten doop gedragen.¹⁹⁵ Twee van zijn zonen hebben zich bekwaamd (onder vaders leiding?) in de chirurgie en hebben praktijk gehad in Roermond, Venlo en Weert. Geen van zijn zonen hebben het nodig gevonden om vader op te volgen als scherprechter te Roermond of elders zover bekend is. Wanneer mr. Herman precies is gestorven is niet bekend. Hij heeft op 25 november 1679 nog een testament laten opmaken. Op 4 april 1680 neemt mr. Jan Bruc-

kers in naam van zijn vader zaliger een half jaar gage, 7½ gulden Brabants, van de stad Venlo in ontvangst.¹⁹⁶

Herman Breuckers komt diverse malen voor in de overdrachtsprotocollen van de stad Roermond. In 1635 verkoopt 'mr. Herman Brockerts' met toestemming van zijn vrouw een huis gelegen 'achter t Cloisters wandt', tussen enerzijds Jan Tilmans en anderzijds het 'armen hujsken' waar Jan van Gerae in woont, aan Jan Bollerts van Rey voor 310 gulden.¹⁹⁷

In 1647 verkopen 'den edelen Johan George van Lom' en 'Joffr. Margrieth van Waes' een stuk akkerland op Loms Veldt gelegen tussen Ruth Scheijven enerzijds en de erfgenamen Beumers anderzijds voor 420 gulden per morgen aan mr. Herman Breuckers en Catharina Coninx (hoeveel morgen verkocht werden is niet vermeld).¹⁹⁸

Mr. Herman is ook in het bezit geweest van twee huizen op de Hamstraat nabij de Nielderpoort. De huizen lagen langs elkaar, tegenover het klooster 'Cruisbroeders', met als burens in 1685 enerzijds het Seminarium en anderzijds Philip Hendrix. Het huis langs Philip Hendrix was enigszins vervallen. In 1684 werd het huis langs het Seminarium door de weduwe van Herman Breuckers, Mechtelt van Lerop, en haar nieuwe man Cornelis Wolters belast met een kapitaal van honderd rijksdaalders. Het huis langs Philip Hendrix werd vervolgens op 19 maart 1685 voor 200 gulden verkocht aan Christoffel Stoffers en Catharine Willems. Dit huis was eigendom van de weduwe Breuckers volgens het testament van 25 november 1679.¹⁹⁹ Het huis langs het Seminarie werd in 1715 als onderpand gebruikt door het echtpaar Joannes Breuckers en Maria van Lerop voor een lening van 150 pattacons. Behalve dat huis stellen zij nog als onderpand 1/10 deel in een huis gelegen op de Veldstraat tussen de weduwe Maes Janssen en Marten Franssen.²⁰⁰ Het huis wordt uiteindelijk in 1725 door Leenardt Breuckers, soldaat in Staatse dienst, en zijn zuster Aldegonde verkocht voor 250 pattacons. Hun ouders, Jan Breuckers en Maria van Lerop, waren al overleden en zij gaven aan in grote armoede te verkeren.²⁰¹

Ander onroerend goed bevond zich op de Veldstraat. In 1672 was het huis al in bezit en lag tussen enerzijds Gabriel Kraizen en anderzijds het huis met brouwerij van Paulus Janssen.²⁰² In 1683 werd door de weduwe Mechteld van Lerop erf en moesgaard, gelegen op de Veldstraat, verkocht aan Toussaint Randagh en zijn vrouw Jenneken Meijers.²⁰³ Kort daarna verkoopt mr. Hendrick Breuckers, zoon van mr. Herman, zijn recht op 1/5 deel van het huis op de Veldstraat, dat eigendom was van mr. Herman, aan J.R. Zael. Het huis was gelegen tussen de erfgenamen van Gabriel Kreijsers enerzijds en Neul, de weduwe van Paulus Janssen anderzijds.²⁰⁴ Na de verkoop was Hendrick Breuckers kennelijk nog niet van plan om uit dat huis te trekken. Zijn broer Jan en J.R. Zael spanden vervolgens een proces tegen hem aan om hem te dwingen het huis te ontruimen. Het was de bedoeling dat Jan Breuckers, die binnen afzienbare tijd vader zou worden, in het huis ging wonen. De scholtis werd vervolgens door het hoofdgerecht opgedragen om zorg te dragen voor de ontruiming.²⁰⁵

Op 11 september 1730 verkopen Margaretha Breuckers en Joannes Paquet, beiden wo-

nende in de ‘Buitenijsje’ van Weert, hun rechten op het huis gelegen op de Veldstraat voor 200 pattacons. Ze hadden het verkregen via hun vader Joannes Breuckers, terwijl deze het had verkregen via zijn vader Herman Breuckers. Koper was Gerardus Coolen, gewezen ‘payborgemeester’ van Roermond.²⁰⁶

Ten slotte had mr. Herman Breuckers ook nog onroerend goed op de Schoolstraat in bezit. Het betrof hier twee kleine, rond 1680 – 1685 reeds vervallen, huizen. Één van beide huizen, ‘*seer kleijn sijnde, weijnigh nuth ende weerdigh*’ zijnde, gelegen tussen de moeshof van de erfgenamen Breuckers en de moeshof van Neul, de weduwe Paulus Janssen, werd op 23 december 1681 verkocht aan Marie Hamakers, weduwe van Geurt Nutgens, voor 22½ rijksdaalder. Het huis was afkomstig uit de nalatenschap van mr. Herman Breuckers. De verkopers, mr. Joannes en Hendrick Breuckers, traden bovendien op als momboors voor de onmondige kinderen van wijlen Gerardt Geurts en Agnes Breuckers. Hendrick ook als momboor voor de kinderen van wijlen Joannes Baudewin en de nog levende Wendelina Breuckers, en voor de kinderen van Servaes Lenardt en Anna Breuckers, beiden overleden.²⁰⁷ De Schoolstraat ligt parallel aan de Veldstraat en dit huisje lag zeer waarschijnlijk achter het huis op de Veldstraat.

Op 13 september 1685 vond de verkoop plaats door de erfgenamen van mr. Herman van het andere vervallen huisje op de Schoolstraat. Dit huisje was via hun grootvader Jan Coninx in het bezit gekomen van mr. Herman Breuckers en zijn eerste vrouw Catharina Coninx. Het huisje, gelegen tussen de erven van Jan Meerts en Peeter van Poorselen, werd van de hand gedaan voor 44 rijksdaalders aan Geurt Scheumens en zijn vrouw Jenneken Peijkens.²⁰⁸

Meister Conrardt Smit (1 oktober 1634 – 16 mei 1636)

Mr. Conrardt Smith is te Geldern per 1 oktober 1634 tot ‘Scherprichter des Vorstendombs Gelre ende Graeffschaps Zutphen’ benoemd als vervanger voor mr. Herman Breuckers wegens zijn ‘*affwijcken vande gehoorsamheijt van sijne Mat^{ts}*’. Zijn commissie bestond uit dezelfde voorwaarden en betalingen zoals bij voorgaande scherprechters met de beperking dat hij de dertig gulden van de magistraten van Venlo en Roermond pas zal kunnen krijgen nadat deze steden zijn heroverd op de Staatsen.²⁰⁹

Aan de carrière van mr. Conrardt Smit als scherprechter komt in 1636 een eind ten gevolge van de pest die in de stad Geldern heerste. Niet alleen hij is aan deze ‘*schouwende sieckte*’ gestorven maar ook zijn vrouw en kinderen zijn in die tijd gevelde door dezelfde ziekte. Kapelaan Daniel Smit geeft een attestatie af waaruit blijkt dat de scherprechter op 16 mei 1636 is komen te overlijden.²¹⁰

Voordat mr. Conrardt aangenomen werd, heeft de Spaanse overheid te Geldern een aantal malen een beroep moeten doen op een vreemde scherprechter.²¹¹

Op 20 oktober 1632 vond de executie van Frans van Heerle plaats te Geldern. Omdat de stad Roermond overgegaan was in Staatse handen kon men uiteraard geen beroep doen op de scherprechter aldaar. Een bode van Geldern werd uitgezonden naar Rijnberk²¹² om de daar aanwezige scherprechter te halen. Deze mr. Guilliam Paet wilde pas komen nadat hij een paspoort had gekregen van de gouverneur van Moers. Voor deze executie met het zwaard ontving mr. Guilliam 52 gulden, gespecificeerd in zeven dagen vacatie, een tortuur en de executie. Op 16 december van het zelfde jaar is mr. Guilliam weer ter plekke voor de executie van een straatschender.

Op 10 maart 1635 (dus na de benoeming van mr. Conrardt) werden te Neukeerken twee veroordeelden aan de kaak gebonden door mr. Henrich van Ketwich, een vilder te Moers.

Meister Hans Bernt van Reittenhuysen (30 juni 1637 – 30 september 1637)

Het Hof te Geldern heeft vervolgens geen haast gemaakt met de benoeming van een nieuwe scherprechter. Pas op 30 juni wordt de nieuwe tegenhanger van mr. Herman Breuckers te Geldern benoemd onder gelijke condities als mr. Conrardt.²¹³

Mr. Hans heeft één keer een betaling genoten van de landrentmeester dat als een voorschot diende. Hij kreeg dertig gulden betaald en nog een bedrag van 38 gulden en acht stuivers voor kleding gekocht '*inden Coninck van Spaignen*' te Geldern omdat mr. Hans '*doenmaels naeckt ende bloodt*' was.²¹⁴

Op 3 september 1637 werd Roermond door de koningsgetrouwe troepen heroverd. Mr. Hans is vervolgens met het Hof verhuisd van Geldern naar Roermond, waar hij zich vervolgens liet afkopen door zijn tegenhanger mr. Herman Breuckers.

Meister Willem Winckels (27 november 1679 – 6 augustus 1702)

Mr. Willem Winckels werd per 27 november 1679 de opvolger van mr. Herman. Zijn ambtseed legde hij eerst af op 30 april 1680 te Roermond.²¹⁵ Mr. Willem was getrouwd met Elisabeth van Lerop en had in ieder geval vanwege dit huwelijk familiebanden met de familie Breuckers. Uit het huwelijk is slechts één kind bekend. Deze dochter, Anna Christina, werd op 28 juli 1683 te Roermond gedoopt.

De familiebanden mogen ook blijken uit het feit dat mr. Willem zijn door de stad Venlo te betalen gage in 1681 en 1682 in ontvangst liet nemen door mr. Joannes Broeckers. In die periode woonde mr. Joannes in Venlo en beoefende daar zijn chirurgische praktijken.²¹⁶

1706. Mr. Willem Winckels is dus overleden voor 10 oktober 1706, terwijl Elisabeth van Lerop voor 6 februari 1707 overleden is.²²¹

De dochter werd conform bovengenoemde testamenten na de dood van de langstlevende ouder ondergebracht in het klooster ‘der Religieuzen Penitenten’ te Roermond. Het eerste testament bepaalde dat 1500 pattacons van hun kapitaal moesten worden geïnvesteerd in rentedragende leningen met vaste onderpanden ten behoeve van het onderhoud van de dochter. Het geld lag opgeborgen in het klooster van de Minderbroeders te Roermond. De resterende bezittingen kwamen in het bezit van de langstlevende. Het tweede testament bepaalde dat de Religieuzen toegewezen kregen in totaal 2200 pattacons uitgeleend rentedragend kapitaal ten behoeve van de dochter. Het kapitaal was uitgezet onder de gemeenten Stevensweert, Karken, Montfort en Wören (?) achter Wassenberg. Het klooster mocht vrijelijk beschikken over 1000 pattacons kapitaal. Een kapitaal van 1000 pattacons moest gebruikt worden tot onderhoud van de dochter. Dit hield in dat het klooster moest leveren een eigen kamer, voedsel, drank, kleding, medicijnen, vuur en verlichting en een waardige begrafenis. Bovendien moest een zuster beschikbaar worden gesteld die de dochter, *‘onbequaem sijnde om haer te regeren’*, moest begeleiden en haar *‘helpen ende bij te staen, ende haer van allen ongeluck soo moegelijck te verhoeden’*. De laatste 200 pattacons kapitaal moest tenslotte worden gebruikt om de dochter gedurende *‘haer leven lanck te geven eenighe douceurs, offte lieffelijckheden, ende het gheene sij andersints tot vermaeck van noode sal hebben’*. Na haar overlijden was het klooster verplicht om met de opbrengst van het kapitaal regelmatig missen te lezen voor haar en haar ouders. Een contract waaruit duidelijk de liefde voor hun schijnbaar gehandicapte dochter naar voren komt.

Meister Hans Jurgen Gijs (9 augustus 1702 – 1710)

Mr. Hans Jurgen Gijs, getrouwd met Joanna Visschers, werd op 9 augustus 1702 tot scherpreechter van het Overkwartier benoemd. Hij deed zijn ambtseed op 22 augustus daaropvolgend.²²² Hij was schijnbaar voorheen stadsvilder en stadsreiniger te Roermond.²²³

Familierelaties met de voorgaande scherpreechters te Roermond zijn niet bekend. Van hem zijn acht kinderen bekend, waarvan de dochter Maria Gertrudis in 1727 te Antwerpen trouwde met de scherpreechter van Antwerpen en Mechelen, Joannes Wilhelmus Tillenborg.²²⁴

Hans Jurgen Gijs is vermoord omstreeks maart 1710. De bode van het Hof, Gerard van Beeck, had de opdracht gekregen om de wacht te houden bij het dood gevonden lichaam van de scherpreechter. Echter hij liet zich door een aantal individuen weg lokken van het lijk. Hiervoor werd de bode gestraft met een schorsing van zes maanden uit zijn ambt.²²⁵

In een proces aangespannen voor het Hof van Gelre in 1714 vertelt zijn weduwe Jenneken Visschers dat zij *‘zedert het moortdaedigh ongeluck haeren man zalr overcomen, alles heeft*

moeten respe vercoopen ende versetten tot onderhoudt van haer, ende haer vijff kinderen, ende tegenwoordigh is in soo slechten ende armen staeth dat sij geschaepen staet mit haere voorss kinderen te cort te gaen'.²²⁶ De reden voor de moord (of doodslag) zijn niet in de archiefstukken terug gevonden.

Meister Herman Tillenborgh (5 april 1710 – september 1716)

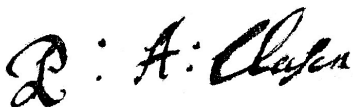
Het Overkwartier was inmiddels bezet door Staats-Engelse troepen en Pruisische troepen toen mr. Herman Tillenborgh op 5 april 1710 tot scherpreechter van het Overkwartier benoemd werd. Hierdoor wordt in zijn commissie gesproken van 'die Souveraine Overigheid van de Landen alhier' in plaats van een met name genoemde vorst.²²⁷

Hermanus Tillenborgh werd op 2 april 1670 te Gulik geboren als zoon van de scherpreechter aldaar, Wilhelm Tillenborg en Maria Nobel. Hij huwde op 20 september 1693 te Maastricht met Odilia Tillemans. Zij was de op 1 januari 1679 te Maastricht geboren dochter van Nicolaus Tillemans en Maria Knoch. Zowel Tillemans en Knoch zijn bekende scherpreechtersgeslachten die scherpreechters hebben geleverd voor de stad Maastricht.

Van mr. Herman en Odilia zijn in totaal acht kinderen bekend waarvan de twee jongste zijn gedoopt te Roermond.²²⁸ Bij één van de te Maastricht gedoopte kinderen trad als getuige op een zekere Joanne Ghijsen. Dit wijst mogelijk op een familierelatie met de overleden mr. Hans Jurgen Gijs. Één van de zonen van mr. Herman en Odilia trouwde later met een dochter van mr. Hans Jurgen Gijs.

Mr. Herman is slechts zes jaar in functie geweest en is waarschijnlijk op of rond 14 april 1716 komen te overlijden.²²⁹ Zijn vrouw is teruggegaan naar familie te Maastricht en daar op 17 december 1757 begraven.

Meister Paulus Adolph Claessen (15 september 1716 – 1724)



Handtekening Paulus Adolph Claessen (1722).

Op 15 september 1716 vind de benoeming plaats van mr. Claessen als scherpreechter van het vorstendom Gelre.²³⁰ Doordat de politieke landkaart van het Overkwartier inmiddels gewijzigd is, komen er ook een aantal wijzigingen voor in de commissie.

Zo wordt de vijftien gulden Brabants te betalen door de stad Venlo uit de commissie geschraapt. Venlo is immers inmiddels Staats gebied. De commissie heeft uitsluitend betrekking op het Oostenrijks gedeelte van het Overkwartier. Inderdaad heeft de stad Venlo tot en met 1720 geen betaling verricht aan de scherpreechter. Eerst in de rekening van 1721

beginnen de betalingen weer te lopen. In 1721 ook met terugwerkende kracht voor het jaar 1720.²³¹ Welke afspraak hieraan ten grondslag lag is niet bekend, wel is het zo dat de Roermondse scherprechter ook de criminele executies bleef verrichten in Staats-Overkwartier. De commissie is evenwel niet aangepast, maar de scherprechter handhaafde de daarin vermelde tarieven ook in Staats-Overkwartier.

Mr. Claessen is betrokken geweest bij diverse executies van vagebonden te Venlo. Zo was hij de uitvoerder van het bijzonder zware vonnis tegen Jan van Houdt geveld op 23 november 1719. Hij werd veroordeeld in het eerst aanzien van de uitvoering van het vonnis tegen zijn zoon Peter en een vrouw Margareta Joosten, waarna *‘hij sal worden swart gemaect ende daer naer aen den selven eerstelijck affgecapt de rechter handt, waer naer het bloodt aenstonts sal worden gestopt, ende d’affgecapde handt geworpen in den viere, ende dat sulcks geschiet, denselven gedetineerden ende beclaeghden levendigh door den scherprichter sal worden geraebraect door negen slaeghen waer van op jeder arme twee ende op jeder been twee ende den lesten gegeven sal worden op het herte soo daenigh nochtans dat hij alnoch in leven blijve, sullende den selven hier naer levendich met het radt geworpen worden in den voors. viere, ende daer inne verbrandt’*²³²

Een andermaal bevestigde mr. P.A. Claessens de ontvangst uit handen van de scholtis van Venlo van een bedrag van honderd gulden en zestien stuivers Brabants. Dit riant bedrag verdiende hij in drie dagen tijd waarbij hij op de dag van executie, 6 februari 1722, dertien personen te geselen en te brandmerken had.²³³

In mei 1720 kreeg mr. Claessen het aan de stok met het hoofdgerecht en de magistraat te Roermond. Hij heeft om nog onduidelijke reden geweigerd het op 6 mei 1720 uitgesproken vonnis tegen Catharina Agnes Christen uit te voeren, bovendien meldde hij ontslag te willen nemen als scherprechter te Roermond. Op 8 mei reageerde de magistraat door hem te verbieden de chirurgie of een andere nering te bedrijven binnen de stad op straffe van tien goltgulden op elke overtreding. Bovendien zal indien nodig op zijn kosten een andere scherprechter worden ingehuurd om het vonnis alsnog uit te voeren. Het conflict is kennelijk met een sisser afgelopen aangezien mr. Claessen daarna nog een aantal jaren in dienst is gebleven en ook nog in de stad de chirurgie heeft bedreven.²³⁴

Dat mr. Claessen geen gemakkelijk man was komt naar voren uit een procesdossier uit 1720. Jacques le Cluijs is schoenmakersknecht en arm waardoor zijn vrouw genoodzaakt is om enig geld bij te verdienen met bier tappen. Claessen was kennelijk een klant van haar en had een schuld openstaan van veertien schellingen. De vrouw ging op 7 november 1720 naar Claessen om het geld te vragen, maar werd door deze weggejaagd. Op dezelfde dag s’avonds is Claessen naar haar huis gekomen en heeft haar lastig gevallen en met zijn degen bedreigd. Ook heeft hij een aantal ruiten van het huis ingeslagen. Le Cluijs verzoekt uiteraard om betaling van de schuld en vergoeding van de schade.²³⁵

Begin 1725 komt er toch een eind aan zijn ambt als scherprechter te Roermond. Mr. Claessen neemt ontslag en vertrekt kennelijk zonder fatsoenlijk afscheid te nemen. Nog in juli 1725 besluit het Hoofdgerecht te Roermond om de meubilaire goederen van de

voormalige scherpreechter mr. Claessen te laten inventariseren en om deze in bewaring te stellen op het raadhuys van Roermond. Bovenstaande is het gevolg van een rekest van Johannes Guilielmus Boursij, burger, apotheker en koopman in de stad Roermond, wonende aan de ‘*merckt ofte swaemaeckerstraat*’, om arrest te mogen leggen op de gereede goederen van mr. Claessen. Ondanks diverse verzoeken tot betaling heeft de voormalige scherpreechter nog steeds een aantal rekeningen niet betaald. Inmiddels is mr. Claessen met vrouw en kinderen ‘*insalutato hospite*’ (zonder afscheid te nemen van zijn gastheer) uit de stad vertrokken. De apotheker, gewaarschuwd voor dit vertrek, heeft onmiddellijk op de nog resterende meubelen in het huys van de scherpreechter arrest doen leggen. Claessen wordt gedagvaard voor 20 juli 1725 om tien uur ’s morgens op het raadhuys van Roermond. De gerichtsbode Dirick Seuren brengt op 5 juli de dagvaarding aan op het ‘*biedt*’ van het stadhuys, op de kerkdeur en op de Brughport. Op 7 september 1725 wordt Claessen bij verstek veroordeeld tot betaling van de schulden. De apotheker kan zijn schulden verhalen op de in bewaring gestelde goederen. Bovendien wordt Claessen nog veroordeeld tot een boete van vijf marck en de kosten van de procedure.²³⁶

Toch is de verhouding met de stad Roermond niet zwaar verstoord. Op 1 maart 1726 schrijft de magistraat van de stad een aanbevelingsbrief naar Kleef waarin zij de loftrumpet blazen over hun voormalige scherpreechter.²³⁷ Op 27 april 1727 woonde mr. Claessen nog in Venray waar hij als chirurgijn een praktijk had.²³⁸ Vervolgens vestigde hij zich te Kleef waar hij scherpreechter en chirurgijn was vanaf 1727 tot aan zijn dood in december 1742.

Hoe mr. Claessen aan zijn functie in Roermond gekomen is blijft onbekend. Wel zijn relaties met de scherpreechtersfamilie Bröcker aantoonbaar. Hij werd op 12 februari 1698 te Bochum in de lutherse kerk gedoopt (en is dus achttien jaar bij zijn aanstelling tot scherpreechter te Roermond). Hij is de zoon van Johann Hermann Claessen (hij was scherpreechter te Haarlem, Utrecht, Kleef en Bochum) en Anna Christina Schneider. Johann Hermann was een zoon van David Claus ‘de oudere’ en Agnesa Bröcker. Deze Agnesa was daarmee een grootmoeder van mr. Claessen en had wellicht familiebanden met de voormalige scherpreechter mr. Herman Breuckers die ruim een halve eeuw het ambt naar behoren had bediend.

De vader, mr. Johann Hermann Claessen, had een zekere faam aangaande zijn geneeskundige capaciteiten. Zelfs vanuit Deurne werd in 1710 een beroep op hem gedaan om een zekere Hendrick Thomas Smits onder behandeling te nemen. Hendrick had een bochel die, naar men hoopte, door de Kleefse scherpreechter recht gemaakt kon worden. Zo werd op 30 augustus 1710 te Kleef een bedrag van tachtig gulden en een pistool vooruit betaald aan Hans Hermen Claessen, scherpreechter en chirurgijn.²³⁹ Die chirurgische kennis was natuurlijk ook overgedragen aan mr. P.A. Claessen en ook daarom een interessante kandidaat voor het ambt te Roermond.

Op 27 juni 1717 trad mr. Claessen te Kleef in het huwelijk met Anna Margaretha Muth voor de Rooms Katholieke kerk. Zij is een dochter van Lübbecke scherpreechter Hans Peter Muth en Anna Margaretha Bröcker. Gedoopt is ze in de lutherse kerk te Lübbecke

(oostelijk van Osnabrück) op 30 augustus 1696. In Roermond heeft dit echtpaar vijf kinderen gedoopt in de Rooms Katholieke kerk.²⁴⁰ Anna Margaretha Muth is te Kleef overleden op 23 december 1741.

Meister Johan Georgius Döring (8 maart 1725 – 1732)

Handtekening Johan Georgius Döring (1726).

De opvolger van mr. Claessen werd op 8 maart 1725 benoemd.²⁴¹ De voormalige scherprechter was toen waarschijnlijk nog in de stad. Mr. Döring was gedoopt te Bad Hersfeld (Hessen) op 3 maart 1702 als zoon van de vilder Valentin Döring. 'Joannes Georgius Diringh post judex' trouwde te

Roermond op 1 september 1726 met Cornelia Vlasraet.

Lang duurde dit huwelijk niet want zij werd reeds op 4 maart 1729 te Roermond begraven. Zij hielden te Roermond twee kinderen ten doop.²⁴²

Hij trouwde vrij kort daarna, op 18 juli 1729, te Maastricht (St. Catharina) met Odilia Tilmans. Zij was een dochter van Philippus Jacobus Tilmans, scherprechter te Maastricht, en Catharina Blomme en gedoopt te Maastricht (St. Catharina) op 17 september 1701. Zij was de weduwe van Petrus Knoch, zoon van de voormalige Maastrichter scherprechter Philippus Knoch. Van dit huwelijk zijn in totaal zes kinderen bekend waarvan er twee in Roermond werden gedoopt en vier in Luik.²⁴³

Dit echtpaar had bovendien familiebanden met de scherprechtersfamilies Knoch en Tillenborgh.

Mr. J.G. Döring verrichtte ook de executies in Staats-Gelre en kreeg ook regelmatig de vijftien gulden Brabants betaald van de magistraat van de stad Venlo.

Op 21 maart 1730 vond bijvoorbeeld de executie te Venlo plaats van de vagebond Joannes Didden. Mr. Döring diende keurig zijn gespecificeerde rekening in, maar werd op diverse posten gecorrigeerd:²⁴⁴

²⁴⁴Spijsijfasij voor m. J.G.D. Nachrijchter van het overqatrijt van gelderlant anno 1730 den 21 maert.

per curiam

12 – 0 – 0	voor vijer daghe reijssen	12 – 0 – 0
samen	{karevragh	4 – 16 – 0
8 – 0 – 0	{komvou	6 – 0 – 0
3 – 0 – 0	voor Joannes Didden op het crus te benden	4 – 0 – 0
3 – 0 – 0	voor het worghen	6 – 0 – 0
13 – 10 – 0	voor het rabacken	15 – 0 – 0

3 – 0 – 0	voor het hoof af te kapen	6 – 0 – 0
3 – 0 – 0	voor het lijcham op te kaer te leggen	3 – 0 – 0
2 – 0 – 0	voor de korde	2 – 2 – 0
6 – 0 – 0	voor het bijel	6 – 0 – 0
1 – 10 – 0	voor de lader rech te setten en te bijnden	1 – 10 – 0
7 – 0 – 0	voor het lijcham op het raet te legghen	7 – 0 – 0
4 – 0 – 0	voor het hoof op eenen iseren staek te stellen ende vasch te maken	4 – 0 – 0
4 – 0 – 0	voor de kettinghe om het lijcham te doen	4 – 0 – 0
1 – 4 – 0	voor eene flesse wijen van dese executie	1 – 4 – 0
71 – 4 – 0		

Johan Gerog Döring
nachter in Rumunde'

Johan Georgius Döring is tot begin 1733 in functie geweest, daarna is hij met vrouw en kinderen naar Luik vertrokken om daar het scherprechtersambt op zich te nemen. Hij bleef scherprechter te Luik tot aan zijn dood in 1767. Hij werd begraven te Luik (St. Jean Baptiste) op 24 september 1767. Zijn vrouw Odilia Tilmans stierf aldaar en werd begraven (St. Jean Baptiste) op 21 februari 1778.

Meister Hendrick Tijlmans (14 april 1733 – 10 mei 1747)

De opvolger van mr. Döring mag snel gevonden zijn. Het is namelijk een broer van zijn vrouw Odilia. Zo blijft het ambt in de familie. Deze familie bestond uit behalve Döring en Tilmans ook uit de scherprechtersgeslachten Tillenborgh en Hamel. Hun zwaartepunt lag in de regio Aken, Maastricht en Luik, en in de 18e eeuw ook Roermond, waar ze voor lange tijd het scherprechtersambt hebben beëindigd. Henricus Antonius Tilmans werd gedoopt te Maastricht (St. Catharina) op 17 maart 1711. Hij trouwde te Roermond op 23 mei 1734 met Maria Gertrudis Andreingh. De benoeming en het afleggen van de ambtseed vonden beide plaats op 14 april 1733.²⁴⁵



Lakzegel van Hendrick Tijlmans (1737).

Het huwelijk bracht in totaal negen kinderen voort, allen gedoopt in de St. Christoffelkerk te Roermond.²⁴⁶

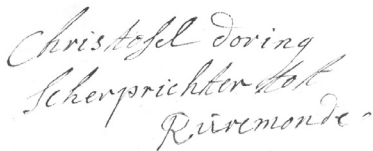
Van deze kinderen waren er in 1747 nog zes in leven aldus een verzoek van mr. Hendrick aan het Hof van Gelre. Op 6 mei 1747 liet hij schrijven dat hij zodanig ziek was, hij

leed aan tering, dat hij het ambt niet meer kon bedienen. Hij stelde daarom voor om zijn zwager Joannes Hamel, die ook scherprechter te Maastricht was, als substituut voor hem aan te stellen. En deze had beloofd om zijn vrouw en kinderen te onderhouden. Vervolgens is mr. Hendrick kort daarop op 10 mei komen te overlijden en is hij begraven te Roermond op 12 mei. Zijn weduwe richtte op 16 mei nogmaals een verzoekschrift aan het Hof. Weer met het verzoek om Joannes Hamel aan te stellen als vervanger, maar nu zolang tot haar zoontje van drie jaar groot en vaardig genoeg zou zijn om het ambt over te nemen. Het Hof besloot uiteindelijk negatief. Waarna de weduwe nog een laatste verzoek indiende om enige bijstand te mogen ontvangen voor het onderhoud van haarzelf en haar kinderen.²⁴⁷

Wat het Hof met dit laatste verzoek heeft gedaan is niet bekend. Wel is duidelijk dat de weduwe op enig moment verhuisd is naar Maastricht. Daar is ze komen te overlijden en is ze op 4 maart 1789 begraven (St. Catharina).

Van mr. Hendrick Tilmans is een zegel bewaard gebleven. Dit zegel bevindt zich op een aantal brieven die hij naar Venlo gestuurd heeft met het verzoek om zijn jaarlijkse gage van vijftien gulden Brabants te betalen.²⁴⁸

Meister Christophorus Döring (27 november 1747 – 20 januari 1794)



Handtekening Christophorus Döring
(1752).

Mr. Christoffel was een broer van de voormalige Roermondse scherprechter mr. Johan Georgius Döring. Daarmee had ook hij relaties met de scherprechtersfamilies Tilmans, Hamel en Tillenborgh. Kort na het overlijden van mr. Hendrick, op 13 mei, diende hij een verzoek in bij het Hof om te mogen worden benoemd tot de nieuwe scherprechter te Roermond. Hij gaf aan al dertien jaar ervaring opgedaan te hebben als scherprechtersknecht in Maastricht, Luik en Keulen.²⁴⁹ Daarmee was hij in concurrentie met Joannes Hamel die ook het ambt ambieerde. Dit kan natuurlijk ook schijn zijn geweest. Als het Hof niet akkoord zou gaan met de constructie die de weduwe van mr. Hendrick en Joannes Hamel hadden bedacht, dan zou het ambt voor de familie verloren kunnen gaan. Wellicht dat men besloten heeft op twee paarden te gokken. Dit komt ook enigszins naar voren uit de aanbevelingsbrieven die bewaard gebleven zijn. Niet alleen zijn broer Johan Georgius Döring, scherprechter te Luik, en Nicolaas Tillenborgh, scherprechter te Aken, schreven een positieve aanbeveling. Ook zijn concurrent Joannes Hamel was zeer lovenswaardig over hem:²⁵⁰

‘Ick ondergeschreve verclaere en certificere hier mede ter kennisse van een ijjelijck die sulcx aengaen magh, dat Otto Christophorus Döring bij mij gedurende den tijd van omtrent vijff achter een volgende jaeren stedig ende vast gewoont heeft om de functie van scherprigter te helpen bedienen soo binnen dese stad en omliggende plaetsen als oock ten dienste van den gestrengen krijgsraed tot Namur ende Venlo, ende dat hij ontrent het tortureren ende met den zwaerde om te gaen, mitsgaders in andere zwaere executien tot straffe der gecondemneerde criminele delinquanten sig diverse reijssen heeft laeten emploijeeren ende bequaem gemaect om het scherprigter ampt te exerceeren al omme ter plaetse daer sulcx soude mogen werden vereijst, attesterende mede dat gemelten Otto Christophorus Döring sigh altoos wel ende loffelijck gequeten ende gecomporteert heeft soo als een getrouwen Dienaer ende Executeur van de justitie toestaet ende behoort te doen. In teecken der waerheijd hebbe dese met mijne signature bekrachtigt binnen maestricht den seven en twintigsten september seventhien hondert seven en veertigh.

Verders wat aenbelangt de Cure en genees-konst soo ontrent de getortureerde, als andere gequetsde en verminckte personen, soo betuijge en declarere bij desen, dat den selven sig eensgelijcken daer inne geoeffent en openbaere blijcken van sijne gedaene cura gegeven en de daer ontrent sig mede gesignaleert heeft.’

Het Hof besluit uiteindelijk op 27 november om hem dan ook aan te stellen als de nieuwe scherprechter te Roermond.²⁵¹ Mr. Christoffel zal ruim 46 jaar in functie blijven. Hij zal ook de veranderingen in het strafprocesrecht mee maken. Voornamelijk vanaf de tweede helft van de 18e eeuw, onder invloed van de Verlichting, zal er steeds minder vaak een beroep op de scherprechter worden gedaan. Deze veranderingen hebben uiteraard hun invloed gehad op het inkomen van de scherprechter.

Op 16 februari 1749 trad mr. Christoffel te Maastricht in de St. Catharinakerk in het huwelijk met Susanna Bouché. Als getuigen waren aanwezig Philippus Hamel en Franciscus en Maria Catharina Döring. Gedurende dit huwelijk werden tien kinderen ten doop gedragen in de St. Christoffelkerk te Roermond.²⁵²

In 1762/1763 kreeg mr. Christoffel Döring het aan de stok met de Luitenant Drossaard van het ambt Montfort, Peter van Ulfft. Van Ulfft had gebruik gemaakt van de diensten van Döring, maar weigerde achteraf te betalen. Het proces is gevoerd voor het Hof van Venlo (ambt Montfort maakte deel uit van het Staats gedeelte van het Overkwartier).²⁵³

Mr. Christoffel had in februari 1761 afspraken gemaakt met van Ulfft betreffende het pijnigen en executeren van de gedetineerde Joannes Smeets. De scherprechter is driemaal naar het kasteel Montfort gereisd met zijn gereedschap om het slachtoffer te tortureren. Uiteindelijk werd Smeets veroordeeld tot een geseling, echter niet de scherprechter heeft het vonnis mogen uitvoeren. Van Ulfft heeft dit karwei laten klaren door een vilder, wat ongetwijfeld goedkoper zal zijn geweest, maar wel in strijd met de regelgeving. Van Ulfft

weigerde vervolgens het geld voor de pijnigingen te betalen en bovendien ook nog een aantal uitstaande posten betreffende het radbraken van ene Hendrick Deckers en het geselen van nog twee andere personen. Behalve deze weigering om te betalen werd de scherprechter ook nog door van Ulfft geschoffeerd. Mr. Christoffel leverde diverse bewijsstukken waaronder een gedetailleerde specificatie aangaande de tortuur van Joannes Smeets:

Den eersten keer ontboden sijnde den 23^{en} Febrij. 1761 door voorss. Hre. Drossardt, op het Casteel Montfort, om aldaer den gedetineerden Joannes Schmits te tortureeren, met mijne gereetschap, compt voor vacatien mede van gaen ende comen 9 – 0 guls. strs. B.B.W.

Den tweeden keer wederom ontboden sijnde, om den voorss. Joes. Smeets, te tortureeren, ende tot de scherpe examinatie te brenghen, als wanneer den selven hebbe moeten ontblooten, binden ende op den stoell vast setten, voor welcke debvoiren stelle 3 – 0
Voor het applicceeren der duijm schrouve 1 – 10
Voor het applicceeren der spaensche stevelen 1 – 10
Voor het spannen der teene linen 1 – 10
Noch voor besorghen ende leveren der Tortuijrs gereetschap, ende eenighe isere groote nagels 2 – 0
Voor de crammen, hamer, coorden, ende andere noodwendigheeden, waer mede den stoel van den gevanghenen hebbe moeten vast maecken stelle 3 – 0
Voor den selven de ooghen te verbinden 1 – 10
Ende den selven te verbinden met mijne salve 2 – 0
Voor de tweede reijse der vacatien int ontbieden van gaen ende comen 9 – 0
Voor de derde reijse wederom ontboden sijnde, om den voorss. Joannes Smeets, met mijne gereetschap al wederomme te tortureeren. Compt wederom 9 – 0
Voort besorghen ende leveren der Tortuijrs Gereetschap, ende eenighe isere nagels 2 – 0
Voor de crampen, hamer, coorden, ende andere nootwendigheeden waer mede den stoel van den gevanghenen hebbe moeten vast maecken 3 – 0

Somma 48 – 0

den 6 9ber 1761 ende eerste reijse ad torturam en 23 en 24 dito voor de tweede en derde reijse.

De Luitenant Drossaard Peter van Ulfft werd uiteindelijk op 27 juli 1763 door het Hof van Venlo veroordeeld tot het betalen van de rekeningen en bovendien tot het betalen van de kosten die mr. Christoffel heeft moeten maken om tot zijn recht te komen.

Van deze scherprechter is een woonplaats bekend binnen Roermond. In 1779 werd een staat van alle gebouwen in de stad opgesteld. In deze staat komt mr. Diricx, scherprech-

ter, voor als eigenaar van en wonende in het huis op Zwartbroek 299. Ook is hij bezitter van het naast gelegen huis Zwartbroek 300. Dit pand is verhuurd aan Joannes Dirix, een dagloner.²⁵⁴

In 1779 richt mr. Döring een verzoek om salarisverhoging aan het Hof van Gelre. Döring verwoordt in zijn verzoek dat hij nauwelijks nog kan rondkomen van zijn verdiensten als scherpredter omdat er nog maar sporadisch een beroep op hem wordt gedaan. Ook verteld hij dat hij vanwege een zwaar ongeval en zijn reeds gevorderde leeftijd niet meer in staat is om zonder hulp het land af te reizen voor zijn werkzaamheden. Door het verpanden van zijn goederen kan hij nog aan het benodigde geld komen. Het uitoefenen van een ander beroep door hem of zijn kinderen wordt door de maatschappij gefrustreerd vanwege het etiket van *'oneerlijkheid'* dat aan hem kleeft. Het Hof is het kennelijk wel eens met de scherpredter. Het Hof schrijft bovendien dat de waarde van het geld met circa 15% is gedaald en dat de kosten van levensonderhoud over de laatste jaren aanmerkelijk zijn gestegen. Het Hof dient vervolgens bij de majesteit een voorstel in voor honderd gulden salarisverhoging.²⁵⁵ Het antwoord is niet bekend maar gezien het feit dat de volgende scherpredter nog steeds het oude salaris kreeg toegezegd zegt waarschijnlijk genoeg.

Op 16 september 1791 doet mr. Döring een verzoek aan de magistraat van Roermond om vooruitbetaling van een jaar salaris wegens het feit dat zijn huis gedeeltelijk is ingevallen. Een aanwijzing voor de financiële teruggang van het scherpredtersambt.²⁵⁶

Mr. Christophorus Döring is op 20 januari 1794 te Roermond overleden, in het overlijdensregister staat bij zijn naam vermeld *'executeur der crimineele justitie'*. Zijn vrouw is overleden te Roermond op 10 frimaire XII (2 december 1803).

Meister Johannes David Heldt (28 januari 1794 – 1811)

Op 28 januari 1794 werd door Hof van Gelre het verzoekschrift van Johannes David Heldt behandeld om te mogen worden benoemd tot scherpredter.²⁵⁷ Heldt was op 5 september 1792 gehuwd met een dochter van mr. Christoffel, Anna Catharina Döring. Hij was gedoopt als Johannes Petrus Jacobus David Heldt te Gulik op 29 april 1766 als zoon van de scherpredter aldaar, Henrich Heldt, en Maria Margaretha Busch.

Ongetwijfeld heeft hij het vak gedeeltelijk bij zijn vader en bij mr. Christoffel geleerd. Zijn benoeming tot scherpredter werd nog dezelfde dag bekrachtigd door het Hof.²⁵⁸

In 1801 woonden David Heldt (41 jaar), Anne Catharine Döring (44 jaar) en de weduwe van Christopher Döring (80 jaar) op Swart Broeck no. 310.²⁵⁹ Het betreft hier wellicht hetzelfde huis als het huis op Zwartbroek uit 1779 waar destijds mr. Christoffel in woonde en dat in 1791 gedeeltelijk was ingevallen. In 1809 woonde Heldt met zijn vrouw op de Bekkerstraat in Roermond. Zij woonden in bij het van Aken afkomstige gezin van de wolwever Vonck. Het beroep van Heldt was dagloner.

Het Hof van Gelre en de lokale schepenbanken werden met ingang van de Franse Tijd opgeheven. De criminele rechtspraak werd al snel overgeheveld naar een paar centrale rechtbanken die het gebied van het oude Overkwartier bestreken. Het is niet waarschijnlijk dat Heldt regelmatig als scherpreechter is opgetreden, misschien wel nooit. Pyls weet te vertellen dat één van de eerste dingen die de Fransen deden na de verovering van Roermond, het verkopen was van de gereedschappen van Johan David Heldt ‘in het openbaar van de pui van het stadhuis’.²⁶⁰

In 1811 werd bepaald dat voortaan alleen de Cour d’Assises nog een scherpreechter en twee assistenten zouden hebben. Een logisch gevolg van het feit dat ook daar de criminele rechtsspraak plaats vond. Dit betekende het formele ontslag van mr. Johannes David Heldt als scherpreechter. Franciscus Hamel werd benoemd tot scherpreechter van het Cour d’Assises te Maastricht. In 1798 was de scherpreechter van Aken, Nicolaas Hamel, benoemd tot scherpreechter van het criminele hof te Keulen dat later als Cour d’Assises werd verplaatst naar Aken. Dit Hof behandelde de criminele zaken uit onder andere ook het voormalige Pruisische deel van het Overkwartier.²⁶¹ In Roermond bevond zich alleen nog een Cour de Premier Instance, waar geen zware vergrijpen behandeld mochten worden. Daarmee kwam er eind aan de scherpreechtercarrière van Heldt, maar ook aan het scherpreechtersambt te Roermond. Joannes David Heldt kwam, als ex-scherpreechter, wel in aanmerking voor een bijstandsuitkering van 75 francs per kwartaal.²⁶²

Anna Catharina Döring komt op 16 december 1836 te overlijden in haar woning op de Bekkerstraat no. 362. Bij de burgerlijke stand zijn haar ouders op dat moment onbekend.

Heldt trouwde voor de tweede maal te Roermond op 23 november 1838 met Petronella Johanna Crompvoedts dochter van Godefricus Crompvoedts en Catharina Paylant. Ze was gedoopt te Roermond op 3 april 1796 en is overleden te Roermond op 30 november 1879. De laatste scherpreechter van het Overkwartier is op 91-jarige leeftijd overleden te Roermond op 20 januari 1858 (zijn ouders zijn bij de burgerlijke stand op dat moment wel bekend).

Bijlage 1: Scherpredters Hof van Gelre te Arnhem

Mr. Peeter van Lonwuigen 16 juni 1551 - november 1551

Op 16 juni 1551 wordt mr. Peeter van Lonwuigen 'scherprichter van Deventer' aangesteld als eerste scherprichter. Hij is echter eind november 1551 gevlucht voor zijn schuldeisers.²⁶³

Mr. Blasius Smit	22 februari 1552	- 29 april 1553
Mr. Berent van Münster	10 mei 1553	- 18 oktober 1553
Mr. Evert van Fel	2 december 1553	- 8 augustus 1554
Mr. Hans Stubbel	3 juni 1556	- 20 augustus 1560
Mr. Lenaert Cruijs	augustus 1560	- 6 januari 1561

Hij is gebleven tot drie koningen 1561. Daarna is hij 'hacquirotte ende fugitijf geworden'²⁶⁴

Mr. Servaes van Aldenhoven	16 mei 1561	- 1 april 1564
Mr. Henrick van Aell	6 mei 1564	- 21 maart 1565
Mr. Servaes van Aldenhoven	10 april 1565	- 2 juni 1565
Mr. Hans van Bijlevelt 'uuyt braeckel'	2 juni 1565	- 17 december 1569

Hij bekend in 1569 het kleedgeld ontvangen te hebben. Mr. Hans geeft ook te kennen dat hij niet meer wist welke kleur de kleding diende te hebben (na vier jaar vergeten?). Het Hof antwoordt hem in de marge van de kwitantie dat de kleur hetzelfde dient te zijn als voorheen.²⁶⁵

Mr. Hans van Bylevelt uut Braeckel, 'die zelve scherprichter XVlllen decembris LXIX gaen lopen is', heeft nog tot dat moment betaald gekregen 51 gulden twaalf strs en vijf gulden twaalf strs kleedgeld.²⁶⁶

Mr. Jacob Jorissen 25 februari 1570 - 30 mei 1573

Hij heeft in de periode van 8 april tot 5 mei zonder toestemming van het Hof de stad verlaten. Hij is echter na terugkomst weer in zijn ambt aangenomen.²⁶⁷

In 1573 heeft hij tot 30 mei 1573 betaald gekregen 'tyde dat hij van sijn offitie gestelt is'.²⁶⁸

Mr. Claes Diericx van Beverwijck	1 juni 1573	- 20 maart 1575
Mr. Felten van Paderborn	22 maart 1575	- 27 augustus 1577
Mr. Jacob Adriaenssen	?1577	- ?1578
Mr. Aerndt Janss van Nyemegen	7 april 1578	- 30 november 1583
Mr. Wyllem vanden Schiffbain	6 januari 1584	- 25 februari 1589

Mr. Wyllem kreeg betaald tot 20 november 1585. Daarna heeft mr. Wyllem zonder toestemming zijn ambt verlaten. Is later weer teruggekomen in zijn ambt.²⁶⁹

De opvolgende Arnhemse scherpredters zijn terug gevonden in een lijst van ambtenaren van het Hof van Gelre te Arnhem:²⁷⁰

Mr. Jorrien van Cleve, vanaf 26 februari 1590

Mr. Albert Otten, vanaf 9 juli 1623

Mr. Gerrit Hofstaet, vanaf 10 december 1640

Mr. Andries Hans, vanaf 7 februari 1646

Mr. Hermannus Moesel, vanaf oktober 1681

Mr. Hans Henrick Cachlee, vanaf 16 december 1693

Mr. Hendrik Cachlee, vanaf 1 oktober 1700

Mr. Johan Hendrik van Anholt, vanaf 31 juli 1754

Mr. Andries van Anholt, vanaf 23 december 1773

Bijlage 2: Commissie scherprechter van het vorstendom Gelre, Roermond 1582.

GA Roermond, Oud Archief, 'Donderdaagsche protocollen', resoluties van de magistraat, inv.nr. 1, folio 33

Den 26 maj anno (1582) ist den scherprichter Mr. Hans hier van der Cantzeleijr angenohmen, umb der Justitie hier und in dem furstendomb van Gelre thoe dienen, und sall er van Coenincklicher Mast ther gasije jairlichs hebben ein neuwer Mantell und vijfftigh daler thot dertigh stivers t stuck, item sall van die Justitie hier binnen der stadt hebben twee daler, van halve Justitie ein daler, und van iegliche torture, ein halve daler ad (voorschreven). Buten der stadt ist dubbeldt geldt, beneffens seine koste oft und ein daler sdaechs vur sein dachgeldt. Item sall hem die stadt versorghen die behuijsinghe mit ein bed und sein thoe behoer, noch tsjairs ein voder kalen, item sall van elcken waeghen ~~holtz~~ schansen soe hier thoe merckt kompt hebben 2 schantze und van ein car ein, noch van ein (woord is ingevoegd) groete korff eijere soe hier thoe merckt khomen, 2 eijere, und van ein kleine korff ein eij.

In de marge: Diese ord^{tie} is volgens a^o 90 verandert ergo diese hier nihil

Bijlage 3: Commissie scherprechter van het vorstendom Gelre, Roermond 1590.

RA Limburg, Staten van het Overkwartier van Gelre, inv.nr. 501, 'Leggerboeck', folio 407^v – 409.

Accort metten scherprichter tot Ruremunde gemaect over sijne gagien, ende be-
looninge van justicie soo daer de doot naer volgt, als andere,

Alsoo bij mijne E. Heeren den Cantzler und Raiden die Con. Ma^t. inden Vorstendomb Gelre ende Graeffschap Zutphen geadviseert is veel beter te sijn, dat men van seiner ma^{ts} wegen solde doen handelen mit Mr Hans den Scherprichter tegenwoordelick alhie binnen Roremunde residerende, ten einde hij in sijn officie gecontinueert solde moegen werden, dan dat men hem solde laeten gain, ende telcken, alsser eenige executie te doen solde moegen vallen, eenen vrembden meester van buyten alhie soude doen commen; soo is op huyden den 22^{en} Januarij a^o 1590 van seiner Ma^{ts} Hoiffs wegen alhier in Gelrelandt metten voors. Mr Hans den Scherprichter van nieuwes overgecommen ende veracordeert, dat hij nae dem omganch sijner eersten twee jaeren, als van Kersmisse 1589 lesteden, voortaan alle jaeren hebben sall tot seine gaige, ende onderholt, die somme van hondert ende vijftich Car.gul. van veertich grooten vlaems 't stuck, waervan hem bij seine Ma^t vuytte domeynen vijftich guldens t s'jairs betaelt sullen worden, ende noch vyftich guldens bie de Magistraet van Roermonde ~~ende~~ vuit seiner Ma^{ts} licenten aldaer, ende oock bie de Magistraet van Venlo gelijcke vyftich guldens uit Seiner Ma^{ts} licenten aldair, ende noch daerenboven de somme van dertich Car.guld. 't s'jairs munte voors. toe betaelen bie de Magistraet van Roermonde ende Venloe, elcx die helfte vuyten innecomen van de steden, ende dat voor de quitinge, ende affcoope van wooninge, off huysvestinghe, ende van twee voder kolen, mit de vervallen, ende proffijten sulcx als alle andere meesters, ende Scherprichters op andere plaetsen hebben voor heure gerechticheyt van eyeren, appelen, holtt, ende andere goeden commende van buyten thoe merckt inde steden daer sij residieren ende wonen, dat oock mede dieselve Mr van elcke geheele executie, ende volle justicie daer die doot naevolgt, die hij voortain sall moeghen doen, hebben ende genieten sal vier daelders van dertich stuyvers 't stuck, van eene halve justicie off executie, daer die doot niet nae en volgt, als van geesselen, brandtteykenen, ende diergelycke twee daelers, ende van elcke pyninghe eenen daelder, ende dit all voor sooveel als aengaet, ende roert sijne voors. Ma^t ende die twee steden van Roermonde ende Venloe, diewelcke contribuerende seyn totte betaelinghe van desselfs

Mrs gaige, ende onderholt, ende soo verre dieselve Mr versocht wordt omme buyten de stadt van Roermonde eenige justicie te gaen doen tot Venloe, off elders, dwelck hij nochtans nimmermeer en sall moegen doen, sonder voorgaende oorloff, wille, ende consent van 't voorss. Hoff, sal voor elcken dach 't sij int gaen, nootelijck vertoeven, ende weder keeren moegen heijsschen, ende hem doen betaelen twee daelers, ende dit all onvermindert, ende boven het recht van heele ende halve justicie, midtsgaders van pynighe als voorss. is, maer aengaende die Steden, Quartieren ende plaetsen niet mede contribuierende tot des voors. Mrs onderholt, ende betaelinghe, sal hij (versocht sijnde, omme eenige executie, off justicie te doen) moegen nehemmen soo veel als hij sal connen bedingen, ende voorspreken, ende is voorts by den voorss. Mr Hans wel vuytdruckelyck bevoorwaert, ende bedonghen, dat hij by faulte, ende gebreke van betaelinghe van sijne wedden, off gagie van maendt te maendt, tot allen tijde op seine vrije voeten sall staen, omme te moegen vertrecken daert hem believen sall, midts hem in alsulcken gevalle oplegende ende betaelende alle 't gene dat hem van seine gagie, naer advenant des tijts solde moegen commen, ende verschienen wesen, dat oock mede alle middelen gesocht sullen werden, umb mit den eersten den voorss. Mr Hans den Scherprichter, ter cause van seine achterstellen, ende resterende schult voor date van kermisse a^o 1589 lestleden gevallen, ende verschienen, te betaelen, ende te vrieden te stellen. Aldus van nieuwes geaccordeert den XXII^{en} January a^o 1590 als vooren, daeronder staende alsoe geschreven, aldus gevisiteert, ende gearresteert inden Raede den 7^{en} february a^o 1590 und mehr beneden, ter ordonnantie vanden hove, geteekent R. Pijbes.

Bijlage 4: Commissie scherprechter van het vorstendom Gelre, Roermond 1679.

RA Limburg, Hof van Gelre, inv.nr. 1, register van patenten en commissies, 1664 – 1684.

Commissie van scherprichter des Vorstendoms voor Mr. Willem Winckels van den 17 9ber 1679.

Carel bij der gratie godts coninck van Castilien hertoch van Gelre etc allen den genen die dese sullen sien oft hooren lesen saluyt. Doen te weten dat wij bij delibaratie van onse seer lieve ende getrouwe die cancelaer ende raeden onses voorss vorstendoms Gelre, hebben onthouden gestelt ende gecommitteert, onthouden stellen ende committeren mits desen Mr. Willem Winckels tot het officie van scherprichter onses voorss vorstendoms Gelre vacerende t'onser dispositie mits de gewillige resignatie vant selve officie gedaen bij Mr. Herman Breuckers lest van onsent wegen t voorss officie bedient hebbende gevende den selven Mr. Willem Winckels macht ende oorloff om al te doen, ende t'exerceren t geene dat t voorss officie sal requireren ende vereijschen, ende sal voor elcke geheele ende volle executie oft justitie, daer de doot naer volghet, die hij sal geraecken ende mogen doen in eenige steden vlecken oft plaetsen onder het ressort van onsen raedt in gelderland staende hebben vier daelders van dertich strs t stuck munte naerden placcaete, van een halve executie oft justitie daer die doot niet naer en volghet als van geesselingen, brandtteekenen, ooren aff te snijden, ende diergelijcke twee daelders ende van elck pijningen dertich strs munte voorss ende soo verre hij versocht wordt om te commen buijten de stadt Ruremonde, alwaer onsen Raedt van Gelderland is residerende ende hij oock gehouden is te wonen t'sij tot Venlo oft in eenighe andere steden vlecken oft plaetsen onder t ressort vanden voorss Raede staende soo sal hij voor elcken dach in t gaen noodelick uijtblijven ende wedercomen hebben twee daelders munte voorss, ende dat al onvermindert ende boven t recht van geheele ende halve justitien, mitsgaeders van t pijningen, maer soo verre hij versocht worde om eenige executie oft justitie te gaen doen in eenige steden vlecken oft plaetsen niet staende onder het ressort oft gebiedt vanden voorss Raede, soo sal hij mogen nemen soo veele als hij sal connen bedingen, ende sal daerenboven voor gagien hebben ende trecken jaerlix tot onsen laste van onsen Lantrentmr. des voorss vorsterdoms Gelre tweehondert gld den gld tegens twintich st gereeckent ende boven desen derich gold gulden te betaelen bij de magistraeten respe. van Ruremonde ende Venlo des en sal den voorss Mr. Willem Winckels scherprichter niet mogen uijtte voorss stadt Ruremonde trecken om elders eeni-

ge executie te doen oft anderssints dan mits ierst ende alvorens vanden voorss Raede oft vanden voorss Cancelier oorloff ende consent vercregen hebbende ende oock geen eijers oft diergelijcke dingen opden mert en sal mogen pretenderen, des t'oirconde hebben wij onsen segel onses voorss vorsterdoms Gelre hieraen doen hangen gegeven binnen onse stadt Ruremonde den 27 dach vanden maent 9ber int Jaer ons heeren XVI^c LXXIX ende van onse rijcken het vijffthienste.

Op huijden dato onders heeft Mr. Willem Winckels int witte van desen benoempt den behoorlijcken eedt gedaen in handen vanden Lt Godefroid Wittenhorst substituijt momboir van sijne ma^t in desen vorstendomb vermits d'indispositie vanden heere Raedt ende momboir Gillekens in desen beclerende het officie fiscael bij den heere Cancelaer ende Raeden expresselick daer toe geauthoriseert sijnde van dat hij den inhoudt van dese commissie in alle puncten naercomen ende voorders alles doen sal wat een goet ende getrouw scherprichter schuldich is ende behoort te doen actum inde Cancellerie tot Ruremonde den 30 Aprilis 1680 onderstont mij pnt. ende was onderteeckent Winckel.

Bijlage 5: Commissie scherprechter van het vorstendom Gelre, Roermond 1794.

RA Limburg, Hof van Gelre (01.004), inv.nr. 6, register met commissies geëtrooieerd of ontvangen van het Hof van Gelderland, 1747 – 1794.

Aanstelling tot scherprichter van Mr. Johannes David Heldt.

Franciscus Bij de Gratie Godts Rooms Keijser Koning van Hungarien van Boheemen etc Aerts Hertog van Oostenrijk, Hertog van Gelre etc Allen den geene, die deese sullen sien ofte hooren lesen saluijt, doen te weten dat wij bij deliberatie van onsen seer lieven lieve ende getrouwe die Cancellaar ende Raeden onses voors. vorstendombs, bij hun alvorens daer op mondelinge gehoort onsen Raed ende Momboir hebben onthouden, gestelt ende gecommiteert, onthouden, stellen ende committeeren mits desen Meester Joannes David Held tot het officie van scherprichter onses voors. vorstendombs Gelre, vaceerende t'onser dispositie bij overlijden van wijlen Meester Christoffel Döringh, gevende den selven Meester Joannes David Held volcomen macht ende oorlof, om al te doen ende t'exerceeren, het geene, dat het voors. officie sal requireeren ende vereijschen, ende sal voor elke geheele, ende volle executie, ofte justitie daer de dood naervolgt, die hij sal geraecken ende mogen doen in eenige steden, vlecken, ofte plaetsen, onder het ressort van onsene Raede van Gelderland staende, hebben vier daelders van dertig str. het stuk munte naer den placcaerte, van een halve executie ofte justitie daer de dood niet naer en volgt, als van geesselingen, brandtteekenen, ooren af te snijden ende diergelijke twee daelders, ende van elk pijnigen dertig str. munte als vooren, ende soo verre hij versogt word te comen, buyten dese stad Ruremonde, alwaer onsen Raed van Gelderland is residerende, ende hij ook gehouden is te wonen, 't zije tot Weerdt, ofte in eenige andere steden, vlecken, ofte plaetsen, onder het ressort van den voors. Raede staende soo sal hij voor elken dag in 't gaen, noodiglijk verblijven, ende wederkeeren hebbe twee daelders munte voors. ende dat al onvermindert ende boven het recht van geheele ende halve justitien, mitsgaders van pijnigen, maer soo verre hij versogt wordt om eenige executie, ofte justitie te gaen doen in eenige steden, vlecken ofte plaetsen niet staende onder het ressort, ofte gebied van den voors. Raede, soo sal hij mogen neemen soo veel als hij sal connen bedingen, ende sal daer en boven voor gagien hebben, ende trecken jaerlijx (doorgestreept: twee honderd gulden) tot onsen laste van onsen landrentmeester des voors. vorstendombs Gelre, twee honderd gulden tegens twintig str. gerekent ende boven dese vijfthien gelijke guldens te betaelen bij de magistraet

van Ruremonde, des sal den voorss. Meester Joannes David Held, Scherprichter, niet uijt de voorss. stad Ruremonde trecken, om elders eenige executie te doen, ofte andersints, dan mits ierst alvorens van den voorss. Raede ofte Cancellier, oorlof ende consent vercreegen hebbende, ende ook geene eijers, ofte diergelijke op den merkt en sal mogen pretendeeren, waer op ende van hem behoorlijk te quijten den voorn. Meester Joannes David Held, gehouden word den behoorlijken eedt te doen in handen van onsen seer lieven ende getrouwe M. Guilielmus Josephus Luijtgens Cancelliaer deses vorstendombs Gelre etc

Des t'oirconde hebben wij Keijser en Koning, het groot Zegel, het welk den Keijser en Koning Joseph den Tweeden onsen HooggeEerden OOM Hoogloffelijker gedagtenisse herwaerts heeft gebruikt ende wij sullen gebruiken, tot dat den onsen sal sijn gemaekt aen desen oepenen Brief doen hangen, gegeven binnen onse stad Ruremonde den 28 dag van den maend januarij in den jaere ons Heeren 1700 vier en negentig ende van onse Rijcken te weeten van het Rooms Keijser Rijk het Tweeden, van Hungarien en Bohemen ook het Tweede.

Bijlage 6: Aanstelling scherprechter in Hertogelijke dienst 1520.

RA Gelderland, Hertogelijk Archief, inv.nr. 16, Liber IX, folio 198^v, aanstelling van ‘*meister Koirt*’ op 2 maart 1520.

‘Item opten 2en dach Martii anno etc. XX hieft mijne genedige lieve Heer meister Koirt, scherprichter, opt nijhe aen doen nemen ind jairlix uytten Lobithsen toll bynnen Arnhem doen verschrijven tsestich golden gulden van gewicht, twee ende vijffstich vur sijne loen ind acht vur eyne cledonge. Ind as dieselve meister Koirt justicie doet sall mijne genedige lieve Heer hon doen geven eynen golden gulden. Wanneer enige amptluyde hem verschrijven umb justicie te doen sullen sij hem uytten herbergen quijten, off sdaighs vur sijne teronge geven eynen hoirnss gulden; ind sall hij sijnen kost to have haelen, off mijn genedige Heer sall hon sdaighs doen geven vur sijnen kost vijff st. b.’

Bijlage 7: Commissie scherprechter van Nijmegen 1558.

GA Nijmegen, Oud Rechterlijk Archief, inv.nr. 166, vanaf folio 107, stukken betreffende de scherprechters 1543 – 1565.

‘Up guedessdach na den Sonnendach Reminiscere anno LVIII is mit consent B G ende Raidt ende Meisterten van senter Clais gild Thonis kloiffkoe van Stade tot eynen Scherprichter angenommen umb tho versoicken van maintd tot maintd, Ende des sall hey alle weke heben uyth der Stadtaxijsehuyx XXII str. lop. ende dairtho die axijse van dry tonnen biers, alle weke, dair hey doch avenwaill synen pasport aff halen sall, Ende wat bier hey weder inleggen will datselve sal geschen mit den gesworen dregers ende nymanden andes, ende dairna die pasport halen ende betalen, Dairtho sall hey heben van der heiden, rys bollen torff die upten merckt ende opten straten verkofft werden, als van alts gewointlich, Ende des sal hey die wagen ende karren alle dagh durch die gansse weke halden vanden Ornysmerckt ende korte borchstrait, Ende dairtho sal hey hebben eynen cleidong eynen wambis eynen par hasen jairlix oik vry huyschuur ~~in die stryckstraet~~ mit eynen bed ende eynen par laken eyns, van elcker gericht eyner schilt als XV str. lop. van elck versuicken II pont cleiner penningen Ende des sall hey der Stat traue ende holt wesen oick getrowlich dienen, sich vroem ende eerlick halden, ende mitter borgeren ende ingesetenen nyet seucken noch ~~ongeboirlick off~~ ongeboirlick halden, Ende so hem ymant van den Borchgeren Amptluden offte heren buyten den Stat ende Scependom begert ende oen sulx van der Stat georlofft wurd, die sal oen geven als van elcken gericht dry golde g., ende van elck persoin to versoicken eynen golde gulden, ende elcke dages so lang als hey uyth ende nyet wederom in syn gewarsom en is, mit synen knecht eyner g.g. vor kosten ende teringe, Ende anders nyet meer, vuer den knecht eynen snaphan des dachs.

Dairup Thonis vurss. eynen eide gedain hefft.

Thomas Croiss Scherprichter prestitit Juramentum ut Sup. quarta post Oculi Anno LVIII

Na affsterven van M Thomas Croiss, hefft eyn Erber Raet angenomen Servaes van Aldenhave op vogaende furwarden, ende dairby gefuecht dat dieselve by avent ende ontyden tot gesinnen van Burge(meeste)ren willich syn sall to volgen den Burge(meeste)ren ende oir Erss. Dieneren om enige personen van wegen oirer oeltheten tho apprehendiren, dairup hey eynen Eidt gedain hefft.

Geschie up guedessdach na den Sonnendach Reminiscere Anno XVC LXIII.’

Bijlage 8: Commissie scherprechter van het vorstendom Gelre en graafschap Zutphen, Arnhem 1587.

RA Gelderland, Hof van Gelre, inv.nr. 1326, folio 8.

Commissie op Mr. Willem van die Schiffbaenn als scherprichter

Wij Cantzler ende Rhadenn dess Furstendoms Gelre ende Graffschaps Zutphenn doen kundt, als wij hierbeforens Mr. Willem van die Schiffbaenn Scherprichter, op zijn versouk, ende vuijt sunderlinghe oirsakenn ons daer tho bewegende, hem zijnes dienstes, ontslagen ende verlatenn hadden, daer duer dan tzelve Scherprichter Ampt alhier ein geruijme tijt gevaciert heefft tot groete verachtunghe der Justitien unnd dan hoichnodich in dese tijden eynen Scherprichter alhier te hebben, dat wij demna geaccordiert hebben mit M. Willem vanden Schiffbaen Scherprichter vurg. om tzelve Offitie alhier weder anthenemen ende te bedienen, daer to wij hem oick mitz desen committierende und dat op dese nafolgende gagien, prouffijten ende verfallen

Als nemblick dat hem ter weeck bij denn Lantrentmeester deser Landen Carll van Gelder vuijtgerecht ende betaelt zullen worden drije Carolus gulden, ad twintich str tstück makende int jaer hondert sess unnd vijftich gulden, unnd jaerlicks zijne gewoentlicke cledinghe, unnd daerbeneffens wanneer die vurg. Mr. Willem ein volle Justitie doet sall hij daer af hebbenn anderhalven golden gulden belopende twe glicke Caroly g. ende twe str. Item van eijne halve Justitie half gelt te weeten ein unndtwintich str., van te stock te gaen twelff str. unnd wanneer hij durch befell ende ordonnantie deses haves vuijt dese Stat wert trecken dat hij als dan des dages hebben sal eijnnen gulden tien str. daer op hij dann zijne teringe gehalten is te doen, unnd wanneer hij durch einighe Nabuere Steden verschreiven ader beroepen wert, sal hij alss dan hebben ende genieten einnen g. tien str. dess dages ende die vrije cost ende dranck. Doch evenwaell van eijne volle ende halve Justitie ende te stock te gaen betaelt sal worden als baven, van ellicke Geisselinghe, afsnijdinge van orenn ende stellingh van brantteickenen, alwaert oick schoen dat die altesamen aen eijnen persoen te geschienn gefieleenn, ider vur eijnne halve Justitie gerekent ende betaelt zullen worden, doch alles onder sulcke condition ende vurwarden dat hij binnen deser Stat Arnhem steetz zijne Residentie unnd woninge halden ende nijet daer vuijt, noch oick tot dienste van iemanden trecken en sal sonder consent ende vurweten vanden Cantzler of Altsten vanden Rhade, telcken maell hier binnen Arnhem zijnde. Ende dat hij oick voortz schuldich zal wesen in handen vanden vurs. Cantzler ende Rhaden den behoirlicken Eedt te doenn. Or-

donnieren daeromme denn vurs. Lantrentmr. ende andere Amptluijden, Dros-
ten, Richteren ende Offitieren, dat zij und ijder van hun besonder den vurs. Mr.
Willem van die Schiffbaen Respectivelick vanden vurs. zijne wedden ende gagien
angaende op huijdenn date deses ende so voertz aen sampt prouffijten ende belo-
ningen in aller vuegen maten ende manieren als baven verhaelt, ende anders nijet
betalen,

Des in Oirkunde dess furstendoms Gelre ende Graffschaps zutphen, secreet se-
gell beneden op spatum deses doen drucken, gegeven tho Arnhem den XXV^{en} fe-
bruarij XV^c LXXXVII.

Bijlage 9. Verloning Scherprechters in Gelre en Maastricht, 1544-1794 (in gulden en stuivers)

	Nijmegen 1544 (c)	Gelre 1550 (a)	Nijmegen 1558	Nijmegen 1558 (c)	Gelre 1566-78 (a)	Gelre 1578-80 (a)	Sp. Gelre 1582	Sp. Gelre 1582 (c)
Jaarsalaris		57 gl. 12 s.	57 gl. 4 s.	75 gl. 12 s.	75 gl.	16 s.	75 gl.	
Volle justitie	4 gl. 4 s.	42 s.	15 s.	4 gl. 4 s.	42 s.	42 s.	3 gl.	6 gl.
Halve justitie		21 s.			21 s.	21 s.	30 s.	3 gl.
Tortuur	28 s.	12 s.	(9)	28 s.	12 s.	12 s.	15 s.	30 s.
Vacatie	28 s.	12 s.	(2)(3)(5)(8)	28 s.	20 s.	20 s.	30 s.	30 s.
In natura							(2)(3)(4)(7)	

St. Gelre	St. Gelre 1580-87 (a)	Sp. Gelre 1550-90 (a)	Sp. Gelre 1590 (b)	Maastricht 1595 (d)	St. Gelre 1590-1623 (a)	Sp. Gelre 1603-1794 (b)	Maastricht 1681 e
Jaarsalaris	109 gl. 12 s.	161 gl. 12 s.	180 gl.	129 gl. 6 s.	197 gl. 12 s.	230 gl.	445 gl.
Volle justitie	42 s.	42 s.	6 gl.		42 s.	6 gl.	
Halve justitie	21 s.	21 s.	3 gl.		21 s.	3 gl.	
Tortuur	12 s.	12 s.	30 s.		12 s.	30 s.	
Vacatie	20 s.	30 s.	3 gl.		30 s.	3 gl.	
In natura		(1)		(3)(4)(6)(7)	(1)(5)		(3)

- (a) Jaarsalaris is inclusief een bedrag van 4 goltgulden (5 gl. 12 s.)
voor kleedgeld
(c) Betreft vergoedingen buiten de stad
(d) Jaarsalaris is inclusief een bedrag van 12 gulden voor kleedgeld
(b) Waarin 30 gl. van de steden Roermond en Venlo, in de periode
1716 tot 1720 heeft Venlo niet betaald
(e) Jaarsalaris is inclusief 21 gulden kleedgeld, 9 gulden voor brand-
hout en 50 gulden voor kolen

- (1) vrije kost en drank buiten de stad (6) hoeveelheid hout
(2) kleding (7) producten van de markt (eieren, schansen)
(3) huis en beperkte huisraad (8) accijns van 3 tonnen bier/week
(4) hoeveelheid kolen (9) 2 pond kleine penningen
(5) hoeveelheid turf

In Nijmegen werd geen onderscheid gemaakt tussen de beloning voor een volle en een halve justitie
1 gulden = 20 stuivers
1 goltgulden = 28 stuivers

- 1 G.A. Bredero, *Spaansche Brabander*, 1617, derde bedrijf, 250.
- 2 *Gelderse Land- en Stadsrechten*, pag. 185 art. 3 lid 18.
- 3 Zoals daar zijn: Nederlandse scherprechtters-dynastieën van W. de Vries in *De Nederlandsche Leeuw* 75 (1958); Bossche scherprechtters en hun familie van W. de Vries in *De Brabantse Leeuw* 8 (1959); Het scherprechttersgeslacht Snijder/Schneider te Kampen van C. Snijder in *Gens Nostra* 51 (1996); De kwartierstaat van Johannes van Anholt, scherprechter te Nijmegen van C. Snijder in *Gens Nostra* 55 (2000); Scherprechtters te Maastricht, 1580 – 1870 van C. Snijder in *De Nederlandsche Leeuw* (mei-juni 2002).
- 4 Gisela Wilbertz, *Scharfrichter und Abdecker im Hochstift Osnabrück* (Osnabrück 1979).
- 5 Jutta Nowosadtko, *Scharfrichter und Abdecker: der Alltag zweier 'unehrlicher Berufe' in der Frühen Neuzeit* (Paderborn 1994).
- 6 Petra Pechaček, *Scharfrichter und Wasenmeister in der Landgrafschaft Hessen-Kassel in der Frühen Neuzeit* (Frankfurt am Main 2003).
- 7 Gisela Wilbertz, *Scharfrichter und Abdecker im Hochstift Osnabrück*, 10.
- 8 Jutta Nowosadtko, *Scharfrichter und Abdecker: der Alltag zweier 'unehrlicher Berufe' in der Frühen Neuzeit*, 21.
- 9 G.M. de Meyer en E.W.F. van den Elzen, 'Tortura Incognita, Het pijnlijk verhoor in de Zuidelijke en Noordelijke Nederlanden tijdens de Middeleeuwen', *Tijdschrift voor rechtsgeschiedenis* 54 (1986) 307-321.
- 10 Jan Kuys, *De ambtman in het Kwartier van Nijmegen* (Nijmegen 1987) 213.
- 11 RA Gelderland, Hertogelijk Archief, inv.nr. 16, Liber IX, folio 198^v, aanstelling van 'meister Koirt' op 2 maart 1520.
- 12 RA Gelderland, Hertogelijk Archief, inv.nr. 235, landrentmeester Arnt Pieck 1401 – 1402, folio 176 en 185.
- 13 Franz Irsigler en Arnold Lassotta, *Bettler und Gaukler, Dirnen und Henker. Aussenseiter in einer mittelalterlichen Stadt* (1984) 228-229.
- 14 Petra Pechaček, 291-294.
- 15 Wilbertz, 318.
- 16 Nowosadtko, 12-13.
- 17 Pechaček, 295-304.
- 18 Wilbertz, 318-319.
- 19 Nowosadtko, 360.
- 20 J.B. Sivré, 'Hoe meester Jacob Rose Scherprechter te Roermond werd', *Maasgouw* 2 (1880) 53, 207-208.
- 21 Wilbertz, 321-323.
- 22 Pechaček, 302; Nowosadtko, 360.
- 23 GA Roermond, Oud Archief, inv.nr. 784, burgerboek van de stad Roermond (1562 – 1793); inv.nr. 785, rekenen tot het verkrijgen van burgerschap in de stad Roermond.
- 24 GA Roermond, Oud Archief, inv.nr. 2, 'Donderdaagsche protocollen', resoluties van de magistraat, folio 150.
- 25 GA Roermond, Oud Archief, inv.nr. 2, 'Donderdaagsche protocollen', resoluties van de magistraat, folio 259^v.
- 26 Wilbertz, 325-326; Nowosadtko, 360; Pechaček, 300.

- 27 RA Limburg, Hof van Gelre, voorl.inv.nr. 61, consultboeken, folio 323^v – 324.
- 28 GA Roermond, Hoofdgerecht te Roermond, procesdossiers, inv.nr. 141, procesnummer 1010.
- 29 GA Weert, Oudrechterlijk Archief, inv.nr. 4266, Breuckers versus Oefters, 1671.
- 30 GA Venlo, Oud Archief, inv.nr. 1442, request van de keurmeesters der chirurgijns te Venlo aan de magistraat, 1676.
- 31 GA Roermond, oudarchief, inv.nr. 1045, chirurgijns.
- 32 Wilbertz, 328.
- 33 Pechaček, 298-299.
- 34 GA Roermond, Hoofdgerecht te Roermond, procesdossiers, inv.nr. 109, procesnummer 204.
- 35 GA Roermond, Oud Archief, inv.nr. 2, 'Donderdaagsche protocollen', resoluties van de magistraat, folio 257.
- 36 GA Roermond, Hoofdgerecht te Roermond, procesdossiers, inv.nr. 137, procesnummer 892.
- 37 Wilbertz, 323-325; Pechaček, 297.
- 38 GA Roermond, Hoofdgerecht te Roermond, procesdossiers, inv.nr. 208, procesnummer 2337.
- 39 Wilbertz, 321.
- 40 Wilbertz, 320; Nowosadtko, 244-245.
- 41 RA Gelderland, Hertogelijk archief, inv.nr. 235, landrentmeester Arnt Pieck 1401-1402, folio 197.
- 42 RA Gelderland, Gelderse Rekenkamer, inv.nr. 1759, kwitantie van de scherprechter van Arnhem, 1569.
- 43 Wilbertz, 321.
- 44 GA Roermond, Oud Archief, inv.nr. 2, 'Donderdaagsche protocollen', resoluties van de magistraat, folio 191^v.
- 45 RA Limburg, Hof van Gelre, voorl.inv.nr. 61, consultboeken, folio 323^v.
- 46 RA Limburg, Hof van Venlo, inv.nr. 501, procesdossier 1329, Christoffel Douringh versus Drossaard Montfort, vordering wegens diensten, 1762.
- 47 Nowosadtko, 196-197.
- 48 Wilbertz, 120-130.
- 49 RA Limburg, Hof van Gelre, inv.nr. 582, requesten aangaande commissies.
- 50 GA Roermond, handschriften J.B. Sivré, Adversaria II, nr. 17, 8 april 1617, Certificaat aan eenen scherprichter.
- 51 RA Limburg, Rekenkamer Overkwartier, inv.nr. 667, rekening landrentmeester 1 juni 1602 tot 31 december 1603, folio 68
- 52 RA Limburg, Rekenkamer Overkwartier, inv.nr. 147, rekening landrentmeester 1620.
- 53 RA Limburg, Hof van Gelre, inv.nr. 581, requesten aangaande commissies.
- 54 ARA, Chambres des Comptes, Inv.nr. 2662, rekening van Ido Gramaye, 1623 t/m 1626, folio 65.
- 55 RA Limburg, Rekenkamer Overkwartier, inv.nr. 149, rekening landrentmeester 1627, folio 30^v.
- 56 RA Limburg, Hof van Gelre, inv.nr. 582, requesten aangaande commissies.
- 57 *Gelderse Land- en Stadsrechten*, pag. 380 art. 5, pag. 382 art. 14.
- 58 Digitale Plakkatenlijst Overkwartier (www.rechten.unimaas.nl/lrg/); 'Wie by torturen der delinquenten in't Geldersche vervaeren sal worden.', Edict Friedrich Wilhelm, 15 oktober 1725.
- 59 Op 23 februari 1752 gaf het Pruisisch Hof van Gelre goedkeur aan het tussenvonniss van de schepenbank Helden tot tortuur van twee roofovervallers, ondanks dat het hier geen moord, landverraad of majesteitsschennis betrof (HStA Düsseldorf, Geldern, IV Justizhof, inv.nr. 4, Band 4, 1745 – 1754).

- 60 Hans Reckmann, *Das neuzeitliche Gerichtswesen in der Stadt Geldern* (1972) 59 en 70.
- 61 A.M.J.A. Berkvens, 'Een aanzet tot hervorming van het strafprocesrecht in Staats Opper-Gelder in 1762?', *Pro Memorie. Bijdragen tot de rechtsgeschiedenis der Nederlanden* 4 (2002) 347-361; Idem, 'A propos van de affaire Laurent Timmermans. Enkele beschouwingen over de hervorming van strafrecht en strafprocesrecht in Oostenrijks Opper-Gelre en de Zuidelijke Nederlanden in de tweede helft van de achttiende eeuw' (Inaugurele rede Universiteit Maastricht 1999); zie ook *PSHAL* 134-135 (1998-1999) 171-205; 'Hervorming van strafrecht en strafprocesrecht in de Zuidelijke Nederlanden in de tweede helft van de achttiende eeuw. Enkele adviezen van het Hof van Oostenrijks Gelre te Roermond (1756-1777)', in: A.M.J.A. Berkvens, A.Fl. Gehlen en G.H.A. Venner (red.), *'Flittich erforscht und gecolligeert ...' Opstellen over Limburgse rechtsgeschiedenis* (Maastricht 1995) 137-171.
- 62 *Gelderse Land- en Stadsrechten*, pag. 364 art. 3 lid 1, pag. 371 art. 7 lid 1, pag. 367 art. 5 lid 4, pag. 372 art. 7 lid 4, pag. 370 art. 6 lid 1.
- 63 GA Roermond, Oud Archief, 'Donderdaagsche Protocollen', resoluties van de magistraat, inv.nr. 12, folio 65 - 66^v, 20 februari 1687, inv.nr. 25, folio 242 - 242^v, 13 juli 1724, inv.nr. 53, folio 213 - 215^v, 19 juli 1783.
- 64 A.W.M. Bogers, *Geschiedenis van het Akkermansgilde* (Venlo 1994) 32-34.
- 65 RA Gelderland, Hertogelijk Archief, inv.nr. 16, Liber IX, folio 198^v, aanstelling van 'meister Koirt' op 2 maart 1520.
- 66 GA Nijmegen, Oud Rechterlijk Archief, inv.nr. 166, vanaf folio 107, stukken betreffende de scherprechtters 1543 - 1565, notitie van 12 juli 1544.
- 67 GA Nijmegen, Oud Rechterlijk Archief, inv.nr. 166, vanaf folio 107, stukken betreffende de scherprechtters 1543 - 1565, notitie van 12 juli 1544.
- 68 GA Maastricht, Oud Archief, Indivieze Raad 63, folio 59^v, Indivieze Raad 61, folio 6.
- 69 RA Gelderland, Gelderse Rekenkamer, inv.nr. 1711, rekeningen van de landrentmeesters-generaal, rekening van Thomas Gramaye, 3^e rekening over 1551, folio 43.
- 70 RA Gelderland, Hof van Gelre, inv.nr. 1326, commissie voor mr. Jurrien van Cleeff, 1590, folio 46^v (tweede foliering).
- 71 RA Gelderland, Hof van Gelre, inv.nr. 1328, commissie voor mr. Albert Otten, 9 juli 1623, folio 116.
- 72 RA Gelderland, Gelderse Rekenkamer, inv.nr. 1775, rekeningen van de landrentmeesters-generaal, rekening van Thomas Gramaye den Jongen, 7^e rekening over 1580, folio 33.
- 73 RA Gelderland, Gelderse Rekenkamer, inv.nr. 1736, rekeningen van de landrentmeesters-generaal, rekening van Gedeon van der Houve, 8^e rekening over 1570, folio 57^v.
- 74 GA Roermond, Oud Archief, 'Donderdaagsche protocollen', resoluties van de magistraat, inv.nr. 1, folio 33.
- 75 RA Limburg, Staten van het Overkwartier van Gelre, inv.nr. 501, 'Leggerboeck', register van akten van de landsheer en de Staten, welke betrekking hebben op de rechten van het Overkwartier. 1328 - 1637, ca. 1660, folio 407^v - 409.
- 76 RA Gelderland, Hof van Gelre, inv.nr. 1326, commissie voor mr. Jurrien van Cleeff, 1590, folio 46^v (tweede foliering)
- 77 RA Limburg, Rekenkamer Overkwartier, inv.nr. 700, Licenten te water te Roermond, 1 februari 1592 tot 23 mei 1592, folio 55.
- 78 RA Limburg, Rekenkamer Overkwartier, inv.nr. 724, Licenten te water te Venlo 1 januari 1591

- tot 31 december 1591, folio 9^v, inv.nr. 725, Licenten te water te Venlo 1 januari 1592 tot 31 december 1592, folio 10.
- 79 RA Limburg, Rekenkamer Overkwartier, inv.nr. 128, rekening landrentmeester 1598, folio 79^v.
- 80 RA Limburg, Rekenkamer Overkwartier, inv.nr. 128, rekening landrentmeester 1598, folio 28^v, inv.nr. 129, rekening landrentmeester 1599, folio 17.
- 81 RA Limburg, Hof van Gelre, voorl.inv.nr. 791, aanstelling scherprechter 1603.
- 82 GA Roermond, Hoofdgerecht, Protocollen van sententies, dicta, appointementen en beschikkingen, inv.nr. 67, jaar 1666.
- 83 ARA, Chambres des Comptes, Aquiten, inv.nr. 3036 sub 2, scholtis van Roermond 1663 – 1667.
- 84 RA Limburg, Hof van Gelre, Processen 1755, rekening aan de scholtis van Venlo, 21 juli 1773.
- 85 RA Limburg, Hof van Gelre, Processen 1689, Willem Winckels contra de scholtis van Roermond.
- 86 RA Limburg, Hof van Gelre, Processen 1755, rekening aan de scholtis van Venlo, 12 mei 1773.
- 87 GA Roermond, Hoofdgerecht te Roermond, inv.nr. 246, Paul Adolf Claessen scherprichter en chirurgijn te Roermond, 1717.
- 88 Deze werkwijze van ontbloten, vastbinden op een stoel en vastbinden van tenen aan krammen in de vloer is identiek aan de werkwijze in het Hochstift Osnabrück zoals beschreven door Wilbertz (79).
- 89 Digitale Plakkatenlijst Overkwartier (www.rechten.unimaas.nl/lrg/); Verloning van scherprechters en hun knechten 29 april 1768.
- 90 De Reichsthaler bestond uit 24 Groschen en was ongeveer gelijk aan 2½ Hollandse gulden.
- 91 GA Thorn, Schepenbank Thorn, inv. nr. 2127.
- 92 RA Limburg, Hof van Gelre, voorl.inv.nr. 61, consultboeken, folio 323.
- 93 GA Roermond, Oud Archief, 'Donderdaagsche protocollen', inv.nr. 58, folio 40.
- 94 Nowosadtko, 163.
- 95 Onze collega de beul, Dr. M.A. van Aniel (arts te Gorinchem), *Nederl. tijdschrift voor geneeskunde* 69 (1925) tweede helft no.19.
- 96 Wilbertz, 75.
- 97 A.M.J.A. Berkvens, *Plakkatenlijst Overkwartier 1665-1794* (Nijmegen 1992, dl. 2) 189, 357, 378.
- 98 RA Limburg, Klooster St. Elisabethsdal Nunhem, inv.nr. 422.
- 99 RA Limburg, Hof van Gelre, Processen 1696, Momboir contra Willem Winckels, scherprechter.
- 100 HStA Düsseldorf, Kleve-Mark Akten, inv.nr. 717, folio 75.
- 101 HStA Düsseldorf, Kleve-Mark Akten, inv.nr. 717, folio 98^v
- 102 GA Roermond, Hoofdgerecht te Roermond, procesdossiers, inv.nr. 218, procesnummer 2563, Boursij tegen Claessens, 1725.
- 103 Voor de volgende verklaringen, dank aan Hans van den Broek en Pieter Koolen, 2003.
- 104 RA Limburg, Hof van Gelre, inv.nr. 582, requesten aangaande commissies.
- 105 GA Venlo, oudarchief, inv.nr. 1442, requesten aan de magistraat door het chirurgijngilde.
- 106 Nowosadtko, 182-183.
- 107 Zie bijlage 1 voor een overzicht van scherprechters in dienst van het Hof van Gelre te Arnhem.
- 108 Maasgouw 57 (1937), blz. 31, H. Mosmans. Scherprechters in Roermond.
- 109 RA Gelderland, Hertogelijk Archief, inv.nr. 1583, rekening drostambt Kessel 1434 – 1435, folio 5^v.
- 110 RA Gelderland, Hertogelijk Archief, inv.nr. 1591, rekening drostambt Kessel 1456 – 1457, folio 9^v.

- 111 RA Gelderland, Hertogelijk Archief, inv.nr. 1592, rekening drostambt Kessel 1457, folio 3v, 4r.
- 112 RA Gelderland, Hertogelijk Archief, inv.nr. 1593, rekening drostambt Kessel 1457 – 1458, folio 9r.
- 113 RA Gelderland, Hertogelijk Archief, inv.nr. 1594, rekening drostambt Kessel 1459 – 1460, folio 7v, 8r.
- 114 RA Gelderland, Hertogelijk Archief, inv.nr. 1727, rekening drostambt Kessel 1513 – 1517.
- 115 RA Gelderland, Gelderse rekenkamer, inv.nr. 3582, rekening drostambt Kessel 1547 – 1548
- 116 RA Gelderland, Gelderse rekenkamer, inv.nr. 3593, rekening drostambt Kessel 1559 – 1560.
- 117 RA Gelderland, Gelderse rekenkamer, inv.nr. 3595, rekening drostambt Kessel 1562 – 1563.
- 118 RA Gelderland, Gelderse rekenkamer, inv.nr. 3598, rekening drostambt Kessel 1565 – 1566.
- 119 RA Gelderland, Gelderse rekenkamer, inv.nr. 3599, rekening drostambt Kessel 1566 – 1567.
- 120 RA Gelderland, Gelderse rekenkamer, inv.nr. 3601, rekening drostambt Kessel 1568 – 1569.
- 121 RA Gelderland, Gelderse rekenkamer, inv.nr. 3610, rekening drostambt Kessel 1571 – 1572.
- 122 RA Gelderland, Gelderse rekenkamer, inv.nr. 3614, rekening drostambt Kessel 1575 – 1576.
- 123 HStA Düsseldorf, Geldern, Administrationskolleg inv.nr. 79.
- 124 Digitale Plakkatenlijst Overkwartier (www.rechten.unimaas.nl/lrg/); Bekendmaking verpachting scherprechtersambt 15 juli 1739.
- 125 Digitale Plakkatenlijst Overkwartier (www.rechten.unimaas.nl/lrg/); Bekendmaking benoeming scherprechter en tarievenlijst 6 mei 1740.
- 126 Digitale Plakkatenlijst Overkwartier (www.rechten.unimaas.nl/lrg/); Bekendmaking benoeming scherprechter 4 juni 1746.
- 127 Leopold Henrichs, *Das alte Geldern*, (Geldern 1971) 79.
- 128 GA Roermond, Oud Archief, ‘Donderdaagsche protocollen’, resoluties van de magistraat, inv.nr. 1, folio 33
- 129 GA Roermond, Oud Archief, inv.nr. 540 en 541, rekeningen 1582/1583 en 1583/1584, beide rekeningen ongefolioerd. Uitgaven te vinden onder de kopjes ‘Uuytgave und irstlick die erffrenthe ...’ en ‘Alrelei onraet und kosten’.
- 130 GA Venlo, Oud Archief, inv. nr. 1425, ingekomen brieven en missiven.
- 131 GA Venlo, Oud Archief, inv. nr. 232, raadsverdragen en besluiten 1548 – 1604.
- 132 GA Venlo, Stadsrekeningen, inv. nr. 242, jaar 1582, resp. folios 2, 5v en 7v.
- 133 GA Venlo, Stadsrekeningen, inv. nr. 242, jaar 1582, resp. folios 5 en 21.
- 134 GA Venlo, Stadsrekeningen, inv. nr. 244, jaar 1583, folio 56v.
- 135 GA Venlo, Stadsrekeningen, inv. nr. 248, jaar 1585, folio 73.
- 136 GA Venlo, Stadsrekeningen, inv. nr. 250, jaar 1586, folio 2.
- 137 GA Venlo, Oud Archief, inv. nr. 1214, brieven van de magistraat van Roermond aan die van Venlo.
- 138 GA Roermond, Oud Archief, inv.nr. 102, brieven 1588.
- 139 RA Limburg, Staten van het Overkwartier van Gelre, inv.nr. 501, ‘Leggerboeck’, register van akten van de landsheer en de Staten, welke betrekking hebben op de rechten van het Overkwartier. 1328 - 1637, ca. 1660, folio 407^v – 409.
- 140 RA Limburg, Rekenkamer Overkwartier, inv.nr. 128, rekening landrentmeester 1598, folio 79v.
- 141 GA Roermond, Oud Archief, ‘Donderdaagsche protocollen’, resoluties van de magistraat, inv.nr. 2, folio 44.

- 142 RA Limburg, Rekenkamer Overkwartier, inv.nr. 130, rekening landrentmeester 1600, folio 13.
- 143 RA Limburg, Rekenkamer Overkwartier, inv.nr. 637, Schoutambt Venlo, Johan van Beringhen, 6 september 1587 – 30 september 1599, folio 6 en 14.
- 144 GA Venlo, Stadsrekeningen, inv.nr. 290, jaar 1597, folio 44^v.
- 145 RA Limburg, Rekenkamer Overkwartier, inv.nr. 637, Schoutambt Venlo, Johan van Beringhen, 6 september 1587 – 30 september 1599, folio 13 – 13^v.
- 146 RA Limburg, Rekenkamer Overkwartier, inv.nr. 130A, rekening landrentmeester 1601, folio 13^v.
- 147 RA Limburg, Rekenkamer Overkwartier, inv.nr. 638, Schoutambt Venlo, Johan van Beringhen, 1 oktober 1599 – 30 juli 1604, folio 6^v en 7.
- 148 RA Limburg, Rekenkamer Overkwartier, inv.nr. 665, rekening landrentmeester 1 januari 1601 tot 31 mei 1601, folio 28^v.
- 149 RA Limburg, Rekenkamer Overkwartier, inv.nr. 667, rekening landrentmeester 1 juni 1602 tot 31 december 1603, folio 68.
- 150 RA Limburg, Rekenkamer Overkwartier, inv.nr. 667, rekening landrentmeester 1 juni 1602 tot 31 december 1603, folio 68.
- 151 J.B. Sivré, *Maasgouw* 2 (1880) 53, 207-208.
- 152 RA Limburg, Hof van Gelre, voorl.inv.nr. 791, aanstelling scherprechter 1603.
- 153 RA Limburg, Rekenkamer Overkwartier, inv.nr. 131, rekening landrentmeester 1602-1604, inv.nr. 668, rekening landrentmeester 1604.
- 154 RA Limburg, Hof van Gelre, voorl.inv.nr. 791, aanstelling scherprechter 1603.
- 155 RA Limburg, Rekenkamer Overkwartier, inv.nr. 669, rekening landrentmeester 1605, folio 76^v.
- 156 RA Limburg, Rekenkamer Overkwartier, inv.nr. 671, rekening landrentmeester 1607.
- 157 Cor Tubée, 'Kapitale misdrijven rond 1600', *Weerter Jaarboek* (2000) 47 en 50.
- 158 RA Limburg, Rekenkamer Overkwartier, inv.nr. 672, rekening landrentmeester 1608
- 159 RA Gelderland, Hof van Gelre, inv.nr. 2453a, ambtenaren in dienst van het Hof, folio 31.
- 160 1. *Joanna Jonckbloet*, gedoopt te Roermond 12 mei 1608 (getuigen: Christophorus Brass en Joanna Deuwen), 2. *Maria Jonckbloet*, gedoopt te Roermond 6 juni 1610 (getuigen: Sibert van Rey en Maria van der Heyden), 3. *Christianus Jonckbloet*, gedoopt te Roermond 29 juli 1612 (getuigen: Corst Brouwers en Cun Coix), 4. *Christophorus Jonckbloet*, gedoopt te Roermond 25 oktober 1615 (getuigen: Joannes Jonckbloet, Arnoldus Horpusch en Gertrudis Scheupers).
- 161 RA Limburg, Rekenkamer Overkwartier, inv.nr. 143, rekening landrentmeester 1616, folio 23.
- 162 RA Limburg, Hof van Gelre, inv.nr. 178, register van remissie of kwijtscheldingen (lettres de graces) toegestaan door het Hof of de Souverein, 1606 – 1621, folio 115 t/m 117. Zie ook: '... Want remicteren es princelic'? Enkele opmerkingen over het remissierecht in het Overkwartier van Gelre ten tijde van de Aartshertogen', in: A.M.J.A. Berkvens, G.H.A. Venner (red.), 'Om daermede te doen naar wil ende welgevallen'. *rechtshistorische opstellen aangeboden aan Prof. Mr. A.Fl. Gehlen* (Maastricht 1998, Werken LGOG 16) 95-123 en 113.
- 163 RA Limburg, Rekenkamer Overkwartier, inv.nr. 175, rekeningen van den ontvangst der Exploiten van den Hove, van Alart van Saulheen, 23 april 1610 – 3 september 1613, folio 8^v en folio 16.
- 164 GA Roermond, Hoofdgerecht van Roermond, procesdossiers, inv.nr. 117, procesnummer 431, procesbijlage scholtis van Roermond tegen Mr. Hans den scherprichter, 20 maart 1615.

- 165 GA Roermond, Hoofdgerecht te Roermond, overdrachten, inv.nr. 313, folio 96.
- 166 GA Roermond, Hoofdgerecht te Roermond, overdrachten, inv.nr. 313, folio 148.
- 167 GA Roermond, Hoofdgerecht te Roermond, overdrachten, inv.nr. 313, folio 218.
- 168 GA Roermond, Hoofdgerecht te Roermond, overdrachten, inv.nr. 313, folio 233^v.
- 169 RA Limburg, Rekenkamer Overkwartier, Drostambt Montfort, inv.nr. 646A, Johan van Wittenhorst, 13 mei 1606 t/m 12 september 1611, folio 21.
- 170 RA Limburg, Rekenkamer Overkwartier, inv.nr. 176, rekeningen van den ontvangst der Exploiten van den Hove, van Alart van Saulheen, 4 september 1613 – 20 juli 1615, folio 47.
- 171 RA Limburg, Rekenkamer Overkwartier, Drostambt Kessel, inv.nr. 595, Johan van Wittenhorst, 4 september 1615 t/m 4 september 1619, folio 12.
- 172 GA Roermond, handschriften J.B. Sivré, Adversaria II, nr. 17, 8 april 1617, Certificaat aan eenen scherprichter.
- 173 Hetty Kemmerich, *Sagt, was ich gestehen soll! Hexenprozesse* (Dortmund 2003) 195-199.
- 174 RA Limburg, Rekenkamer Overkwartier, Scholtambt Weert, Nederweert en Wessem, inv.nr. 636.
- 175 GA Roermond, Oud Archief, 'Donderdaagsche protocollen', resoluties van de magistraat, inv.nr. 2, folio 257.
- 176 GA Roermond, Oud Archief, 'Donderdaagsche protocollen', resoluties van de magistraat, inv.nr. 2, folio 259^v.
- 177 GA Roermond, Hoofdgerecht te Roermond, overdrachten, inv.nr. 313, folio 330.
- 178 GA Roermond, Hoofdgerecht te Roermond, overdrachten, inv.nr. 314, folio 36^v.
- 179 Op 1 maart 1620 werd een dochter *Anna Margaritha* gedoopt te Roermond van Joannis van Weerthoesen en Elisabetha Broeckhosen.
- 180 ARA, Chambres des Comptes, inv.nr. 13421, rekening van Francois Vogel betreffende Erkenlenz, 1618.
- 181 RA Limburg, Rekenkamer Overkwartier, Drostambt Kessel, inv.nr. 595, Johan van Wittenhorst, 4 september 1615 t/m 4 september 1619, folio 12 – 13^v.
- 182 RA Limburg, Rekenkamer Overkwartier, inv.nr. 147, rekening landrentmeester 1620.
- 183 RA Limburg, Hof van Gelre, inv.nr. 581, requesten aangaande commissies.
- 184 Michael Hans van Ghelre 'quia apud hereticos fuerent baptizatus sub conditione fuit rebaptizatus', ouders M. Joannes van Ghelre en Aleidis, getuige Damianus Adamy.
- 185 Bron: *Gens Nostra* (1996, 2000).
- 186 Met 'dreijers douven' worden waarschijnlijk draaiers bedoeld; een soort duiven die bij het vliegen de vleugels met kracht aan de rugzijde samenslaan (van Dale). Het houden van duiven was een recht voorbehouden aan de adel en geestelijkheid, in later tijd ook aan personen die een bepaalde hoeveelheid grond bezaten. Het 'reglement terzake van de jacht en de visserij' uitgevaardigd door het Hof van Gelre in 1683 bepaalde dat men geen duiven mocht houden indien men minder dan veertig morgen geploegd land in eigendom had (Berkvens, *Plakkatenlijst Overkwartier 1665 – 1794*, dl. 1, 347). Waar haalde mr. Michiel het recht vandaan om duiven te houden?
- 187 GA Roermond, Hoofdgerecht te Roermond, procesdossiers, inv.nr. 124, procesnummer 594, Johan van Neer versus Michiel van Gelder, vordering 1623.
- 188 ARA, Chambres des Comptes, inv.nr. 13446, drostambt Kessel, 5 september 1619 tot 5 september 1623.
- 189 ARA, Chambres des Comptes, inv.nr. 13422, stad, voorgedij en ambt Geldern, 9 mei 1624 tot 9 mei 1626.

- 190 ARA, Chambres des Comptes, inv.nr. 2662, rekening van Ido Gramaye, 1623 t/m 1626, folio 65.
- 191 RA Limburg, Rekenkamer Overkwartier, inv.nr. 149, rekening landrentmeester 1627, folio 29^v en 30^v.
- 192 ARA, Chambres des Comptes, Inv.nr. 2665, rekening Albert-Bauduin van der Boye, 1632, folio 20.
- 193 GA Venlo, Stadsrekeningen, inv.nr. 473, jaar 1632, folio 29, betaling aan 'mr. Herman de scherprichter op Sint Remigij Anno 1632 Venloos geld 17-10-0'; inv.nr. 489, folio 43, jaar 1635, betaling aan 'Meester Harmen Scherprichter sijn jaerlickx tractement 16-16-0'; inv.nr. 493, folio 12v, jaar 1636, betaling aan 'mr. Herman van Rurmundt sijn jaerlicxe gagie ad 6 Ricxdaeler, doet 16-16-0'.
- 194 ARA, Chambres des Comptes, Inv.nr. 2669, rekening Albert-Bauduin van der Boye, 1637 en 1638, folio 25 – 27^v.
- 195 Tr. (1) met *Catharina Coninx* (overleden voor 1670): 1. *Anna Breugers*, gedoopt te Roermond 30 juli 1628 (getuigen: Joannes Coninx en Elizabet Breugers), 2. *Joanna Bruijckers*, gedoopt te Roermond 3 juni 1630 (getuigen: Henricus Boeckens en Windel van Kerckhoff), 3. *Elisabetha Buckers*, gedoopt te Roermond 2 mei 1632 (getuigen: Rut Cremers en Margaretha Rutten), 4. *Joannes Breuckers*, gedoopt te Roermond 4 april 1642 (getuigen: Gerardus Hummelius, pastoor te Maasniel en Catharina Ingelen), 5. *Henricus Breukers*, gedoopt te Roermond 4 september 1644 (getuigen: Johannes Doverack en Gertrudis Otthen), 6. *Windelina Breukers*, gedoopt te Roermond 19 september 1646 (getuigen: Guilielmus Wilmsen en Catharina Rombouts); Tr. (2) met *Petronella Vestiens* (overleden voor 1673): 1. *Maria Catharina Breuckers*, filia lictoris, gedoopt te Roermond 20 mei 1670 (getuigen: Servatius Leonardi en Joanna Vestiens), 2. *Agnes Breukers*, gedoopt te Roermond 15 februari 1672 (getuigen: Jacobus Vestiens en Elisabeta Eijckholts door Anna Raijmaekers); Tr. (3) te Roermond 8 juni 1673 met *Mechtildis van Lerop* (getuigen: Godefridus Willems en Gertrudis Meurens): 1. *Anna Elisabetha Breuckers*, gedoopt te Roermond 24 april 1674 (getuigen: Nicolaus van Lerop en Gertrudis Raijmaekers), 2. *Gerardus Brockers*, gedoopt te Roermond 11 augustus 1675 (getuigen: Toussingh Randagh en Agnes Brockers).
- 196 GA Venlo, Stadsrekeningen, inv.nr.678, folio 69, jaar 1680, inv.nr. 679, bijlagen 1680 met quitantie in omslag ord(inaris) gagien.
- 197 GA Roermond, Hoofdgerecht te Roermond, overdrachten, inv.nr. 315, folio 95, 15 februari 1635.
- 198 GA Roermond, Hoofdgerecht te Roermond, overdrachten, inv.nr. 316, folio 55, 5 januari 1647.
- 199 GA Roermond, Hoofdgerecht te Roermond, overdrachten, inv.nr. 319, folio 146^v – 147^v en 173^v.
- 200 GA Roermond, Hoofdgerecht te Roermond, overdrachten, inv.nr. 324, folio 232 – 233, 12 april 1715.
- 201 GA Roermond, Hoofdgerecht te Roermond, overdrachten, inv.nr. 326, folio 186, 22 maart 1725.
- 202 GA Roermond, Hoofdgerecht te Roermond, overdrachten, inv.nr. 318, folio 55^v, 26 september 1672.
- 203 GA Roermond, Hoofdgerecht te Roermond, overdrachten, inv.nr. 319, folio 5^v, 22 februari 1683.
- 204 GA Roermond, Hoofdgerecht te Roermond, overdrachten, inv.nr. 319, folio 14, 5 april 1683.

- 205 GA Roermond, Hoofdgerecht te Roermond, procesdossiers, inv.nr. 173, procesnummer 1675.
- 206 GA Roermond, Hoofdgerecht te Roermond, overdrachten, inv.nr. 327, folio 260, 11 september 1730
- 207 GA Roermond, Hoofdgerecht te Roermond, overdrachten, inv.nr. 324, folio 94^v, 4 mei 1713.
- 208 GA Roermond, Hoofdgerecht te Roermond, overdrachten, inv.nr. 319, folio 191 – 192.
- 209 ARA, Chambres des Comptes, inv.nr. 2667, rekening Albert-Bauduin van der Boye, 1634, folio 17^v.
- 210 ARA, Chambres des Comptes, inv.nr. 2668, rekening Albert-Bauduin van der Boye, 1635 en 1636, folio 21^v.
- 211 ARA, Chambres des Comptes, inv.nr. 13424, Stad, voogdij en ambt Geldern, 9 mei 1632 tot 9 mei 1638, folio 50 – 56, 63.
- 212 Rijnberk (Rheinberg) was nog tot 2 juni 1633 in handen van de Spanjaarden, vervolgens kwam de stad in Staatse handen.
- 213 ARA, Chambres des Comptes, inv.nr. 50970, register van commissies e.d., folio 38.
- 214 ARA, Chambres des Comptes, Inv.nr. 2669, rekening Albert-Bauduin van der Boye, 1637 en 1638, folio 25 – 27^v.
- 215 RA Limburg, Hof van Gelre, inv.nr. 1, register van patenten en commissies, 1664 – 1684. Commissie van scherprichter voor mr. Willem Winckels, 27 november 1679, folio 99. Ambtseed gedaan op 30 april 1680, folio 99^v.
- 216 GA Venlo, Stadsrekeningen, inv.nr. 680, folio 56, jaar 1681 en 681, bijlagen 1681, op 20 april 1681 tekent mr. Joannes Broeckers, chirurgijn, voor ontvangst 'door last van den scherprichter'; inv.nr. 682, folio 105, jaar 1682 en 683, bijlagen 1682, op 26 maart 1682 tekent mr. Joannes Broeckers 'in naeme van den scherprichter' voor ontvangst.
- 217 RA Limburg, Hof van Gelre, inv.nr. 129, civiel vonnissenboek 1684, folio 121.
- 218 GA Roermond, Hoofdgerecht te Roermond, overdrachten, inv.nr. 319, folio 271^v, 8 maart 1687.
- 219 GA Roermond, Hoofdgerecht te Roermond, overdrachten, inv.nr. 319, folio 122, 7 oktober 1684.
- 220 GA Roermond, Hoofdgerecht te Roermond, overdrachten, inv.nr. 321, folio 106 – 113, 22 december 1696.
- 221 GA Roermond, Hoofdgerecht te Roermond, procesdossiers, inv.nr. 208, procesnummer 2337, erfgen. Elisabeth van Lerop versus testament-executeurs, 1707.
- 222 RA Limburg, Hof van Gelre, inv.nr. 2, register van patenten en commissies, 1684 – 1708. Commissie van scherprichter voor mr. Hans Jurgen Gijs, 9 augustus 1702, folio 114^v. Ambtseed gedaan op 22 augustus 1702, folio 116.
- 223 *Nederlandsche Leeuw* (mei 2002) kol. 171, 'den schithuijsveger deser stadt'.
- 224 1. *Maria Gertrudis Ghijsen*, tr. te Antwerpen 20 augustus 1727 met *Joannes Wilhelmus Tillenborg*, scherprechter te Antwerpen 1727 – 1761 en Mechelen 1727 – 1748, 2. *Conrardus Gijs*, gedoopt te Roermond 28 november 1692 (getuigen: Conrardus Schaet en Anna Gijs loco Clara Gijs), 3. *Petrus Gijsen*, gedoopt te Roermond 30 juni 1695 (getuigen: Matthias Heerkens loco Petrus Gijsen en Clara Gijsen loco Gertrudis Visschers), 4. *Joannes Gijsen*, gedoopt te Roermond 4 maart 1697 (getuigen: Joannes Noppen en Gertrudis Hambough), 5. *Christianus Gijs*, gedoopt te Roermond 6 augustus 1698 (getuigen: Henricus Jonckbloet loco Christianus Jonckbloet en Clara Wijnen loco Joanna Cilleborgh), 6. *Wilhelmus Gijsen*, gedoopt te Roermond 10 maart 1701 (getuigen: Petrus Honhoff loco Wilhelmus Gijsen en Catharina Tobben loco Gertrudis Cur-

- vers), 7. *Petrus Paulus Gijsen*, gedoopt te Roermond 17 april 1704 (getuigen: Petrus Soonen en Elisabetha van Lerop), 8. *Clara Gies*, gedoopt te Roermond 7 augustus 1706 (getuigen: Theodorus Everarts loco Sebastianus Meyers en Clara Gies). Misschien is 1 = 8.
- 225 RA Limburg, Hof van Gelre, advies van de momboor van het Hof op een verzoek tot remissie van Gerard van Beeck 1710, met dank aan G. Venner die zo vriendelijk was mij hierop te wijzen.
- 226 RA Limburg, Hof van Gelre, Processen 1714, Jenneken Visschers contra Jan Brinckmans.
- 227 RA Limburg, Hof van Gelre, inv.nr. 3, register van patenten en commissies, 1708 – 1735. Commissie van scherprichter voor mr. Hermanus Tillenborgh, 5 april 1710, folio 21^v. Ambtseed gedaan op 11 april 1710, folio 22.
- 228 1. *Maria Elisabetha Tilleborgh*, gedoopt te Maastricht (St. Catharina) 12 september 1695 (getuigen: Philippus Knockx en Elisabeth Vreuls), 2. *Nicolaus Tillenborgh*, gedoopt te Maastricht (St. Catharina) 17 november 1697 (getuigen: Philippus Jacobus Tilmans en Maria van Herck), 3. *Catharina Tillenborgh*, gedoopt te Maastricht (St. Catharina) 21 december 1700 (getuigen: Mattheus Mathei en Catharina Blomme), 4. *Joannes Wilhelmus Tillenborg*, gedoopt te Maastricht (St. Catharina) 18 januari 1703 (getuigen: Joannes Keurvers en Maria Cnoocks), scherprechter te Antwerpen 1727 – 1761 en Mechelen 1727 – 1748, tr. te Antwerpen 20 augustus 1727 met Maria Gertrudis Ghijsen, 5. *Wilhelmus Tillenborgh*, gedoopt te Maastricht (St. Catharina) 27 november 1705 (getuigen: Christianus Munter en Catharina Canen), 6. *Nicolaus Tilleborgh*, gedoopt te Maastricht (St. Catharina) 4 juni 1708 (getuigen: Nicolaus Tillemans en Elisabeth Vreuls, Joanne Ghijsen), scherprechter te Aken 1734 – 1779, 7. *Christianus Tillenbergh*, gedoopt te Roermond 14 april 1711 (getuigen: Christianus Jonckbloedt en Clara Gedts), 8. *Maria Margaretha Thilborgh*, gedoopt te Roermond 11 augustus 1713 (getuigen: Wielmus Berckenbosch, Joachim Hoofs en Maria Margrita Jonckbloedt, Catharina Duystermans)
- 229 GA Venlo, Stadsrekeningen, inv.nr 753, folio 73, jaar 1716, betaald aan mr. H. Tillenborgh voor acht maanden tot 14 april 1716 vier rijksdaalders acht stuivers brabant, in lopend geld 13 – 6 – 3.
- 230 RA Limburg, Hof van Gelre, inv.nr. 3, register van patenten en commissies, 1708 – 1735. Commissie van scherprichter voor mr. Paulus Adolph Claessen, 15 september 1716, folio 66. Ambtseed gedaan op 3 oktober 1716, folio 67^v.
- 231 GA Venlo, Stadsrekeningen, inv.nr. 764, folio 72, jaar 1721, en inv.nr. 766, bijlagen 1721, opdracht tot betaling per 8 januari 1722 van twee jaar gage, zijnde dertig gulden brabant, waarvan de laatste is vervallen op ‘St.Andries lestleden’, ‘aen den naerichter Claessens’.
- 232 RA Limburg, Hof van Venlo, inv.nr. 1056, gerichtskosten tegen landlopers, 1720 – 1738, vonnis tegen Jan van Houdt.
- 233 RA Limburg, Hof van Venlo, inv.nr. 1056, gerichtskosten tegen landlopers, 1720 – 1738, executie van een groep landlopers.
- 234 GA Roermond, Oud Archief, ‘Donderdaagsche protocollen’, resoluties van de magistraat, inv.nr. 25, folio 7.
- 235 RA Limburg, Hof van Gelre, Processen 1720, Jacques le Cluijs te Roermond contra scherprechter Claessens te Roermond, 1720.
- 236 GA Roermond, Hoofdgerecht Roermond, inv.nr. 218, procesnr. 2563, Boursij tegen Claessens, 1725.
- 237 HStA Düsseldorf, Kleve-Mark Akten, inv.nr. 717, folio 75.
- 238 HStA Düsseldorf, Kleve-Mark Akten, inv.nr. 717, folio 98^v

- 239 Met dank aan de heer Hans van den Broek, Deurne, 2003.
- 240 1. *Anna Elisabetha Christina Classens*, ged. te Roermond 3 september 1718 (getuigen: Joannes Brouwer en Anna Elisabetha Kiels), 2. *Joannes Adolphus Clasen*, ged. te Roermond 22 augustus 1719 (getuigen: Joannes van Weerd en Catharina van Astenbergh), 3. *Anna Christina Gertruid Clasens*, ged. te Roermond 18 oktober 1720 (getuigen: Augustinus van Vucht en Gertruid van Astenbergh), 4. *Margaretha Amylia Odilia Claessens*, ged. te Roermond 13 februari 1722 (getuigen: Gerardus van Hinghen en Odilia Everst), 5. *Anna Maria Claessens*, ged. te Roermond 26 april 1723 (getuigen: Nicolaus Lemmis en Anna Maria Barckoun).
- 241 RA Limburg, Hof van Gelre, inv.nr. 3, register van patenten en commissies, 1708 – 1735. Commissie van scherprichter voor mr. Johan Georgius Diering, 8 maart 1725, folio 142^v. Ambtseed gedaan op 9 maart 1725, folio 143^v.
- 242 1. *Joannes Valentinus Dirings*, ged. te Roermond 22 juni 1727 (getuigen: Joannes Boncour loco Joannes Gupbels en Anna Maria Vrolinghs loco Anna Gertrudis Gerders), 2. *Franciscus Quirinus Döring*, ged. te Roermond 16 oktober 1728 (getuigen: Gerardus van Hingen loco Quirinus Curten en Joanna Peters loco Cattarinalies Döring).
- 243 1. *Maria Catharina Doring*, ged. te Roermond 10 april 1730 (getuigen: Jacobus Broust loco Georgius Otto Doringh en Maria Theunissen, geb. Roosen loco Maria Catharina Thilmans), tr. te Luik (St. Jean Baptiste) 22 februari 1762 met Joannes Georgius Hamel, scherprechter te Luik van 1767 – 1797, 2. *Anna Elisabetha Döringh*, ged. te Roermond 21 december 1732 (getuigen: Adam Nusselein loco Philippus Thilmans en Mechtildis Gertrudis Francken loco Anna Elisabeth Hos), 3. *Gerardus Nicolai Döring*, ged. te Luik (Notre Dam Fonts) 2 mei 1735 (getuigen: Gerardus Hoc en Maria Barbara Chapelle), 4. *Nicolaus Döring*, ged. te Luik (Notre Dam Fonts) 24 november 1736 (getuigen: Nicolas Delinbourg (Tillenborgh) en Gertrudis Thilmans), 5. *Philippus Jacobus Döring*, ged. te Luik (Notre Dam Fonts) 4 oktober 1737 (getuigen: Philippus Jacobus Tilmans en Margareta Hevers), 6. *Jacobus Franciscus Döring*, ged. te Luik (Notre Dam Fonts) 4 oktober 1737 (getuigen: Christophorus Durin en Johanna Hannon)
- 244 RA Limburg, Hof van Venlo, inv.nr. 1056, gerichtskosten tegen landlopers, 1720 – 1738. Executie van Joannes Didden.
- 245 RA Limburg, Hof van Gelre, inv.nr. 3, register van patenten en commissies, 1708 – 1735. Commissie van scherprichter voor mr. Hendrick Tijlmans, 14 april 1733, folio 177^v. Ambtseed gedaan op 14 april 1733, folio 179.
- 246 1. *Catharina Tilmans*, geb. te Roermond 24 mei 1734 (getuigen: Cornelius van Kessel en Catharina de Haen), 2. *Maria Mechtildis Tijlmans*, ged. te Roermond 28 oktober 1735 (getuigen: Martinus Lamers loco Johannes Hamels en Maria Gertrudis Stockmans), 3. *Maria Elisabetha Tijlmans*, ged. te Roermond 5 augustus 1737 (getuigen: Jacobus Broest en Margarita Laches), 4. *Catharina Tilmans*, ged. te Roermond 27 mei 1739 (getuigen: Cornelius van Kessel loco Johannes Georgius Dirx (Döring) en Catharina Blomme), 5. *Isabella Tilmans*, geb. te Roermond 17 september 1740 (getuigen: Johannes Georgius Döring en Isabella Valx), 6. *Maria Gertrudis Tijlmans*, ged. te Roermond 17 september 1741 (getuigen: Johannes Peters en Maria Agnes Cuijpers), 7. *Aloisia Angelina Tilmans*, ged. te Roermond 18 mei 1743 (getuigen: Mathias la Cluys en Angelina Cramers, geb. Rossum), 8. *Philippus Jacobus Tijlmans*, ged. te Roermond 29 januari 1745 (getuigen: Jacobus Broust en Anna Plum voor haar man Cloot), 9. *Anna Maria Tijlmans*, ged. te Roermond 12 februari 1747 (getuigen: Petrus Broers en Maria Tijlemans).
- 247 RA Limburg, Hof van Gelre, inv.nr. 582, requesten aangaande commissies.
- 248 GA Venlo, Stadsrekeningen, inv.nrs. 797 en 799, bijlagen bij de jaren 1736 en 1737, Hendrick

Tilmans, scherprechter, zegelt zijn brief naar Venlo met verzoek tot betaling van zijn jaarlijkse loon.

- 249 RA Limburg, Hof van Gelre, inv.nr. 582, requesten aangaande commissies.
- 250 RA Limburg, Hof van Gelre, inv.nr. 582, requesten aangaande commissies.
- 251 RA Limburg, Hof van Gelre, inv.nr. 4, register van patenten en commissies, 1736 – 1787. Commissie van scherprichter voor mr. Christoffel Douringh, 27 november 1747, folio 90^v. Ambts-eed gedaan op 1 december 1747, folio 91^v.
- 252 1. *Maria Catharina Döringh*, geb. te Roermond 23 mei 1751 (getuigen: Hermannus Theunissen en Maria Catharina de Consal de Bon Cous, wed. Simon), 2. *Anna Catharina Doringh*, geb. te Roermond 24 november 1752 (getuigen: Gerardus Keersboom en Anna Margareta Pluijm, wed. Reinerus Kloot), 3. *Anna Elisabeth Doring*, geb. te Roermond 12 september 1754 (getuigen: Nicolaus Scheen en Anna Elisabeth Heerensteyn, wed. Franciscus Greffing), 4. *Franciscus Bernardus Doringh*, geb. te Roermond 29 oktober 1755 (getuigen: Bernardus Maseleyn loco Franciscus Doringh en Anna Catharina Verstegen, geb. Peters), 5. *Joannes Georgius Doringh*, geb. te Roermond 14 oktober 1756 (getuigen: Joannes Schreurs en Anna Maria Doringh, geb. Kebbel), ovl. te Roermond 11-10-1814, ouders toen onbekend bij de ambtenaar van de burgerlijke stand, 6. *Jacobus Franciscus Doringh*, geb. te Roermond 11 september 1757 (getuigen: Joannes Franciscus Crans loco Jacobus Stradtman en Joanna Peters, wed. Gerardus Verschuren), 7. *Philippus Laurentius Döring*, geb. te Roermond 9 augustus 1758 (getuigen: Casparus Blomaers en Joanna Peters, wed. Verschuren), 8. *Anna Maria Döringh*, geb. te Roermond 9 augustus 1758 (getuigen: Joannes Peters en Anna Maria Kibbel, wed. Döringh), 9. *Mathias Doring*, ged. te Roermond 15 april 1762 (getuigen: Mathias Schreuters en Maria Anna Masaer, echtg. Kleijnen), 10. *Maria Elisabetha Döring*, geb. te Roermond 14 maart 1764 (getuigen: Henricus Boncour en Elisabetha van Appeve, echtg. Mulenraet).
- 253 RA Limburg, Hof van Venlo (01.013), inv.nr. 501, procesdossier 1329, Christoffel Douringh versus Drossaard Montfort, vordering wegens diensten, 1762.
- 254 GA Roermond, Oud Archief, inv.nr. 463A, staat van alle gebouwen in de stad 1779, nr. 299 en 300.
- 255 RA Limburg, Hof van Gelre, voorl.inv.nr. 61, consultboeken, folio 323 – 324.
- 256 GA Roermond, Oud Archief, 'Donderdaagsche protocollen', inv.nr. 58, folio 40.
- 257 RA Limburg, Hof van Gelre, inv.nr. 582, requesten aangaande commissies.
- 258 RA Limburg, Hof van Gelre, inv.nr. 6, register met commissies geotrooieerd of ontvangen van het Hof van Gelderland, 1747 – 1794, aanstelling tot scherprichter van mr. Johannes David Heldt, 28 januari 1794, folio 154.
- 259 GA Roermond, Nieuw Archief (1796 – 1933), inv.nr. 3779, bevolkingsregister der gemeente Roermond, 1801.
- 260 Roermond na den Franschen Tijd, C. Pyls, *Gedenkboek Roermond* (1932) 91.
- 261 Sabine Graumann, *Französische Verwaltung am Niederrhein* (1990) 168.
- 262 RA Limburg, Frans Archief, inv.nr. 2210, 29 augustus 1811.
- 263 RA Gelderland, Gelderse Rekenkamer, inv.nr. 1710 en 1711, rekeningen van de landrentmeesters-generaal, rekening van Thomas Gramaye, 2^e en 3^e rekening over 1550 en 1551.
- 264 RA Gelderland, Gelderse Rekenkamer, inv.nr. 1720, rekeningen van de landrentmeesters-generaal, rekening van Thomas Gramaye, 12^e rekening over 1560, folio 44^v.

- 265 RA Gelderland, Gelderse Rekenkamer, inv.nr. 1759, kwitantie van de scherprechter van Arnhem, 1569.
- 266 RA Gelderland, Gelderse Rekenkamer, inv.nr. 1735, rekeningen van de landrentmeesters-generaal, rekening van Gedeon van der Houve, 7^e rekening over 1569, folio 52^v.
- 267 RA Gelderland, Gelderse Rekenkamer, inv.nr. 1736, rekeningen van de landrentmeesters-generaal, rekening van Gedeon van der Houve, 8^e rekening over 1570, folio 57^v.
- 268 RA Gelderland, Gelderse Rekenkamer, inv.nr. 1739, rekeningen van de landrentmeesters-generaal, rekening van Gedeon van der Houve, 11^e rekening over 1573, folio 45.
- 269 RA Gelderland, Gelderse Rekenkamer, inv.nr. 1789, rekeningen van de landrentmeesters-generaal, rekening van Carel van Gelder, 5^e rekening over 1585, folio 40.
- 270 RA Gelderland, Hof van Gelre, inv.nr. 2453a, folio 31, geregistreerde scherprechters vanaf 1587.